

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний аерокосмічний університет
ім. М. С. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Є. В. Дмитренко

**УКРАЇНСЬКА МОВА
ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ:**

модульний курс

Навчальний посібник

для студентів технічних спеціальностей
денної та заочної форм навчання

Харків – 2013

УДК 811.161.2 '276.11(075.8)

*Рекомендовано до друку вченою радою
гуманітарного факультету Національного аерокосмічного
університету ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»
(протокол № 7 від 23.12.13)*

Дмитренко, Є. В. Українська мова за професійним спрямуванням: модульний курс : навч. посіб. для студентів техн. спеціальностей денної та заочної форм навчання / Є. В. Дмитренко. – Харків : Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «ХАІ», 2013. – 68 с.

У посібнику викладено базовий теоретичний матеріал відповідно до типової програми з української мови за професійним спрямуванням із урахуванням специфіки викладання курсу в технічному вищому навчальному закладі. Вправи та завдання, що містяться в кожному тематичному блоці, сприятимуть відпрацюванню, закріпленню, вдосконаленню вмінь та навичок щодо застосування набутих знань на практиці.

Посібник призначений для студентів денної і заочної форми навчання за напрямками «Авіа- та ракетобудування», «Машинобудування», «Прикладна механіка», «Енергомашинобудування», «Прикладна механіка» і под.

Бібліогр.: 21 назва

Рецензенти: канд. філол. наук, доц. Г. А. Губарева, доц. каф. Української мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

канд. філол. наук, доц. О. В. Чуєшкова, доц. каф. Українознавства і політології Української інженерно-педагогічної академії

© Дмитренко Є. В., 2013

© Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «ХАІ», 2013

ЗМІСТ

ВСТУП

I МОДУЛЬ. Науковий стиль української мови

Тема 1. Мова як суспільне явище. Основні функції мови.

Українська національна та літературна мова. Мовна норма

Тема 2. Стильова диференціація української мови. Загальні позамовні та власне мовні ознаки наукового стилю.

Тема 3. Види оброблення науково-технічної інформації (план, тези, конспект, реферат, анотація, курсовий та дипломний проекти, автореферат)

Тема 4. Мова і професія. Основні норми усного професійного мовлення. Види та жанри усного професійного спілкування.

Лекція, наукова доповідь, наукова дискусія.

Тема 5. Словник професійного мовлення. Терміни та терміноїди.

Шляхи збагачення української термінології. Тема 6. Роль іншомовних термінів та інтернаціоналізмів у мові фахівця. Деякі особливості правопису запозичених термінів.

Практичний блок 1. Тренувальні вправи й завдання.

Питання для самостійного опрацювання до модулю 1.

II МОДУЛЬ. Писемне професійне мовлення.

Тема 7. Нормативні аспекти граматичних категорій іменника та прикметника в професійному мовленні.

Тема 8. Особливості запису цифрової інформації у фахових текстах. Графічні скорочення

Тема 9. Особливості вживання дієслів, дієслівних форм і прислівників: термінологічний аспект.

Тема 10. особливості синтаксичної організації наукових текстів за спеціальністю.

Тема 11. Поняття науково-технічного перекладу.

Тема 12. Лексичні й граматичні труднощі перекладу фахових текстів українською мовою. Термінологічні паралелі.

Автоматизовані системи перекладу.

Практичний блок 2. Тренувальні вправи й завдання.

Питання для самостійного опрацювання до модулю 2.

Список рекомендованої літератури

ВСТУП

Зі стрімким розвитком науково-технічної галузі, інформаційних технологій питання про володіння професійною українською мовою на високому рівні для спеціалістів технічної сфери стає на часі. Відтак, актуальними стають методичні розробки, що сприяли б забезпеченню розв'язання проблеми функціонування української мови як технічної. Навчальний посібник «Українська мова (за професійним спрямуванням): модульний курс» укладений відповідно до типової нормативної програми з української мови за професійним спрямуванням для вищих технічних навчальних закладів.

Пропоноване видання призначене для студентів, які навчаються за напрямками «Авіа- та ракетобудування», «Машинобудування», «Прикладна механіка», «Енергомашинобудування», «Прикладна механіка».

Посібник ураховує кредитно-модульну систему навчання та охоплює усі передбачені програмою теми. Матеріал організовано за тематичним принципом і розподілено двома тематичними блоками, що відповідають двом змістовим модулям: «Науковий стиль в аспекті професійного мовлення» та «Писемне професійне мовлення». Кожна тема в межах зазначених блоків містить теоретичний та практичний компоненти, що дозволяє студентові зорієнтуватися в розглянутих на заняттях теоретичних питаннях та відпрацювати й закріпити набуті знання щодо фахової мовної практики.

Дидактичний матеріал дібрано із урахуванням специфіки технічного професійного мовлення, що, безумовно, сприяє ефективному формуванню мовної компетенції майбутнього спеціаліста інженерної галузі.

Вправи передбачають закріплення та вдосконалення знань з орфографії, пунктуації, української граматики та стилістики. Окрема увага приділяється проблемам перекладу технічних текстів та редагування текстів, перекладених автоматично.

Кожний тематичний блок містить перелік питань, що студент їх має опрацювати самостійно, реалізуючи час, передбачений на самостійну роботу.

Посібник буде корисним під час підготовки до модульних контрольних робіт й іспиту із української мови за професійним спрямуванням.

I МОДУЛЬ. Науковий стиль

Теоретичний блок

Тема 1. Мова як суспільне явище. Основні функції мови. Українська національна та літературна мова. Мовна норма

Мова як суспільне явище. Основні функції мови. Українська мова, як й будь-яка жива мова кожної нації існує в різноманітних проявах, на різних рівнях та здатна обслуговувати абсолютно всі сфери людської вербальної комунікації. Відтак, українська мова виконує такі функції: оформлення думок (мислетворча функція) і міжлюдське спілкування (комунікативна функція). Мова однаково спрямована як у внутрішній, психічний, так і в зовнішній, соціальний світ людини. Завдяки цьому вона виконує визначальні особистісні і суспільні функції.

Виділяємо й такі функції мови:

об'єднавча — мова об'єднує людей, створює в них відчуття групової єдності, групової ідентичності і, отже, сприяє перетворенню населення на суспільство;

організуюча — мова виступає засобом планування, мобілізації зусиль, адекватного передавання волі від одних структур суспільства до інших;

інформаційна — мова забезпечує «здатність підтримувати й відтворювати високу інтенсивність внутрішніх зв'язків», якими поширюються інтелектуальні й моральні імпульси, що пронизують усе суспільство;

когнітивна — мова є засобом пізнання та освоєння навколишнього світу й поширення набутих знань серед членів усього суспільства;

аккумулятивна — мова нагромаджує, зберігає й передає життєво важливий суспільно-історичний досвід від покоління до покоління;

метамовна — мова використовується для опису чи створення іншої мови.

Остання функція особливо актуальна останнім часом, коли суспільство увійшло в інформаційну еру, коли активно продукуються штучні комп'ютерні мови, що, в свою чергу, теж виконують власне мовні та метамовні функції.

Українська національна та літературна мова.

Вихідне питання, що постає перед кожною нацією щодо національної мови, сягає визначення коріння, з якого пішов і етнос, і його мова. Є різні **погляди на походження** української мови. Звичайно, точної дати виникнення мови встановити неможливо, бо фонетичні, лексичні й граматичні особливості, які виокремлюють певну мову з якогось масиву, накопичуються протягом століть (причому, діють одночасно *лінгвальні* та *екстралінгвальні* чинники). «Офіційно» існують дві концепції зародження та розвитку української мови як самостійної слов'янської (дослідники орієнтуються на писемні пам'ятки, застосовують порівняльний аналіз та метод внутрішньої реконструкції).

I варіант – наша мова виникає після розпаду давньоруської мови (прибл. кінець XIVст.), що стимулювалося дивергентними процесами, пов'язаними з розпадом Київської Русі. Територіальні діалекти (вони так і не зазнали повної нівеляції) стали підґрунтям розвитку слов'янських мов.

II версія – формування української мови відбулося безпосередньо на базі праслов'янської мови, розпад якої розпочався у VII ст. в рамках цієї концепції

виділяють кілька періодів: VII–XI ст. – протоукраїнська мова; XI– XIVст. – староукраїнська мова; XIV–п. XIXст. – середньоукраїнська; XIXст. – дотепер – сучасна українська мова.

Про літературну (унормовану та уніфіковану, «зразкову» частину національної мови) говоримо, як відомо, від «Енеїди» І.Котляревського (1798 р.). Саме художня та публіцистична література стала першим засобом фіксації мовних норм. Базою став південно-східний діалект, наддніпрянське наріччя, але конструктивні роль відіграли й інші діалекти.

Українське законодавство про мову. Кожна сучасна держава в процесі свого становлення й розвитку так чи інакше стикалася з мовним питанням. І, як правило, рано чи пізно надавала перевагу єдиній державній, інакше кажучи офіційній, мові. Адже держава, принаймні сучасна цивілізована, покликана не тільки забезпечувати захист населення певної території від зовнішніх посягань і підтримувати внутрішній порядок у країні. Вона — і це, можливо, її найважливіша функція — з конгломерату людей, попри всі їхні, часом навіть протилежні особисті, групові, класові, етнічні інтереси, врешті-решт творить єдине суспільство, злагоджений діючий організм, здатний цілеспрямовано сконцентровувати свої фізичні й духовні ресурси і, отже, саморозвиватися, самореалізовуватися.

Для регулювання мовного питання держава впроваджує Закон про мову. Цей аспект також має свою історію.

Українське законодавство про мову бере початок від березня 1918 р., коли було прийнято Закон Центральної Ради про державну мову. У ньому зокрема вказувалося: «Всякого роду написи, вивіски... повинні писатися державною українською мовою... Мовою в діловодстві має бути державна українська...» Але з втратою незалежності цей закон втратив силу.

Подальші спроби «легалізації» української мови датуються 1 серпня 1923 р. (декрет «Про заходи забезпечення рівноправності мов і сприяння розвитку української мови»), у 1925 р. вийшла серія постанов про українізацію (йшлося про відкриття шкіл з українською мовою навчання, збільшення кількості видань різної літератури українською мовою, вивчення української мови державними службовцями, переведення діловодства на українську мову тощо). Але вже на початку 30-х рр. українізація помітно гальмується, її здобутки ліквідуються, а 22 листопада 1933 р. ЦК КП(б)У ухвалив постанову про її припинення. Почався зворотний процес звуження функцій української мови й витіснення її російською.

На вимогу національно-патріотичних сил 1989 р. було конституційно закріплено державний статус української мови в Україні й прийнято Закон про мови в Українській РСР (28 жовтня 1989 р.). Цікаво, що цей закон мав, все ж таки, колоніальний характер: у багатьох його статтях поруч зі словосполученням «українською мовою» стояли слова «або російською».

Незадовго до проголошення незалежності України, 12 лютого 1991 р., Рада Міністрів України ухвалила Державну програму розвитку української мови та інших національних мов в Українській РСР на період до 2000 р., яку так і не було виконано навіть наполовину.

У ст. 10 Конституції незалежної України, прийнятій 28 червня 1996 р., записано: «Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України». Конституційний Суд України своїм рішенням

від 14 грудня 1999 р. дав таке тлумачення цього та інших пунктів Конституції: «Таким чином, положення Конституції України зобов'язують застосовувати державну — українську мову як мову офіційного спілкування посадових і службових осіб при виконанні ними службових обов'язків, у роботі і в діловодстві тощо органів державної влади, представницького та інших органів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, а також у навчальному процесі в державних і комунальних навчальних закладах України».

Спільна для всього суспільства мова дає змогу сконцентрувати весь його інтелектуальний потенціал і, таким чином, у процесі історичного розвитку переростає в могутню рушійну силу суспільного прогресу.

Діалекти. Національна мова — неоднорідне утворення з погляду своїх функціональних складників — діалектів та стилів. Діалекти — внутрішньомовні стихійні утворення, які різняться своїми функціонально- і виражально- структурними рівнями. Це залежить від географії, від соціокультурних чинників, від історичного етапу розвитку держави. Виділяємо територіальні та соціальні діалекти. Діалекти асоціюються із розмовною мовою. Так, дійсно, це дотичні, суміжні поняття, але не тотожні (літературна мова як складова національної також має розмовний варіант).

Отже, в межах української мови розрізняємо три територіальні діалекти: північний, південно-східний та південно-західний. Вони різняться, перш за все, фонетично та лексично. Менше усвідомлюється морфологічна відмінність (наприклад, використання форми давноминулого часу). У межах діалекту розрізняємо говірки та наріччя (слобожанські говірки південно-східного діалекту, гуцульське наріччя південно-західного діалекту тощо).

Поняття *соціальних діалектів* лежить ближче до професійного мовлення, оскільки специфіка окремих соц. діалектів часто визначається саме професійною галуззю функціонування. В цілому ж СД зумовлені вживанням того чи іншого варіанту мови певною верствою населення, соціальною групою. Між мовознавцями точаться дискусії щодо однозначності вживання таких понять, як «віковий діалект», «статусний діалект», «професійний діалект». Стає питання: що з названих одиниць дійсно діалект, а що є сленгом, жаргоном, арго? (Є думка, що сленг, жаргон — не соц. діалекти, а самостійні варіанти мови) Отже, такої більш-менш стрункої градації, як щодо територіальних діалектів, поки не склалося, а головним чинником щодо впорядкування цих назв є, мабуть, традиційність/новизна їх уживання.

Таким чином, *арго* здебільшого визначають як особливу лексико-семантичну та словотвірну систему, що використовується з метою конспірації предмету комунікації, групової ідентифікації (ознаки — специфічне словотворення, надання звичайним словам абсолютно не співвідносного значення).

Жаргон — різновид мови, що використовується певною соціальною групою (професіоналів, людей, об'єднаних статусом (неформали, аутсайдери, шахраї, в'язні), зацікавленнями (репери, філателісти, футбольні фани), віком). Жаргони також відзначаються характерним слововживанням, фразеологією, словотвором. Як бачимо, у визначенні багато спільного з арго.

Англійський відповідник, запозичений нещодавно, — *сленг* — можна вживати як синонім до слова «жаргон». Хоча останнім підкреслюється, як правило, грубий тон.

Зараз може йти мова і про *інтержаргон* — специфічне мовлення різної етимології, зрозуміле більшості представників суспільств (мусор, халява, нішт'як, пофігіст, лузер тощо). Очевидно, що такі слова носять вульгарний характер, окремі

з них належать до татуйованої лексики. Жаргонізми (в тому числі й одиниці професійного жаргону), арготизми, сленг, вульгаризми – всі вони є поза літературними (!) одиницями, припустимі хіба що в художньому тексті, де їх вживання має бути помірним, виваженим, вмотивованим.

Мовна норма. Будь-яка мова – це система одиниць спілкування та правила їх функціонування, простіше кажучи – «словник + граматики».

Система — це певна впорядкованість взаємопов'язаних елементів, які становлять єдине ціле.

За своїм складом системи бувають *однорідні* {гомогенні} й *неоднорідні* {гетерогенні}. Мова в цілому — це неоднорідна система: у ній поєднуються взаємозалежні елементи різного характеру, які утворюють підсистеми, що перебувають у різних ієрархічних стосунках (наприклад, слова як частини мови входять водночас і в лексичну, і в граматичну системи).

За кількістю елементів системи бувають *закриті* (з точно визначеною кількістю елементів) і *відкриті* (з довільною кількістю елементів). Мова в цілому — відкрита система: вона дає змогу як вилучати зі свого складу окремі елементи, так і включати нові (наприклад, наявність архаїзмів і неологізмів, поява і зникнення деяких граматичних значень тощо). Проте окремі її підсистеми скоріше закриті, ніж відкриті (наприклад, в українській мові три особи дієслова, сім відмінків, шість голосних фонем тощо).

Щодо впорядкованості, то мова, будучи в цілому строго системною, допускає використання також несистемних елементів (винятки). Ступінь упорядкованості мови тим більший, чим довше вона розвивається, оскільки в процесі її функціонування людська пам'ять усуває з неї все, що не відповідає системі, порушує її. Українська мова належить до високо впорядкованих: у ній якщо й трапляються винятки, то вони стосуються переважно запозиченої лексики.

Необхідно розрізняти поняття мова і мовлення. Людина не в змозі засвоїти мову як систему цілком, вона бере природним шляхом лише те, що вимагається її життєвим досвідом. Люди різного віку, залежно від рівня культури та освіченості, від обраної сфери діяльності демонструватимуть абсолютно різні рівні володіння мовою, як з лексичного погляду, так і з погляду грамотності. Наприклад, словник підлітка менший за словник дорослої людини через менший життєвий досвід, представники технічних професій не будуть оволодівати медичною термінологією або тонкощами художнього мовлення. Отже, встановлюється безпосередній зв'язок і залежність між категоріями «знання» та «мовлення», адже людина, мислячи образами, переводить їх у лінгвальну площину та реалізує через текст. Мовлення – це конкретна реалізація мови.

Мовні рівні. Основні функціонально-структурні компоненти мови (докомунікативні мовні рівні) – фонетика (звуковий склад), лексика (сукупність слів) і граматики (набір правил та засобів для реалізації їх). Кожен із цих складників виконує свою специфічну роль.

Фонетика являє собою матеріальну оболонку мови. Завдяки звукам мова набуває відчутної форми. Зі звуків, по-різному поєднуючи їх, будуємо слова і форми слів.

За допомогою лексики ми членуємо світ на окремі елементи й даємо їм назви. Слова позначають різні предмети, явища, властивості та деякі зв'язки між ними. Коли ми спілкуємося, коли передаємо іншій людині чи людям певну інформацію, то замість предметів і явищ як символи їх використовуємо відповідні слова.

Граматика виражає зв'язки між предметами та явищами й деякі найважливіші властивості буття. За допомогою її засобів ми з окремих слів монтуємо моделі подій, явищ, станів тощо, тобто творимо осмислені речення і таким чином передаємо потрібну інформацію.

Названі основні функціонально-структурні компоненти мови мають власну, певним чином організовану систему засобів, потрібних для виконання мовою своїх функцій.

Коли ж йдеться про побудову висловлювань для передавання певного змісту, то в цьому разі виділяються ієрархічні (від найнижчого фонемного до найвищого рівня речення або навпаки) рівні вираження.

Зміст виражається *реченням* – саме тут, на цьому рівні починається комунікація. Але часто одного речення буває недостатньо для вираження певної інформації. Тоді речення входить у *текст* як його складова частина, пов'язуючись певним чином з іншими реченнями.

Така ієрархічна організація виражальних засобів (фонема - морфема - слово - словоформа - словосполучення - речення - текст) забезпечує економне й досить точне вираження змісту.

Кожний з мовних рівнів підпорядковується певним мовним нормам.

Мовна норма — сукупність загальноприйнятих правил реалізації мовної системи, які закріплюються у процесі спілкування. Головні ознаки мовної норми — уніфікованість, обов'язкова правильність, точність, логічність, чистота і ясність, доступність і доцільність.

Упродовж віків випрацьовувалися певні нормативні правила та засади, які стали визначальними й обов'язковими для сучасних носіїв літературної мови. Зрештою, мова — це сукупність правил, за якими будується мовлення як основа спілкування людей, а отже, і розуміння одне одного. Мовна норма, в такий спосіб, стає головною категорією та показником культури мови. Норма диктується й випрацьовується вихованням і освітою: родиною, оточенням, дошкільними й шкільними закладами, середньою спеціальною та вищою школами, літературою, театром, кіно-, радіо- й телевізійними передачами — усіма засобами масової інформації, а тепер ще й Інтернетом. Норма не є незмінною константою. Суспільство, час і простір, у якому функціонує мова, змінюються і зазвичай змінюють ті чи інші мовні норми. Будь-яке мовне явище може виступати мовною нормою. Зразком унормованості може бути звук і сполучення звуків, морфема, значення слова та його форма, словосполуча й будь-яке речення, відтак, й текст документа стає зразком унормованого явища. Оскільки мовна норма — категорія історична, вона, як уже зазначалося, змінюється разом із розвитком і зміною суспільства. На ґрунті старої норми утворюється нова, але стара до певної міри ще продовжує існувати. Таким чином з усталених нових правил нагромаджуються винятки. Як би ми не розглядали питання культури мови — у прикладному, навчально-педагогічному, документознавчому аспекті чи у зв'язках з мисленням і психологічними чинниками,— усі вони неминуче пов'язані з поняттям норми.

Пам'ятаємо й про те, що сукупність загальноприйнятих, усталених правил, якими керуються мовці в усному та писемному мовленні, складає норми літературної мови, які є обов'язковими для всіх її носіїв і передусім для службовців державних установ.

Типи норм. Норм мови й мовлення можна класифікувати за різними параметрами, проте в нашому випадку йдеться про структурно-мовні типи норм.

Серед них розрізняємо, зокрема, орфоепічні, акцентуаційні норми, лексичні тощо. Втім, документознавцеві, який працює з текстовими документами й тим більше має відношення до процедури укладання цих документів, необхідно в першу чергу досконало володіти орфографічними, пунктуаційними, лексичними та граматичними нормами. Оскільки орфографія та пунктуація описані правописом, розглянемо детально лексичні та граматичні норми, що, разом зі стилістичними, належать до вищого мовного рівня. Проте необхідно підкреслити те, що мовні норми є взаємозумовленими й в тексті взаємопов'язані.

Лексичні норми. Ця група мовних норм може бути схарактеризована як загальноприйняті правила слововживання, тобто говоримо про точність добору лексем (слів) у відповідності як до вузького контексту (тобто тексту, в якому це слово має зайняти своє місце), так і до ситуації мовлення в цілому.

За стилістичними особливостями лексика поділяється на стилістично нейтральну і стилістично марковану. Стилістично нейтральну становлять слова, які вживаються в усіх функціональних стилях сучасної української мови, а стилістично марковану – слова, які функціонують у певних стилях.

Лексичні норми ґрунтуються на теоретичних засадах лексикології (розділу мовознавства, що вивчає лексичний склад мови).

Лексику української літературної мови класифікують за різними ознаками: сферами вживання, активністю і пасивністю, походженням, стилістичними особливостями тощо.

З погляду вживання слова поділяють на загальноновживані та спеціальні. Загальноновживані використовуються постійно всіма носіями мови в різних сферах діяльності, а спеціальні – окремими групами людей у різних галузях науки, культури, мистецтва тощо. Загальноновживані слова належать до активної лексики української мови, а спеціальні – до пасивної.

Активну лексику представляють слова, які часто функціонують у мовленні в зв'язку з найістотнішими для суспільства реаліями, поняттями та ситуаціями. До пасивної входять слова, які рідко вживаються через особливості позначуваних ними явищ (діалектизми, жаргонізми, архаїзми, евфемізми тощо).

За походженням виділяють питому українську лексику та іншомовну. Питомо українськими є праслов'янські, східнослов'янські та власне українські слова. Найбільшу частину питомої лексики становлять власне українські слова, яких немає в інших мовах (взагалі, окремих, очолити тощо) і спільнокореневі новоутворення. У різні періоди в українську мову входили слова з інших мов, підпорядковуючись законам її фонетики й граматики, пристосовуючись до правил українського словотворення й семантичної системи. Це росіянізми (завод, указ, законопроект тощо), полонізми (урядник, пан і пані, достаток тощо), грецизми (архів, монографія, логіка), латинізми (агітація, нотаріус, статут тощо), тюркізми (казна, базар, ярлик тощо) та інші запозичення. Отже, в цілому лексика текстових документів є стилістично маркованою.

З лексичних засобів у діловому мовленні використовуються загальноновживані та частина спеціальних слів, активні і пасивні, питомо українські та іншомовні, нейтральні і книжні слова. Особливо характерні для нього терміни, професіоналізми, канцеляризми, неологізми, книжні слова, пароніми, рідше синоніми, антоніми.

Як свідчить документознавча практика, в текстових документах найчастіше трапляються тавтологічні помилки та помилки, спричинені паронімією (мовець не

розрізніє значення слів, схожих за звучанням, або із мінімальною структурною відмінністю).

Отже, **тавтологія** [грец. *ταυτολογία* — повторення, від *ταυτό* (τό αὐτό) — те саме і *λογος* — слово] — неусвідомлюваний, мимовільний або, навпаки, навмисний повтор у межах словосполучення, речення того самого чи однокореневих слів (так звана формально-семантична тавтологія) або різнокореневих слів з тотожним або аналогічним значенням (семантична Т.). Це може бути, зрештою, виявом недостатньої культури мови. Тавтологія як мимовільне і небажане дублювання слів у межах контексту трапляється у разі вживання слів з непрозорою етимологією, переважно іншомовних, тож спостерігаємо такий тип помилки в сполуках типу *написати свою автобіографію, сервісне обслуговування, основний лейтмотив, перший дебют, найбільш оптимальний* (лат. *optimus* — найкращий з можливих), *унікальний у своєму роді* (лат. *unicus* — єдиний), *період часу, преїскурант цін* (нім. *Preis* — ціна). Спостерігаємо приховану тавтологію і тоді, коли два слова «перехрещуються» в своїх значеннях, одне слово уточнює або підсилює значення іншого, хоч у цьому немає потреби і помилковими в цьому сенсі будуть виступати сполуки на зразок *сто карбованців грошей, у січні місяці, об'єднатися воєдино, вперше познайомитися*. Трапляється тавтологія й на рівні службових слів і морфем: для проформи (лат. *proforma* — для форми), в анфас зам. анфас (франц. *en face* — в обличчя), найкращий за всіх (пор. найкращий і кращий за всіх). Буває тавтологія визначення, що повторює в іншій формі уже сказане: «Рівносторонній трикутник — це трикутник з рівними сторонами».

Паронімія. Близьке, але не тотожне паронімії явище – неправильне вживання спільнокореневих слів, у яких значення коригується афіксами (суфіксом чи префіксом):

Крім того, величезна кількість помилок спостерігається через некоректне вживання слів, що спричинене близькістю російськомовного комунікативного простору. Звідси виникають такі помилкові варіанти, як *співставляти* – замість *зіставляти*; *багаточисельний* – замість *численний*; *малочисельний* – хоча має бути *нечисленний*. Зрештою у слів зі сполук на зразок *збігатися* – *співпадати*; *протягом* – *упродовж* – *на протязі*; *ставлення* – *відношення*; *вживати* – *приймати* – *брати* – *вважати*; *складати* – *здавати*; *скеровувати* – *спрямовувати* – *направляти*; *відгук* – *відзив*; *завдати* – *нанести* і подібне взагалі різні лексичні значення. Утворення ж хибних словосполучень типу *приймати участь, на протязі тижня, прихильне відношення* тощо спричинене недостатнім знанням лексичного значення слів української мови, адже такі сполуки трапляються через механічне калькування своїх відповідників з російської мови.

Морфологічні норми. Морфологічними нормами регулюється передусім правильність утворення та використання граматичних форм самостійних частин мови (передусім таких категорій, як відмінкові закінчення відмінюваних частин мови, рід, число, ступені порівняння і под.). Найчастіше зустрівані морфологічні (іноді їх називають і граматичними, хоча це ширше поняття) помилки стосуються, зокрема, вживання закінчень кличного відмінка (*пан професор* – замість правильного *пане професоре*, *Андріє Петровиче* – замість *Андрію Петровичу*, *Ольго Василівна* – замість *Ольго Василівно* тощо).

Також окремої уваги для уникнення морфологічних помилок потребують правила вживання паралельних закінчень іменників у давальному відмінку: декану і деканові, директору і директорові, сину і синові; при цьому, називаючи осіб, слід

віддавати перевагу закінченням -ові, -еві, наприклад: панові Ткаченку, ректорові, але заводу, підприємству, відділу тощо. У випадку, коли кілька іменників-назв осіб підряд стоять у давальному відмінку, закінчення потрібно чергувати: генеральному директорові Науково-дослідного інституту нафти і газу панові Титаренку Сергію Олександровичу.

Морфологічною нормою визначається й вживання іменників чоловічого роду на позначення жінок за професією або родом занять: професор Городенська, лікар Тарасова, заслужений учитель України Степова, декан Світлана Шевченко, викладач Олена Петрук (слова лікарка, викладачка, завідувачка і под. використовуються лише в розмовно-побутовому стилі, але аспірантка, артистка, журналістка, авторка – і в професійному мовленні).

Доречно згадати й інші морфологічні норми, нехтування якими призводить до помилок у тексті документа:

- чоловічі прізвища на -ко, -ук відмінюються: Олегові Ткачуку (але Олені Ткачук), Василя Марченка (але Мар'яни Марченко), Максимові Брикайлу (але Тетяні Брикайло);

- форми ступенів порівняння прикметників та прислівників: дорожчий, найдорожчий (а не більш дорожчий, самий дорогий); швидше, найшвидше, якнайшвидше, щонайшвидше (а не саме швидше, більш швидше, більш швидкіше і т.д.);

- визначення роду іменників: так, слова шампунь, аерозоль, біль, степ, нежить, тюль, ступінь, Сибір, поні, ярмарок - чоловічого роду; слова бандероль, барель, ваніль, авеню, альма-матер – жіночого; євро, Тбілісі, табло – середнього;

- використання іменників, прикметників тощо замість активних дієприкметників: завідувач кафедри (а не завідуючий), виконувач обов'язків (а не виконуючий), чинний правопис (а не діючий), відпочивальники (замість відпочиваючі) і т.д.

Необхідно пам'ятати, що в науковому, стилі, у тексті документа абсолютно не припустимі щонайменші огріхи в слово- чи формовживанні. Тому документознавцеві необхідно мати великий рівень теоретичних знань та достатній практичний досвід, аби демонструвати високий професійний рівень.

Орфографічні норми. Ці норми ґрунтуються на принципах українського правопису.

Фонетичний принцип українського правопису відповідає літературній вимові. Цей принцип лежить в основі написання більшості слів як власне українських, так і запозичених: *документ, навігатор, папір, пакет*. Фонетичний принцип є визначальним і при написанні слів *тижневий* (від тиждень), *словацький* (від словак), *овруцький* (від Овруч), *запорізький* (від Запоріжжя), тобто в українській мові виразно представлена така фонетична зміна, як спрощення груп приголосних при їх збігу, що закріплюється на письмі. Натомість у словах іншомовного походження (студентський, агентський і подібне) при збігу кінцевого кореневого приголосного з наступним звуком суфікса спрощення відбувається лише у вимові, але на письмі не закріплюється.

Підпорядкувалося сучасному фонетичному принципу й написання окремих іншомовних слів (передусім німецького походження), що ще на початку минулого століття (а зараз і в мовленні представників діаспори) вимовлялися й писалися відповідно до їх звучання в мові-донорі (тобто рідній для цих слів): *Швайцарія* тепер вимовляється, а отже й пишеться як *Швейцарія, голляндський* – як

голландський, Райн – як Рейн тощо. Крім того, спрощення подвоєних приголосних в основній масі іншомовних слів – загальних назв теж є виявленням фонетичного принципу.

Інколи слова пишуться традиційно, без урахування морфологічної будови слова чи його звучання в сучасній українській мові. Такий принцип написання називається **традиційним** або **історичним**. У цьому випадку враховуються походження слова, його особливості, які склалися у процесі історичного розвитку мови. Наприклад: *перемогти – перемагати, допомогти – допомагати*.

Морфологічний принцип правопису передбачає написання однаковим способом тих самих значущих частин слова – морфем (префіксів, коренів, суфіксів). Цей принцип забезпечує графічну однотипність морфем незалежно від тих звукових змін, які можуть відбуватися в цих морфемах у мовленнєвому потоці. Наприклад, у словах президент [пре^нзи^еде^нт], президія [пре^нзи^а/дія] голосний [и] другого складу звучить в одному випадку – без наголосу – майже як [e], в іншому – як [и], що зумовлено ненаголошеною/наголошеною позицією в слові і впливом фонетичного оточення. Проте на письмі ці звукові зміни не фіксуються: обидва звуки – [и^е] і [и] – передаються буквою **и**, що дає можливість зберегти той самий корінь у незмінному вигляді. Показовим прикладом може бути й принцип правопису префіксів роз-, без-, які не зазнають графічних змін в залежності від наступного дзвінкого чи глухого приголосного (на відміну від російської мови). Отже, у словах забезпечити, безоглядний, розрахуватися, розповсюджений не спостерігаємо графічних змін (заміни кінцевого дзвінкого [з] глухим [с] відбудуться лише у вимові, на письмі ж спрацьовує не фонетичний принцип, а морфологічний).

Крім згаданих принципів, які є основними для української орфографії, використовуються й інші: лексико-синтаксичний (стосується написання разом, окремо або через дефіс складних слів), семантичний (написання власних назв з великої букви), принцип морфолого-графічних аналогій (вживання сталого набору закінчень для кожної частини мови при словозміні).

Пунктуаційні норми. Пунктуація безпосередньо пов'язується з поняттям актуального членування мовленнєвого потоку. Очевидно, що від розстановки пунктуаційних знаків залежить однозначність сприйняття тексту. З іншого боку, створювач тексту документа послуговується пунктуацією для впорядкування висловлюваного. Отже, функція розділових знаків має бінарну (подвійну) природу: як автор, так і реципієнт (той, хто сприймає текст) завдяки пунктуації вибудовують структуру тексту відповідно до його змісту.

Розділові знаки (крапка, кома, двокрапка, тире, знак оклику, знак питання) є насамперед показниками синтаксичного членування писемного мовлення. Такі розділові знаки, які обумовлені структурою речення, є **обов'язковими**.

До них належать знаки, якими відділяються у тексті одне від одного прості речення або частини складного речення, або ті елементи речення, які введені до речень, але граматично з ними не зв'язані — вставні і вставлені слова, словосполучення і речення, звертання, вигуки. Отже, розділові знаки, які ґрунтуються на **синтаксичному принципі**, є структурно обумовленими. Тому цей принцип ще названо структурним. Саме він надає сучасній українській пунктуації стабільності, загальноприйнятості й обов'язковості. Структурний принцип, на якому ґрунтується вживання розділових знаків, пов'язаний із **смысловим**, оскільки структурно значущі частини є одночасно й логічно значущими.

Отже, говоримо про три основні принципи розстановки пунктуаційних знаків: структурний, смисловий та інтонаційний. Проте пам'ятаємо, що усі три принципи пунктуації в українській мові діють одночасно, кожен з них можна виділити лише умовно.

Крім того, наголосимо, що принципи розстановки пунктуаційних знаків співвідносні швидше з пунктуаційними нормами, прописаними в правописі. Проте існує і поняття синтаксичних норм, які, разом із морфологічними, є граматичними нормами. Синтаксичні норми передбачають врегулювання таких питань, як структурна й смислова коректність побудови словосполучень і речень, вживання службових частин мови в ролі засобів зв'язку в межах мовного потоку, синтаксична синонімія тощо.

Тема 2. Стильова диференціація української мови. Загальні позамовні та власне мовні ознаки наукового стилю.

1. Стильова диференціація української мови. Стиль (з лат. *stilos*) у мові – це проблема мовного вживання; це система мовних засобів, вибір яких зумовлюється змістом, метою та характером висловлювання.

Розмовний стиль – найдавніший, виник з потреби спілкування; має дві форми: кодифіковану і не кодифіковану. Риси його: не одноманітність, експресивно-емоційне забарвлення, просторічні елементи в лексиці, різні інтонації, ритми, мелодика; форма – діалогічна й монологічна, а тому неповні, еліптичні речення і позамовні засоби: міміка, жести, ситуація.

Художній стиль – це складний сплав, відображає багатство національної мови; це поєднання всіх мовних стилів з погляду лексики, граматики, але з орієнтацією на літературну мову. Основні різновиди: проза й поезія. Одна з його особливостей – вживання художніх засобів (тропів: епітетів, метафор, порівнянь, алегорій і т.ін.), що сприяє створенню образності.

Науковий стиль – це стиль викладу, повідомлення наукової інформації, яка вимагає логічного викладу на лексичному та граматичному рівнях. Сфера застосування НС – наукова діяльність, науково-технічна сфера, освіта та просвіта.

Публіцистичний стиль – призначений інформувати суспільство про факти, явища і формувати громадську думку. Основна риса: поєднання логічного викладу з емоційно-експресивним забарвленням з метою впливу і переконання. Орієнтується на усне мовлення (ораторський стиль), а тому можлива діалогічна форма (запитання і відповіді на тлі авторського монологу), звертання, чіткість оцінок явищ, подій і т.ін. Має різновиди: науково-популярний, газетний, радіомовлення і телебачення. Побутовують усна й писемна форми публіцистичного стилю.

Офіційно-діловий стиль – це прийоми використання мовних засобів під час документального оформлення актів державного, суспільного, політичного, економічного життя, ділових стосунків між окремими державами, організаціями та членами суспільства у їхньому офіційному спілкуванні. Має дві форми: усну і писемну. Його стильові різновиди: дипломатичний, законодавчий, адміністративно-канцелярський. Написання документів вимагає суворої нормативності (літературної мови з відповідним добором мовних засобів) та логічної виразності.

2. Історія формування та розвитку наукового стилю в українській мові.

Розвиток наукового стилю відповідає етапам розвитку наукової думки в цілому.

Науковий стиль і його термінологія почали складатися ще і давній книжній українській мові передусім за зразками і під впливом грецької і латинської мов, які на той час викладалися в усіх закладах освіти та були мовами навчання в Європі. Почасти науковий стиль формувався зі власних українських мовних засобів шляхом розширення, переосмислення та спеціалізації значень загальноживаних слів (це демонструють тогочасні трактати, лексикони, прогностики, бесіди, послання, які готувалися викладачами-вченими Острозької академії, Львівського братства, Києво-Могилянської академії, інших навчальних закладів при монастирях, братствах).

Науковий стиль нової української мови почав формуватися з середини ХІХ ст. спочатку як науково-популярний стиль. Значну роль тоді відіграли журнал «Основа» та товариство «Просвіта» - вони стали осередками формування та поширення наукової думки, передусім в галузі народногосподарській, природодослідній. В 1873 році М. Драгоманов у Львові організував «Літературне товариство ім. Т. Г. Шевченка», метою якого був розвиток науки, культури, освіти. У 1893 році його реорганізовано в «Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка» з трьома секціями: філологічною, історико-філософською та математично-природничою.

На кінець ХІХ ст. уже були вироблені загальнонаукова, гуманітарна, фахова термінологія на такому рівні, який відображав розвиток науки на той час.

У 1921 році при Академії наук України організовано Інститут української наукової мови, основним завданням якого було проаналізувати та систематизувати спеціальну лексику та укласти галузеві терміносистеми.

Сьогодні ця установа продовжує плідно працювати, відбувається динамічний процес збагачення та оптимізації терміносистем відповідно до рівня розвитку сучасної науки, техніки, інформаційних технологій. Втім, треба пам'ятати, що жодна мова не має суто своїх, власних терміносистем, без запозичень. Саме в науковому стилі великою мірою виявляється мовна інтерактивність.

3. Ознаки наукового стилю. Ознаки наукового стилю можна схарактеризувати як із суто лінгвістичного, так і з позамовного (екстралінгвістичного) погляду.

Серед власне мовних ознак показовими можна назвати такі:

- вживання абстрактної (назв станів, процесів, дій) лексики;
- використання невербальних компонентів (символи, формули, таблиці, схеми, креслення тощо);
- велика кількість термінів, наукова фразеологія;
- цитати, посилання;
- безсуб'єктність, безособовість синтаксису;
- використання складних речень «правильної» будови (чітко організований синтаксис);
- монологічність;
- первинність письмової форми;
- інтерактивність (здібність активно обмінюватися термінами з іншими мовами).

Позамовні ознаки наукового стилю такі:

- понятійність і предметність(чітко формулюється предмет, об'єкт, коментується понятійний апарат);
- об'єктивність (безособовість, беземоційність викладу, яка досягається вживанням множини 1 особи);
- логічна послідовність;
- узагальненість (широко використовується структура «аналіз – синтез»);
- точність, однозначність (взаємозумовлені характеристики);
- лаконічність (пов'язана з проблемою достатності тексту);
- аргументованість (для досягнення доказовості);
- чітка структурованість викладу.

Підстилі та жанри НС. Науковці, як правило, розрізняють три різновиди НС з відповідними мовними вимогами до кожного: *власне науковий*, *науково-популярний* та *науково-навчальний*. Втім, продуктивним, на наш погляд, буде виокремлення й *науково-технічного* підстилю, зважаючи на специфічність технічної галузі, яка зумовлює й специфіку мовлення.

Власне науковий підстиль – стиль суворой академічної науки. Тут використовується перш за все інтернаціональні термінологічні системи, символи, одиниці вимірів, розрахунків, позначень тощо(СІ). Цей підстиль є універсальним в тій чи іншій галузі наукового знання.

Науково-популярний підстиль використовується для повідомлення наукової інформації непрофесіоналам, широкому колу зацікавлених. Звідси – застосування художніх елементів. Прийомів з публіцистики (зацікавлення реципієнта, активізація його уваги).

Науково-навчальний підстиль характеризується доступністю, відносною спрощеністю наукової інформації. Ускладнення повідомлюваного матеріалу відбувається поступово, такий виклад має велику кількість пояснень, уточнень, ілюстрацій для більшої зрозумілості та запам'ятовування предмету.

Жанри наукового стилю визначаються безпосередньо метою, що ставить перед собою повідомлювач.

Під жанром в цьому випадку розуміємо сукупність однотипних текстів, вони подібні за структурою та функцією (призначенням).

Отже, в межах власне наукового підстилю функціонують тексти, що призначені для об'єктивації наукових відомостей і кінцевих результатів аналітико-синтетичної переробки даних, для пояснення наукової ідеї. Тут використовуються такі жанри, як монографія, стаття, наукова доповідь, тези, реферат, огляд, анотація – вони формують *науково-інформативний* компонент власне наукового підстилю. Довідники, каталоги, словники – це *науково-довідкова* складова.

Науково-навчальний підстиль представлений двома основними жанрами: підручник та посібник. Сюди ж належить методична література (розробки, рекомендації, навчальні програми тощо)

Науково-популярний підстиль послуговується жанрами публіцистики: журнальна чи газетна стаття в науково-популярних виданнях або на відповідних сайтах, теле- і радіопередача, науково-популярний фільм.

Тексти *науково-технічного* підстилю представлені у вигляді технічних карт, специфікацій, каталогів, інженерна документація, науково-технічний звіт тощо.

Тема 3. Види оброблення науково-технічної інформації (план, тези, конспект, реферат, анотація, курсовий та дипломний проекти, автореферат)

План - це 1) короткий перелік проблем, досліджуваних у науково-технічному тексті; 2) визначення порядку розміщення частин для подальшого викладу певної інформації.

Формулювання пунктів плану має бути коротким і чітким, послідовність пунктів повинна відбивати логіку досліджуваного тексту. План укладається на основі актуального членування тексту на мікротеми.

За структурою план може бути простим (якщо в ньому зазначені лише основні питання, у пунктах простого плану перелічують основні мікротеми тексту) і складним (пункти складного плану розбивають на підпункти).

У науково-технічній сфері застосовується передусім номінативний (називний) план, що складається з називних речень, у яких головний член (підмет) виражений іменником або субстантивованою частиною мови (прикметником, дієприкметником) тільки у формі називного відмінка.

Інший різновид плану, який може використовуватися для обробки науково-технічної інформації, - це тезовий план (як пункт записується сформульована головна думка в межах кожної мікротеми)

В цілому ж план допомагає усвідомити прочитане і стисло відтворити в пам'яті зміст наукового джерела, зосереджуючи увагу на найсуттєвішій інформації.

Тези - в науково-технічній галузі - це коротко сформульовані основні положення доповіді, лекції, статті тощо.

Відповідно до мети тези можуть слугувати для виділення основної інформації в тому чи іншому джерелі (наприклад, підручнику, монографії, статті) під час читання, реферування, їх призначення - створити модель змісту тексту, яку можна було б осмислювати далі, а обсяг тез відповідає кількості інформаційних центрів тексту, зазвичай їх складають мовою автора (так називані вторинні тези). Також тези можуть являти собою елементи майбутньої наукової розвідки або стислу форму презентації результатів наукових досліджень під час виступу на науковій конференції (так називані оригінальні тези).

Змістово-композиційна характеристика тез:

1. Преамбула (1-2 тези);
2. Основний тезовий виклад (3-6 тез);
3. Висновкова теза/тези (1-2).

Як і в науковій статті, але стисло, необхідно:

- формулювати мету дослідження, схарактеризувати об'єкт і матеріал дослідження;

- описати перебіг дослідження;

- визначити критерії оцінювання і технологію оброблення результатів.

Висновкова теза презентує результати і загальний висновок, перспективи подальшого дослідження.

Конспект (від лат. conspectus - огляд) - стислий запис основного змісту лекції, статті, книги тощо. , складається з плану й тез, доповнених фактичним матеріалом, що у сукупності є коротким письмовим викладом змісту книжки, статті, лекції тощо.

Конспект - особливий вид тексту, який створений у результаті аналітико-синтетичного оброблення інформації першоджерела, тобто скорочений запис певної інформації, що дозволяє його авторові одразу чи через деякий час із необхідною повнотою відновити інформацію. У конспекті перш за все мають бути зафіксовані ті інформаційні центри, що несуть найбільше смислове навантаження. Вибір ключових моментів залежить від мети та завдань конспектування, власних знань у цій галузі, особистих зацікавлень, можливостей пам'яті тощо. Зміст першоджерела можна передавати як своїми словами, так й цитатами (виписками) тексту першоджерела.

Загальні вимоги до укладання:

- конспект має чітко повторювати зміст конспектованого тексту та послідовність його викладу;
- необхідно лишати достатнього розміру береги, аби мати можливість доповнювати конспект у подальшій роботі;
- для стислості та швидкості запису використовувати скорочення, позначки (проте вони мають носити системний характер, аби не ускладнювати розуміння тексту конспекту в подальшому використанні);
- для зменшення обсягу, якщо це доречно, можна зводити конспектований матеріал у схеми, таблиці.

Текст конспекту оформлюють довільно, на відміну від тез чи наукової статті.

Конспектування друкованої праці багато в чому подібне до конспектування лекції, але є суттєва відмінність: під час конспектування статті, монографії є можливість повернутися до прочитаного, осмислити його, писати не поспішаючи, робити менше скорочень.

Реферат - це 1) документ, результат аналітично-синтетичного опрацювання інформації, поданий у вигляді стислого викладу наукової праці, вчення, змісту джерела із зазначенням характеру, методики, результатів дослідження та збереженням його мовностилістичних особливостей; 2) вид письмового повідомлення, короткий виклад головних думок, поєднаних однією темою, їх систематизація, узагальнення й оцінка.

Реферування - процес аналітично-синтетичного опрацювання інформації, що полягає в аналізі первинного документа, знаходженні найвагоміших у змістовому відношенні даних (основних положень, фактів, доведень, результатів, висновків). Реферування має на меті скоротити фактичний обсяг первинного документа за збереження його основного змісту, використовується у науковій, видавничій, інформаційній та бібліографічній діяльності.

Реферативне читання наукових джерел за фахом є обов'язковим лід час написання курсової, дипломної робіт. Також реферат використовується в інформаційно-пошукових й автоматизованих системах для пошуку конкретних тематичних документів та інформації.

Реферати класифікують за кількома ознаками:

- 1) належністю до певної галузі знань;
- 2) способом характеристики первинного документа (*загальні реферати або реферати-конспекти; спеціалізовані або проблемно-орієнтовані; автореферати*);
- 3) кількістю джерел реферування (*монографічні; реферати-фрагменти; оглядові або зведені, групові*);
- 4) формою викладу (текстові, табличні, ілюстровані або комбіновані);

Етапи роботи над рефератом:

1. Визначити тему.
2. Дібрати літературу: а) документи, першоджерела; б) монографії, довідники, збірники; в) газетні та журнальні матеріали.
3. Ґрунтовно вивчити літературу, зробити виписки цитат, основних думок.
4. Скласти список розділів, який може бути й планом реферату.
5. Продумати план реферату, можливе його розширення.
6. Систематизувати опрацьований матеріал.
7. Остаточо продумати та уточнити план реферату.
8. У кінці реферату слід подавати список використаної літератури.
9. Бібліографічний опис джерела списку літератури оформити відповідно до вимог.

Структура реферату

1. Титульна сторінка (назва міністерства, якому підпорядкована установа; назва закладу; назва кафедри, на якій виконано роботу; назва дисципліни; тема реферату; назва виду документа (реферат); посада (студент) та номер групи, у якій навчається автор; прізвище, ім'я, по батькові автора; місто і рік написання).
2. План.
3. Текст, який складається зі вступу, основної частини, висновків.
4. Список використаної літератури.

Анотація – це коротка характеристика роботи, що містить перелік основних питань статті.

Структура анотації. В анотації необхідно висвітлити основні розділи статті, з'єднати їх і представити в короткій формі.

Вона містить основні розділи: актуальність, постановку проблеми, шляхи її вирішення, результати і висновки. На кожен з розділів відводиться одне – два речення. Часто наукові статті не містять опису експериментальних досліджень і при написанні анотації можна обмежитися лише першими трьома компонентами актуальністю, постановкою проблеми та шляхами її вирішення.

Під час написання анотації слід звернути увагу на такі моменти:

- 1) ліміт слів (при написанні анотації необхідно дотримуватися встановленого ліміту слів – 100...250 слів);
- 2) узгодження часів (анотації логічно писати в минулому час).
- 3) простота у викладі матеріалу;
- 4) мова анотації має бути проста і зрозуміла широкому колу читачів, які прагнуть лише тільки ознайомитися з основним змістом роботи (рекомендується використовувати відомі загальноприйняті терміни);
- 5) відсутність деталей (в анотації необхідно уникати зайвих деталей і конкретних цифр);
- б) ключові слова (необхідні для пошукових систем і класифікації статей за темами; в інтересах автора вказати кількість ключових слів необхідних для збільшення шансів знаходження статті через пошукові системи; словосполучення вважаються одним ключовим словом; кількість ключових слів 5-8).

Анотація з УДК, ім'ям атора та переліком ключових слів надається українською, російською та англійською мовами. У тексті анотації англійською мовою слід застосовувати термінологію, характерну для іноземних спеціальних текстів відповідної предметної галузі, уникати вживання термінів, якіє прямою калькою російськомовних – україномовних термінів.

Необхідно дотримуватися єдності термінології в межах анотації. Необхідно мати на увазі, що анотації (реферати, авторські резюме) англійською мовою в україно-, російськомовному виданні є для іноземних учених і фахівців основним і, як правило, єдиним джерелом інформації про зміст статті та викладених у ній результатах досліджень.

Анотація на україномовну, російськомовну статтю за обсягом може бути більшою за анотацію українською або російською мовою, оскільки за нею йде повний текст на цій же мові.

Але навіть у вимогах зарубіжних видавництв до статей англійською мовою вказується на обсяг анотації в розмірі 100-250 слів. Тому одним з перевірених варіантів анотації є коротке повторення в ній структури статті, що містить вступ, мету, завдання, методи дослідження, результати, висновки. Такий спосіб складання анотацій набув поширення і в зарубіжних журналах.

В анотації не робляться посилання на публікації у списку літератури до статті. Прізвище та ініціали для анотації в англійській мові наводяться з урахуванням загальноживаних правил транслітерації.

Курсова робота - самостійна робота дослідницького характеру, спрямована на вивчення конкретної проблеми. Курсова робота дає можливість виявити здатність студента самостійно осмислити проблему, творчо, критично її дослідити, вміння збирати, аналізувати і систематизувати літературні джерела; здатність застосовувати отримані знання під час розв'язання практичних завдань; формулювати висновки, пропозиції, рекомендації з предмета дослідження.

Матеріали курсової роботи можуть бути використані для подальшої дослідницької роботи - написання дипломної або магістерської роботи.

Основні вимоги до написання курсової роботи:

- обсяг - 20-25 (30-35);
- чітка структура, список використаної сучасної літератури (20-25 джерел, переважно останніх років);
- оформлення, що відповідає естетичним і мовним нормам;
- обов'язкові компоненти: визначення актуальності дослідницького завдання та розроблення навчально-методичних матеріалів;

Структура курсової роботи

1. Титульна сторінка
2. План (заголовок дається словом ЗМІСТ)
3. ВСТУП - обґрунтовується актуальність теми, її значення для теорії та практики певної науки, мета, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження.
4. Основна частина поділяється на теоретичний і практичний розділи.
 - *Теоретичний розділ* включає аналіз опрацьованої наукової літератури відповідно до завдань дослідження; певні авторські висновки з визначенням перспектив подальших дослідницьких пошуків.
 - *Практичний розділ* містить опис виконаного дослідницького завдання та розроблення навчально-методичних та досліджуваних матеріалів.
5. ВИСНОВКИ
6. ДОДАТКИ (за потреби).
7. СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ: на усі наукові джерела, що представлені в бібліографії, повинні бути посилання в тексті курсової роботи.

Дипломна робота - самостійне оригінальне наукове дослідження студента з актуальних проблем фаху.

Матеріали дипломної роботи можуть бути використані для виголошення доповіді на загальноуніверситетській науково-практичній конференції, написання статті, а також накопичення фактичного матеріалу для подальшої дослідницької роботи.

Основні вимоги до написання дипломної роботи

1. Тема дипломної роботи затверджується на засіданні кафедри і схвалюється вченою радою факультету інституту/університету.
2. У вступі обґрунтовується вибір теми, її актуальність; визначаються об'єкт, предмет, мета і конкретні завдання, гіпотеза дослідження, методи дослідження; його наукова новизна та теоретична і практична значущість одержаних результатів; описується структура дипломної роботи.
3. У роботі необхідно розкрити зміст дослідницької проблеми з урахуванням нових наукових підходів.
4. Дипломна робота має містити чітко сформульовані висновки, у яких подаються основні результати дослідницької діяльності студента, рекомендації щодо їх практичного використання.
5. Обсяг дипломної роботи - 50-60 сторінок друкованого тексту, список використаної літератури – не менше 50 джерел
6. Дипломну роботу оцінює рецензент. Керівник пише відгук, у якому висловлює думку щодо рекомендації дипломної роботи до захисту.

Тема 4. Мова і професія. Основні норми усного професійного мовлення. Види та жанри усного професійного спілкування. Наукова доповідь, наукова дискусія.

Професійне мовлення – явище неоднорідне, по-різному реалізується в різних ситуаціях під час професійної комунікації.

Можна говорити, зокрема, принаймні про два рівні функціонування усного професійного мовлення:

- на повсякденному «закритому» рівні (звичайне спілкування колег під час виконання службових обов'язків, вирішення професійних завдань, виконання певних робіт);
- на рівні публічного мовлення (професійне мовлення, розраховане на більш-менш широку аудиторію)

Професійне усне мовлення має здійснюватися літературною мовою з додержанням усіх норм і правил. Зокрема, вагому роль відіграють орфоепічні, акцентуаційні, лексичні, граматичні норми.

Орфоепічні норми коротко можна сформулювати так:

1. Шиплячі [ж], [ч], [ш], [дж] вимовляються твердо: [шчи*рий], [ше*ле"ст], [р'і*чка]. Вони частково пом'якшуються перед [і] та при подовженні: [ж'іно*чий], [ш'існа*ц':ат'], [р'і*ч':у].

2. Приголосні [б], [п], [в], [м], [ф] та [г], [к], [х], [г] не бувають м'якими, можуть напівпом'якшуватися тільки перед [і] та рідко перед іншими голосними в **іншомовних** словах: [в'і*рно], [г'і*рка], [тх'і*р], [б'уве*т], [ф'узе"л'а*ж].

3. Дзвінки приголосні не оглушуються в кінці слова або перед глухими: [босон'і*ж], [гри*б], [н'і*жка], [р'ідки*й], [гру*бка].

! Винятки – звук [г] → [х] у словах легко [ле*хко], вогко[во*хко], нігті[н'і*хт'і], кігті[к'і*хт'і], дьогтю[д'о*хт'у] та похідних.

4. Дзвінки [дж], [дз], [дз'] (зверху з дужкою) вимовляються зливо: [воджу*], [дзв'і*н], [дз'обнути].

5. Сонорний звук [в] ніколи не уподібнюється до [ф], а, навпаки, може звучати як нескладовий [у] (треба зверху дужечку, як й): [л'убо*у], [ла* ука].

6. Голосні вимовляються всі чітко незалежно від наголосу. Уподібнюються лише та [е] з [и] без наголосу та [о] до [у] перед наголошеним складом з [о] або [у].

В усному мовленні найчастіше використовується офіційно-діловий, науковий та розмовний стилі.

У навчанні найчастіше маємо справу з такими різновидами усного професійного мовлення як лекція, наукова доповідь, наукова дискусія.

Неодмінною умовою успіху є дотримання загальних вимог, які визначають рівень культури усного ділового мовлення:

1. Ясність, недвозначність у формулюванні думки.
2. Логічність, смислова точність, небагатослівність мовлення.
3. Відповідність між мовними засобами та обставинами мовлення.
4. Співмірність мовних засобів та стилю викладу.
5. Різноманітність мовних засобів (багатство лексики в активному словниковому запасі мовця).
6. Самобутність, нешаблонність в оцінках, порівняннях, зіставленнях, у побудові висловлювань.
7. Виразність дикції, відповідність інтонації мовленнєвій ситуації.

Цілком очевидно, що ці вимоги мають базуватися на: а) бездоганному знанні норм літературної мови, передусім тих, що реалізуються в усній формі; б) чутті мови як здатності людини відчувати належність слова до певного стилю, доречність чи недоречність його вживання в певній ситуації. Вони пов'язані з: а) ерудицією і світоглядом людини; б) культурою мислення; в) ступенем оволодіння технікою мовлення; г) психологічною та комунікативною культурою мовця.

Наукова доповідь – різновид публічного виступу (повіді), спосіб репрезентації наукової інформації, результат наукового дослідження. Коротка наукова доповідь називається повідомленням.

Алгоритм підготовки наукової доповіді можна визначити так:

вибір теми — формулювання мети — складання загального плану — збирання матеріалу та опрацювання конспекту – робота над текстом доповіді — репетиція.

Вибір теми передусім зумовлений загальним напрямом дослідження, в межах якого готується доповідь, та колом наукових зацікавлень автора. Назва промови має бути ясною, чіткою, по можливості короткою й відображати ідею виступу, містити ключові слова

Формулювання мети - визначення цільової настанови – що саме прагне розкрити автор статті в обраній темі. Потрібно також мати на увазі, що мету

виступу слід формулювати не тільки для себе, але й для своїх слухачів. Чітке полегшує сприйняття ораторської промови, певним чином налаштовує аудиторію.

Складання загального плану. Важливо попередньо визначити, які саме питання передбачається висвітлити в доповіді. Це допоможе зорієнтуватися в розмаїтті джерел та конкретизувати напрямок пошуку необхідної інформації. У процесі вивчення літератури, аналізу підбраного матеріалу план може коригуватися, проте основна його функція – організаційна.

Збирання матеріалу та опрацювання конспекту. Матеріал для доповіді, як правило, добирається з таких джерел:

- офіційні документи;
- наукова література;
- довідникова література;
- художня література;
- статті з газет і журналів;
- результати соціологічних досліджень
- статистичні дані.

До конспекту слід вносити, перш за все, віднайдені визначення понять, якими оперує автор доповіді, судження інших науковців щодо розглядуваної проблеми, цитати необхідно супроводжувати записом номерів сторінок, аби спростити оформлення посилань.

Робота над текстом доповіді. Структура тексту доповіді може бути схарактеризована так:

- 1) вступна частина (окреслює проблему, актуальність її дослідження, мету і завдання, гіпотези і методи дослідження);
- 2) дослідна частина тексту (описує дослідження і його результати);
- 3) висновки (містить узагальнення результатів дослідження та окреслює перспективи подальших наукових досліджень у обраному напрямку).

Після написання, текст необхідно відредагувати, усунути стилістичні та мовленнєві недоліки, вичитати з орфографічного та пунктуаційного погляду.

Репетиція. Пробне виголошення промови вголос «перед дзеркалом» допоможе визначити й за потреби скоригувати час звучання промови, «звикнути» до тексту й почасти запам'ятати його, що значно полегшить читання доповіді під час виступу, зменшить психологічне навантаження та покращить загальне враження від виголошеного.

Особливості виступу з науковою доповіддю.

Заздалегідь необхідно знати:

- 1) тему засідання, конференції, круглого столу, зустрічі тощо;
- 2) склад аудиторії;
- 3) хто ще виступатиме на зібранні;
- 4) де й коли відбудеться засідання, конференція, круглий стіл, зустріч тощо.

Етикетні компоненти виступу та обговорення:

- 1) неможна займати місця для доповідача, поки не запросять і не представлять доповідача (тоді ж виголошується стисла інформація про нього: прізвище, ім'я та посада)
- 2) необхідно подякувати тому, хто представив вас як доповідача (наприклад, голові);
- 3) слід стисло пояснити, у який спосіб ви аналізуватимете проблему, на що, насамперед, звернете увагу. Треба зазначити, яка візуальна допомога залучається (відеофільми, графіки, діаграми, таблиці та інші ілюстративні матеріали).
- 4) під час проголошення доповіді варто її читати, але час від часу піднімати погляд на аудиторію (це неважко за умови доброї обізнаності з текстом промови);
- 5) треба намагатися триматися ненапружено, але стримано, не змінювати надто часто положення тіла, не торкатися обличчя, волосся, не поправляти одягу тощо
- 6) по закінченні виступу необхідно подякувати аудиторії за увагу й виголосити готовність відповідати на питання. Після кожного поставленого питання необхідно дякувати тому, хто його поставив (у формі «дякую за запитання»);
- 7) після обговорення теми доповіді необхідно ще раз стримано, коротко подякувати й зайняти своє місце.

Часто матеріали конференцій (симпозіумів, семінарів) – доповіді, що звучали та обговорювалися на конференції – готують до публікації у вигляді тез. Тези укладають у збірник (цим займається оргкомітет конференції чи семінару та редакційна колегія) та видають, як правило, ще до початку відповідного заходу із тим, щоб учасники могли ознайомитися із основними проблемами в ході конференції чи семінару.

Тези – в науково-технічній галузі – це коротко сформульовані основні положення доповіді, лекції, статті тощо.

Відповідно до мети тези можуть слугувати для виділення основної інформації в тому чи іншому джерелі (наприклад, підручнику, монографії, статті) під час читання, реферування, їх призначення – створити модель змісту тексту, яку можна було б осмислювати далі, а обсяг тез відповідає кількості інформаційних центрів тексту, зазвичай їх складають мовою автора (так називані вторинні тези). Також тези можуть являти собою елементи майбутньої наукової розвідки або стислу форму презентації результатів наукових досліджень під час виступу на науковій конференції (так називані оригінальні тези)ї.

Змістово-композиційна характеристика тез:

1. Преамбула (1-2 тези);
2. Основний тезовий виклад (3-6 тез);
3. Висновкова теза/тези (1-2).

Як і в науковій статті, але стисло, необхідної::

- формулювати мету дослідження, схарактеризувати об'єкт і матеріал дослідження;
- описати перебіг дослідження;

- визначити критерії оцінювання і технологію оброблення результатів.

Висновкова теза презентує результати і загальний висновок, перспективи подальшого дослідження.

Зауважимо, що тези, як правило, не супроводжуються анотаціями та списком літератури.

Як бачимо, в цілому структура, основні компоненти відповідають загальним вимогам до наукового тексту. Головне ж завдання автора – у стислому вигляді зуміти викласти всі головні моменти своєї роботи.

Тема 5. Словник професійного мовлення. Терміни та терміноїди. Шляхи збагачення української термінології.

Професійна лексика – словниковий масив, яким послуговуються представники тієї чи іншої галузі. Вона неоднорідна щодо будови, призначення та нормативності вживання своїх одиниць. Сюди входять:

- загальноновживані слова (базовий словник) для забезпечення комунікації;
- спеціальна лексика: терміни, терміноїди, номени;
- професіоналізми (ненормативна лексика на позначення спеціальних понять) – співвідносні з поняттям соціального діалекту, але має вузче значення, вузчий ареал (простір) функціонування. Прикладами можуть бути: лаба, флешка, компакт, сімка, гірчичник, ...

Терміни – номінативні («для називання») одиниці, які використовуються на позначення спеціальних понять у тій чи іншій галузі наукового знання. Терміни вирізняються низкою специфічних ознак:

- 1) однозначність (наявність загальноприйнятої дефініції);
- 2) семантична стійкість (значення не змінюється з часом);
- 3) позаконтекстуальність (значення не залежить від контексту);
- 4) обмеженість уживання (функціонує в межах певної галузі)

Важливо усвідомити, що кожне наукове поняття має дві складові: термін (спеціальне слово) та визначення (дефініція). Якщо один з цих компонентів не вирізняється чітко, то стає питання: а чи дійсно науковим є це поняття, чи воно входить до галузевої терміносистеми, чи не належить воно до терміноїдів?

Терміноїди є унікальним лінгвістичним явищем, свого роду проміжною ланкою між термінами і фаховою жаргонною лексикою, зокрема й у комп'ютерній інженерії. Співвідношення значення, лексеми реалії не завжди мають чітке обґрунтування. (Тому переклад терміноїдів у контексті переважно здійснюють за допомогою додаткових тлумачень). Навіть серед термінів чимало слів і словосполучень під час функціонування втратило свою внутрішню мотивацію (первинне значення), а подекуди набуло цілком несподіваних відтінків або й значень. Наприклад, калькуляція – англ. Calculation (підррахунок) походить від лат. Calculus – камінець (саме камінці використовувалися як інструмент підррахунку, пізніше перетворившись на кістки рахівниці). А слово тариф (англ. tariff), що означає офіційно встановлений розмір оплати або оподаткування чогось, походить від імені арабського полководця Таріфа Бен Малика, який у VIII ст. першим розробив реєстр розмірів плати судовласників за перетин острова в Середземному морі.

Серед спеціальної лексики спеціалістів з кібербезпеки можна навести такі приклади термінодів (зверніть увагу, це не власне професійний жаргон, це метафори, що функціонують на рівних правах із термінами): домашня сторінка («домівка»), Білий список – чорний список, кібертероризм.

Терміноїди частіше, ніж терміни, схильні втрачати первинну семантику. Наприклад, лексема «Silicon Valley» (Силіконова долина) це мережа міст уздовж західного узбережжя США, приблизно в 30 кілометрах на південь від Сан-Франциско, сюди входять невеликі містечка Пало-Альта, Маунтін-В'ю, Лос-Альтос і Стенорд. Далі на південний схід розташовані більш крупні міста: Саннівейл, Купертіно, Сан-Хосе, Санта-Клара. Назва взята від серії публікацій «Кремниевая долина США», назва стала загальною.

«Хмари», «Хмарні технології» - Хмарні технології — це парадигма, що передбачає віддалену обробку та зберігання даних.

Хмара – файлообмінники — це деякий ЦОД (дата-центр, сервер) або їх мережа, де зберігаються дані та програми, що з'єднуються з користувачами через Інтернет.

Ці технології назвали «хмарними», оскільки всі важкі, неприємні, нудні технічні моменти (обладнання, його налаштування, адміністрування, піднімання, реагування тощо) залишаються для клієнта «за хмарою». Клієнт лише користується тими ресурсами, що йому потрібні, і позбавлений необхідності думати про те, що «за хмарою». **А ще хмарними їх називають тому, що ресурси клієнта «розсіяні» по різних місцях**, але все одно становлять єдину обчислювальну структуру – як хмари, що складаються з розсяної пари.

Номені – номенклатурні назви (показовий приклад – періодична система Менделєєва. Всі назви елементів – номені, пишуться з великої літери. Поряд з ними функціонують і терміни на позначення речовини: Оксиген – кисень, Гідраргіум – водень, гідроген, Сіліцій – кремній, Купрум – мідь, Флюорум - фтор. Спеціалісти записують відповідні номені латиницею. Те саме спостерігається в біології та медицині). Номенами також є назви одиничних, ексклюзивних понять, які умовно співвідносяться із власними іменами (торгові марки, бренди, назви серій продукції чи виробів тощо). Номенам завжди відповідають власне терміни, вони утворюють семантичні пари типу «загальне-окреме» або «рід-вид»: пасажирський літак – TU-134, торгова марка – «Samsung», мережа супермаркетів - «Епіцентр», програмне забезпечення «Windows», копіювальна техніка – «Ксерокс» тощо.

Групи термінів за виникненням та виконуваною функцією:

- базові та похідні (атом – атомна маса, градус – градус відхилення, градус Цельсія, градування, двигун – авіадвигун, паливо – паливна суміш, рідке паливо. Іноді зустрічаємо утворення похідних термінів від іншої основи, як правило, - іншомовного відповідника: тертя (фрикція – «friction») – фрикційний, замерзання, заморожування – антифриз тощо);

- притягнуті – запозичені з інших галузей (діагностика, матерія та матеріал, архітектура);

- загальнонаукові (терміни, які потребують уточнення семантики в різних терміносистемах) - принцип, закон, система, автомат. Склад, пристрій, комплекс тощо.

За структурою вирізняємо однокомпонентні та багатокомпонентні терміни.

Однокомпонентні нерідко бувають базовими: атом, прилад, модуль, висота, графітизація. Такі терміни мають одну основу. Серед однокомпонентних вирізняється група похідних термінів, утворених складанням основ: аеромеханіка, радіолокація, поліетилентерефталат (композитне волокно), мотор-редуктор, ракета-носіє.

У багатокомпонентних термінах обов'язково виступатимуть базові терміни, відбувається нарощування структури та звуження значення (взаємозумовлений процес): аеродинаміка – аеродинамічний – аеродинамічна сила, гравітація – гравітаційний – гравітаційне поле (іноді важко встановити, який саме компонент виступає базовим, отже, говоримо про суму базових понять).

Серед багатокомпонентних термінів зустрічаємо двокомпонентні (висота звуку, вищий пілотаж, радіолокаційний приймач, поліефірні волокна, інтегруючий пристрій, елемент Грове, таких термінологічних сполук більшість); трикомпонентні (градус умовної в'язкості, високовольтна лінія передачі, чутливість вимірювального приладу, зворотні тригонометричні функції); чотирикомпонентні (єдина автоматизована система зв'язку, системи управління літальних апаратів, об'єктив зі змінною фокусною відстанню, поріг чутливості вимірювального приладу).

Шляхи збагачення української термінології безпосередньо пов'язані з проблемою гармонізації терміносистем різних мов. Вже йшлося про те, що терміносистеми будь-якої мови формуються, з одного боку, ново надходженнями, як здебільшого стають інтернаціональними термінами, з іншого – за рахунок власних слів, що переосмислюються, набувають нового значення та термінологізуються. Крім того, українське наукове мовлення має справу з перекладанням російськомовних відповідних одиниць. Це відбувається в різний спосіб і є також предметом уваги перекладознавців.

Отже, з погляду походження можемо виділити такі групи термінів:

1) запозичені терміни, що хронологічно поділяються на такі підгрупи:

- давно запозичені (велика кількість загальнонаукових термінів) – математика, фізика, логіка, термін, модель, фіксація, елемент, система тощо, відтоді ж прийшли терміни юридично-правової сфери;

- відносно недавні запозичення, пов'язані з класичними точними та природознавчими науками: алгоритм, логарифм, функція, вектор, призма, автомат, електрика, механізм, назви хімічних елементів. Медичного інструмента тощо; зазначимо, що сучасні терміносистеми гуманітарної галузі (соціологія, філософія, історія) в українському науковому середовищі сформувалися дещо пізніше, оскільки об'єктивно після Середньовіччя технології цивілізації (що ведуть до збагачення та побутового комфорту) розвиваються й сприймаються швидше, ніж абстрактні пошуки духовної сфери;

- новітні запозичення, передусім пов'язані з новітніми технологіями (інформаційні, комп'ютерні технології, назви засобів комунікацій, медичне устаткування, робототехнічна галузь та нанотехнології, космонавтика), а також з новими досягненнями в усіх галузях наукового знання (економіка, соціальна філософія, текстологія, семіотика, мікробіологія, імунологія тощо)

2) терміни, що з'явилися в наслідок переосмислення та розширення значення власне українських лексем: крило, ланка, ланцюг, білий шум, ніс, корабель,

стрижень, вісь, осереддя, верстат, коливання, відхилення, пристрій, ударна хвиля тощо;

3) свого часу неологізми, утворені з власномовного матеріалу на позначення нових науково-технічних реалій: двигун, літак, пересувач, вмикач, паливо, кисень, водень, розчин, відсік (рос. отсек), насос, гальма, відбиваність (рос. отражаемость), промисловість тощо;

4) величезна кількість кальок з російської мови: монтажні роботи, логарифмічна лінійка, канал зв'язку, камера згорання, повітряна навігація, гідравлічна навісна система (тривалий час як наукова, тим більше технічна функціонувала саме російська мова), навіть запозичені російською мовою іноземні терміни адаптувалися до української вимови, відбулося вторинне запозичення: трансплантація, фюзеляж, антифриз, мнемотехніка, ...

Можна навести й цікаві приклади поєднання одиниць з різних мов на позначення нового поняття (їх мало, але вони є): термінологія (лат. + грець.), світлофільтр (рос. + фр.) ракета-носій (англ. + рос.), інтегруючий пристрій (англ. + рос.). З цих прикладів бачимо, що запозичені слова активно використовуються для утворення слів іншої частини мови за допомогою українських морфем. За таким же зразком з'явилися слова типу монтажник, ремонтник, моторний, інтенсивність, флюсовий тощо.

Тема 6. Роль іншомовних термінів та інтернаціоналізмів у мові фахівця.

Нема таких мов, які б розвивалися в абсолютній ізоляції. Будь-яка мова обов'язково зазнає іншомовного впливу або навіть впливає на інші мови. З іншого боку, термінологічне планування може мати ознаки як інтернаціоналізації, так і "націоналізації". Термінотворці більшості країн світу прагнуть у сучасних умовах обміну інформацією поєднати елементи як інтернаціональності терміносистем (для полегшення міжнародного спілкування), так і національної самобутності. Процес запозичення іншомовних елементів, коли будь-яка мова постійно збагачується, а іноді й засмічується запозиченнями з інших мов, у переважній більшості мов світу значно активізувався.

Проте слова іншомовного походження ще не є інтернаціоналізмами. Інтернаціоналізм відрізняється від простого запозичення тим, що будь-який елемент може називатися інтернаціональним тільки тоді, коли він існує принаймні у трьох неспоріднених мовах (це передусім найдавніші терміни, запозичені європейськими мовами з грецької та латинської: графіка, мотор, електрика тощо). Якщо такої умови нема, тоді нема підстав називати таке запозичення інтернаціоналізмом. У такому разі то є звичайне запозичення на національному рівні. З іншого боку, інтернаціональною може бути не лише зовнішня, але й внутрішня форма. Звідси постає питання: чи калькулювання може вважатися проявом інтернаціонального?

Поповнення термінологічної лексики полегшує двомовне спілкування та економить зусилля в процесі засвоєння будь-якої мови.

Питання про інтернаціональне та національне в термінологічному процесі пов'язане, насамперед, з проблемою встановлення критеріїв, які визначають поняття інтернаціонального та відрізняють інтернаціональні слова від звичайних національних запозичень. Бо часто виникає плутанина між справжніми

інтернаціоналізмами та простими запозиченнями з тієї причини, що будь-яке запозичення, навіть якщо його було зроблено лише однією мовою, може бути прийнято за інтернаціоналізм.

З іншого боку, в науковій термінології є терміни, утворені шляхом запозичення не самого слова, а лише його змістової структури. Кажучи про схожість форм інтернаціональних знаків, слід мати на увазі не тільки звучання чи написання, але й вмотивованість чи "внутрішню форму" знаків (як їх синхронічну характеристику, "буквальне значення", що враховується носіями даної мови).

В інтернаціоналізмі значення завжди схожі, тоді як схожість форм може спиратися на певну низку ознак.

Інтернаціоналізми, як правило, не вважаються елементами окремо взятої мови, бо таким чином заперечуватиметься їх інтернаціональний характер. Звідси можна зробити висновок, що поняття "інтернаціональне" виходить за межі двох протилежних та взаємовиключних понять "своє – чуже". Це, радше, своє та чуже одночасно. Якщо в будь-якій мові будь-який іншомовний елемент вважається чужим, його інтернаціональність у такому разі ставиться під сумнів. Будь-який іншомовний елемент вважається своїм, якщо він добре засвоєний, і, навпаки, чужим він вважатиметься тоді, коли в його засвоєнні немає ніякої необхідності.

Виходячи з усього викладеного вище, можна дати остаточне визначення поняттю "інтернаціоналізм". Отже, той чи інший елемент є інтернаціональним за умови, якщо він повністю чи частково збігається у своїй зовнішній та внутрішній формах принаймні у трьох неспоріднених мовах.

Відсоткове співвідношення інтернаціонального та національного не є однаковим у різних мовах. Усе залежить від преференційних тенденцій у кожній конкретній мові. Проте присутність інтернаціонального елемента в будь-якому відношенні значно полегшує спілкування між носіями різних мов.

Особливої уваги заслуговують випадки співіснування свого елемента та запозичення з іншої мови, коли вони означають одне й те саме поняття. При цьому інтернаціональним може виявитися саме свій елемент, якщо він має інтернаціональну внутрішню форму, в той час як запозичення може мати суто національний характер, якщо його не засвоєно іншими мовами.

У такому випадку може відбутися заміна слова рідної мови іншомовним чи навпаки або обидва елементи існують як синоніми. Часто запозичення можуть проявлятися навіть у тих випадках, коли рідна мова має власні засоби висловлення того чи іншого поняття.

З іншого боку, будь-яке досягнення у науково-технічному прогресі в одній країні в умовах сучасних взаємовідносин між народами та між різними культурно-історичними ареалами автоматично стає досягненням всієї людської цивілізації. До того ж це вимагає неминучого запровадження нових термінів у відповідній мові, носії якої зробили це наукове відкриття. А перед носіями інших мов, відповідно, постає інше завдання – як саме передати ці терміни засобами рідної мови.

Іншомовні терміни повинні включати терміноелементи, які сприяють вмотивованості всього утворення, при їх відборі слід урахувувати також фактор поширеності у сфері професійного спілкування як усередині однієї країни, так і в міжнаціональному масштабі; цікаво відзначити, що в більш "старих" науках кількість іншомовних термінів суттєво обмежена, що свідчить про прагнення мови до саморегуляції, побудови більш "прозорих" внутрішніх форм.

Якщо синонім, утворений на матеріалі ресурсів рідної мови, збігається за оцінками вмотивованості та кількістю лексичних складників з інтернаціоналізмом, то вживання першого є більш доцільним, оскільки внутрішня форма рідного слова зрозуміліша й легше засвоюється. З іншого боку, термінологічні прогалини бажано заповнювати наявними інтернаціоналізмами.

У випадку неоднакових параметрів умотивованості термінів-синонімів перевагу слід надавати більш умотивованим термінам (у т.ч. інтернаціоналізмам), що робить мову науки гнучкішою й ефективнішою, віддзеркалюючи в ній позитивний досвід своєї та інших мов.

Важливим етапом нормалізації термінології є також гармонізація внутрішніх форм термінів у міжмовному масштабі. Результати такої праці полегшують і вдосконалюють процес науково-технічного перекладу, сприяють більш ефективному професійному взаєморозумінню, збагачують конструкції рідної мови тощо. Зрозуміло, що в цьому процесі нормалізації лінгвіст може тільки рекомендувати виділені ним норми, а не вимагати, ігноруючи реальне вживання, їх безумовної реалізації.

Причини запозичення термінів різноманітні:

- о запозичення терміна разом з новим поняттям: бонус "додаткова винагорода", "додаткова цінова знижка", "комісійна винагорода";

- о паралельне використання власного і запозиченого терміна в різних сферах (наприклад, науковій і навчальній): рамбурсувати - повертати борг; імпорт - ввіз; асиміляція –уподібнення тощо;

- о пошук досконалішого терміна, внаслідок чого паралельно функціонують запозичені і власні терміни: пролонгація - продовження терміну чинності угоди; інтерстеллярний – міжзоряний; бартер – прямий безгрошовий обмін товарами;

- о відсутність досконалого власного терміна, який би відповідав сучасним вимогам: ліквідат – юридична особа-боржник, до якої висунуто фінансові вимоги у зв'язку з її ліквідацією.

Науковці по-різному ставляться до термінологічних запозичень. Деякі термінознавці – так звані пуристи – заперечують потребу запозичати терміни з інших мов, натомість пропонують творити терміни з ресурсів власної мови (такі спроби були в німецькій, чеській, російській мовах, у 20-х роках ХХ століття – і в українській), проте насправді це не завжди вдається. Інші науковці розглядають запозичення як об'єктивну реальність мовного життя, але вважають, що іншомовних слів у термінології не повинно перевищувати 15%, оскільки наявність більшої кількості запозичень призводить до втрати національного обличчя. Варто обмежити вживання запозичених слів за наявності власних термінів (винагорода - диспач; звуження - інфлювання (національної валюти)) та паралельне вживання запозичень із тим самим значенням з кількох мов (акцептант (лат.) - трасант (нім.); жирос (італ.) – індосамент (нім.); ревалоризація (фр.) – ревальвація (лат.)).

Семантичні зв'язки між термінами. Однозначність та багатозначність. Як впливає з визначення та характеристик, термін має бути однозначним. Проте нерідко зустрічаємо серед термінів слова багатозначні, особливо якщо це колись термінологізована загальнонавчана лексема. Необхідно розуміти, що йдеться не про однозначність як таку, а про однозначність саме *терміна* (одного зі значень) в межах тієї чи іншої терміносистеми. Отже, якщо одиниці оксид, інтеграл, прямокутник, поліуретан тощо, дійсно, однозначні, то слова судно, метал, кисень,

центр, ефір – очевидно неоднозначні. Звернувшись до тлумачних та спеціальних словників, зрозуміємо, що термінологізувалося лише одне чи два значень, а інші – властиві лексемі як загальноживаній одиниці.

Цікаво звернути увагу й на те, що співвідношення первинне-вторинне значення у різних одиниць набуває різної спрямованості: у слів кисень, центр, автомобіль, поліетилен первинним буде спеціальне значення (тобто вони виникли як терміни), а вторинним – загальноживане (кисень у знач. «повітря», центр – у знач. «осередок», «розташований посередині», «головний, визначальний», автомобіль (буквально «самопересувач», поліетилен – у знач. «виріб або упаковка, вигот. з цього матеріалу») – у знач. «транспортний засіб», «машина»). Для слів же хвиля, випромінювання, крило, увімкнення, ланцюг первинним буде загальноживане значення, вторинним – термінологічне. Деякі терміни мають навіть метафоричне значення: сліпа посадка, мертва петля, білий шум тощо.

Зауважимо, що навіть самі по собі спеціальні терміни іноді бувають неоднозначними (говоримо про притягнуті терміни, які перейшли з іншої галузі). Наприклад, циклон – атмосферне явище та прилад для очищення газів від часток, циліндр – геометричне тіло та частина двигуна, графіка – зображення, стиль зображення, вид дизайну, вид мистецтва; діагностика – встановлення причин захворювання, виявлення причин поломок, збоїв у роботі механізмів, електронних систем. Таких термінів досить багато. Вони залежать від контексту, потребують звуження значення через уведення до словосполучення (саме це й спостерігаємо під час утворення похідних багатокomпонентних термінологічних словосполучень).

Синонімія. Терміни досить обмежено представлені в синонімічному розмаїтті української мови. Через необхідність уніфікації терміносистем науковці різних галузей, термінознавці-теоретики весь час говорять про прагнення до однозначності кожної вузькоспеціальної одиниці. Відтак окремі випадки синонімії все ж спостерігаємо:

- абсолютні синоніми за типом «власне українське слово – запозичений або інтернаціональний термін»: компонент – елемент – частка, асиміляція – уподібнення, адаптація – пристосування, пріоритет – перевага (рос. предпочтение); мотор – двигун, локальний – місцевий, непоширений, локація – розміщення тощо;
- власне синоніми, що позначають загальне та окреме: локомотив – тепловоз, електровоз; літак – винищувач, авіалайнер, планер, гідроплан тощо (доведіть, що модуль та блок - синоніми), деталі -; паливо.....;
- власне синоніми, що різняться за значенням: автомат – робот, лайнер – літак, корабель; машина – автомобіль, механізм
- менша група спеціальних назв, що в різних галузях позначають приблизно одне й те саме: кермо – штурвал, гвинт – пропелер, трап – сходи, шасі – колеса тощо;
- стилістичні синоніми (зокрема професіоналізми та власне терміни: флешка – USB-накопичувач, зняти касу – підрахувати прибуток тощо).

Пам'ятаємо, що наукові поняття ніколи не вступатимуть у синонімічні зв'язки за експресивною ознакою.

Омонімія також представлена обмежено. В науковому мовленні, в терміносистемах вона представлена на двох рівнях: на ширшому – терміни є

омонімами до загальноновживаних слів (випадковий збіг чи колишня багатозначність), сюди належать слова *миша, тяга, фокус, крило, сила, дизель* тощо; на вужчому рівні – це власне термінологічна омонімія, представлена міжгалузевими (іноді навіть в одній галузі) термінами: *блок, термін, карта* тощо.

Способи творення термінів. Термінологізація та детермінологізація

1. Способи творення термінів

Наукові терміни української мови утворюються такими основними способами:

1) Вторинна номінація (використання наявного в мові слова для називання наукового поняття: гідрометричний равлик, споживчий кошик, гальмівний барабан, вплив капіталу, миша комп'ютера, вексельний портфель) Це найдавніший спосіб термінотворення, називається термінологізацією.

2) Словотвірний (утворення термінів за допомогою префіксів (надвиробництво, позабюджетний), суфіксів (монополістичний, оборотність, волонтаризм), складанням слів і основ (інтернет-шопінг, макроекономіка, блок-схема, ІТ-компанія), скороченням слів (СЕП (система електронних платежів), МК (магістральний канал), ІТ (інформаційні технології) (! ІТ-технології груба тафтологія). Цей спосіб термінотворення – один із найпродуктивніших на всіх етапах становлення термінології.

3) Синтаксичний – використання словосполучень для називання наукових понять: планування виробництва, капіталодефіцитні країни. Терміни-словосполучення становлять понад 70% сучасних термінів.

4) Запозичення (називання наукового поняття іншомовним словом: контролінг, реверс, аудит, ...)

2. Термінологізація та детермінологізація.

У наш час відбувається активний розвиток економічної думки, що супроводжується процесами переходу загальноновживаної лексики до розряду економічної. У цей же час населення стає економічно більш освіченим, що призводить до зворотних процесів – детермінологізації.

Отже, термінологізація – процес розвитку нових термінологічних значень на основі значень загальноновживаних слів, а детермінологізація – процесів "уживлення" термінів у загальну мову.

Терміносистема будь-якої галузі науки, зокрема й економічної, завжди є динамічною. Між термінами та загальноновживаною лексикою відбувається постійний обмін: слова загального вжитку змінюють своє основне лексичне значення й стають термінами, а терміни все частіше входять до складу загальнономовних одиниць.

Проникнення окремих термінів у загальнолітературну лексику і їх фіксація тлумачними словниками загальнолітературної мови – свідчення їхньої популярності, поширеності, уживаності в різній літературі.

У системі економічних понять існують терміни, які мають давню історію в розвитку економічної думки. Вони зафіксовані в загальному (тлумачному) та спеціальному економічному словниках, такі терміни вживаються в загальнолітературній мові й у спеціалізованій із подібним значенням. Як приклад можна навести визначення тих самих лексем у тлумачному та спеціальному економічному словниках:

1) інфляція – надмірне проти потреб товарообігу збільшення кількості паперових грошей і швидке їх знецінення; інфляція – стійке знецінення грошей (зниження їх вартості) унаслідок перевищення кількістю грошових знаків, які перебувають в обігу, суми цін товарів і послуг, що виявляється в зростанні цін, зниженні життєвого рівня населення та інших негативних наслідках;

2) дефіцит – перевищення видатків над доходами, збиток; мала кількість, нестача чого-небудь порівняно з потребою; дефіцит – недостатність засобів, ресурсів, унаслідок чого порушується економічна рівновага, розладнується грошово-фінансова сфера, зростає загроза виникнення економічних криз.

Такі лексеми можна назвати поліфункціональними, оскільки вони водночас функціонують як у сфері економіки, так і в загальному вжитку, проте з дещо спрощеним значенням.

Термінологізація. Наступну групу понять утворюють лексеми, які фактично "пристосовуються" до термінологічної сфери. Зміни в лексичному значенні загальноновживаної одиниці зумовлюють появу нового слова зі спеціальним значенням.

Шляхи виникнення нових термінологічних значень у цій групі термінів можна визначити шляхом зіставлення їхнього поняттєвого співвіднесення в науковій та побутовій сферах.

Стеля (загальноновжив.) – верхнє внутрішнє покриття в будь-якому приміщенні.

Стеля (екон.) – межа кредитування, зростання відсоткових ставок, що встановлюється державою.

Ми вже говорили про те, що в сучасній економічній терміносистемі особливої популярності набуває саме такий тип переходу побутових лексичних одиниць до групи термінів, причому часто термінологізуються не лише слова, а й сполучення слів, здатні викликати певні асоціації [7, с. 90]. У таких випадках можна говорити про перехід загальноновживаного або фразеологічного словосполучення до професійного жаргону: зелений шантаж – активне скуповування акцій компанії, яку намагаються поглинути, з метою примусити її викупити власні акції за вищою ціною; викуп компанією власних акцій за завищеними цінами в іншій компанії, яка скупила значний пакет її акцій і погрожує.

Ще одним дуже поширеним способом термінологізації є перехід власних імен та географічних назв до складу термінів: закон Оукена, індекс Герфіндаля, індекс Пааше, крива Лаффера, крива Лоренца, Бреттон-Вудська валютна система, Ямайська валютна система, Японська концепція маркетингу.

На сучасному етапі ці одиниці функціонують як нормативні терміни, значення яких закріплене в спеціальних словниках з економіки.

Детермінологізація. Утрата спеціальною лексемою свого чітко наукового визначення призводить до неточності поняття, яке воно позначало.

Науковці відзначають, що детермінологізація може мати дві стадії:

1) входження терміна у формі слова з термінологічним значенням до складу загальної мови;

2) уже в загальній мові перенесення значення цього "термінологічного" слова і виникнення (часто шляхом метафоризації) побутового слова на його основі. Наприклад, економічні терміни актив – сукупність майна, інтелектуальної власності, грошових ресурсів, що належать підприємству, фірмі, компанії (будівлі, споруди, машини й устаткування, матеріальні запаси, банківські вклади, вкладення й цінні папери, патенти, авторські права та ін.), у які вкладено засоби власників та інших осіб, та пасив – сукупність боргів і зобов'язань підприємства (на противагу активам).

Ці слова у сучасній мові вживалися спочатку в однозначно термінологічному значенні одиниці економіки. Зараз у політиці досить часто активами називають позитивні сторони особи чи якогось явища, відповідно, пасивами – негативні: "У пасиві

В'ячеслава Анатолійовича – відсутність потрібного впливу в партії"; "У нас в активі – вісім із половиною тисяч гривень виплати матері при народженні дитини, в пасиві – немовлята, яких знаходять на смітниках і під дверима притулків".

Отже, термін як одиниця мови для спеціального призначення існує до того часу, поки він повністю пов'язаний із поняттям. Якщо ж такий зв'язок порушено, відбувається детермінологізація, ступінь якої може змінюватися залежно від обставин, що супроводжували цей процес.

Економічна терміносистема як частина загального термінологічного фонду становить складну організацію спеціальних одиниць, неоднорідну за своїм походженням та сутнісними характеристиками.

Практичний блок: вправи та завдання

1. Прочитайте текст та виконайте письмовий аналіз за планом:

- 1) стильова приналежність (підстиль та жанр тексту);
- 2) тема, предмет уваги автора тексту;
- 3) структурні компоненти наукового тексту, представлені в уривку;
- 4) особливості лексичного оформлення (спеціальна лексика, терміни);
- 5) призначення тексту.

1) В.І. Шклярський, Ю.М. Матієшин. Визначення швидкості руху мікрооб'єкта електронним оптичним сканувальним мікроскопом у двотактному режимі вимірювання. Проаналізовано особливості використання телевізійного оптичного сканувального мікроскопа у двотактному режимі роботи для визначення швидкості руху мікрооб'єкта та похибок, що виникають при цьому, а також два варіанти роботи мікроскопа щодо способу сканування: 1) сканування із забезпеченням послідовного підсвічення усіх положень сканувальної плями в рядку, що відповідають заданим координатам (неперервне сканування); 2) сканування формуванням положень сканувальної плями в рядку, що відповідають заданим координатам, за допомогою сходящого сигналу рядкової розгортки (дискретне сканування).

2) В.М. Теслюк. Розробка моделей та структурної схеми для автоматизованого багаторівневого проектування МЕМС

Запропоновано структуру системи для автоматизованого проектування мікроелектромеханічних систем (МЕМС), яка включає: підсистему моделювання технологічних маршрутів виготовлення інтегральних схем (ІС) та МЕМС – «ПроМІС-Т (МЕМС)», підсистему твердотільного (ПроМІП-Тв), функціонального (ПроМІП-Ф) та системного (ПроМІП-С) моделювання. Розроблено модель об'єкта проектування та процесу автоматизованого проектування МЕМС на основі мереж Петрі і запропоновано використовувати теорію чутливості для підвищення ефективності автоматизованого проектування на ієрархічних рівнях.

3)

**Методичні рекомендації
щодо складання звіту про науково-інформаційну та фінансово-економічну
діяльність центрів науково-технічної і економічної інформації (ЦНТЕІ)
системи науково-технічної інформації за рік**

1. Загальні положення

1.1. Методичні рекомендації щодо складання звіту про науково-інформаційну та фінансово-економічну діяльність центрів науково-технічної і економічної інформації (ЦНТЕІ) системи науково-технічної інформації (НТІ) розроблено з метою удосконалення звітності з науково-інформаційної діяльності в системі науково-технічної інформації МОН.

1.2. Звіт про науково-інформаційну та фінансово-економічну діяльність за рік (в подальшому – звіт) ЦНТЕІ системи НТІ складають та надсилають до МОН України та УкрІНТЕІ у терміни, визначені наказом міністерства щодо підведення річних підсумків діяльності.

4)

**ПОВІТРЯНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ
(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 48-49, ст.536)**

Розділ І

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення термінів

1. У цьому Кодексі наведені нижче терміни вживаються в такому значенні:

- 1) аварія - авіаційна подія без людських жертв, що призвела до серйозного пошкодження чи руйнування повітряного судна, тілесних ушкоджень пасажирів, членів екіпажу чи третіх осіб;
- 2) авіаційна безпека - захист цивільної авіації від актів незаконного втручання, який забезпечується комплексом заходів із залученням людських і матеріальних ресурсів;
- 3) авіаційна діяльність - діяльність фізичних та юридичних осіб у галузі авіації та/або організація повітряного руху України;
- 4) авіаційна подія - подія, пов'язана з експлуатацією повітряного судна, яка відбувається: у разі пілотованого повітряного судна у проміжок часу між посадкою

будь-якої особи на борт повітряного судна з метою здійснити політ та часом, коли всі особи, які перебували на борту, залишили повітряне судно <...>

5) Бут Я. В. Модернізація структури вищої освіти в країнах Європи

У ХХІ ст. одним із найбільш значущих чинників стратегічного розвитку світової цивілізації є освіта у зв'язку з тим, що новітні інформаційні та телекомунікаційні технології визначають ефективність громадських систем. Постіндустріальне суспільство повинне мати розвинену систему університетів і наукових шкіл, які і зможуть забезпечити його ефективний інноваційний розвиток.

Згідно з рейтингом модернізації структури вищої освіти в країнах Європи, проведеному в 2008 р., сучасною гуманітарною академією було виділено такі країни, як Германія, Великобританія, Франція, Іспанія та Польща. Починаючи з другої половини ХХ ст., у цих країнах почали відбуватися ключові інноваційні зміни. В першу чергу це стосується сфери стратегічного управління вищим навчальним закладом з метою підвищення прозорості процесу ухвалення управлінських рішень, розвитку системи незалежного моніторингу якості. <...>

б) Вексель – цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити після настання встановленого терміну визначену суму грошей власнику векселя (векселедержателю).

Вексель простий – просте і нічим не обумовлене зобов'язання векселедавця сплатити власнику векселя у вказаний строк у вказаному місці вказану суму.

Вексель переказний (тратта) – письмовий наказ векселедержателя (трасанта), адресований платникові (трасатові), сплатити третій особі (ремітентові) певну суму грошей у певний термін.

(Зі словника)

7) Теоретична механіка — це частина механіки, в якій вивчаються найзагальніші закони механічного руху або рівноваги матеріальних тіл і механічної взаємодії між ними. Механічний рух — найпростіша форма руху матерії, яка зводиться до простого переміщення за часом фізичних тіл з одного положення в просторі в інше.

У фізиці під теоретичною механікою розуміється частина теоретичної фізики, що вивчає математичні методи класичної механіки (так звана аналітична механіка). Сюди відносяться, методи, що базуються на рівняннях Лагранжа, принципи найменшої дії, рівнянні Гамільтона-Якобі та ін.

Слід підкреслити, що аналітична механіка може бути як нерелятивістською — тоді вона перетинається з класичною механікою, так і релятивістською. Принципи аналітичної механіки є настільки загальними, що її релятивізація не приводить до фундаментальних труднощів.

В основі теоретичної механіки лежать закони Ньютона, тому вона називається ньютонівською або класичною. Класична механіка, яка є граничним випадком релятивістської механіки А.Ейнштейна, з великою точністю задовольняє багатьом галузям сучасної техніки при швидкостях руху тіл, досить малих у порівнянні зі швидкістю світла.

За характером задач, що вивчаються, теоретична механіка складається з трьох розділів:

статики, в якій вивчаються методи еквівалентних перетворень систем сил, а також умови рівноваги матеріальних тіл;

кінематики, в якій вивчається механічний рух матеріальних тіл з геометричної точки зору, тобто незалежно від мас та діючих на них сил;

динаміки, в якій вивчається рух матеріальних тіл у зв'язку з діючими на них силами. <...>

(З підручника)

2. Доповніть анотації ключовими словами.

1) Сисюк, В.Г., Грищенко, В.К. Фотополімерні композиційні матеріали для захисних покриттів друкованих плат.

Розроблені фотополімеризаційноздатні композиції на основі лугорозчинного полімеру та олігоєфіракрилатів і епокси акрилатів для створення захисних покриттів (масок) плат друкованого монтажу. Досліджено вплив олігомерних складових на фізико механічні властивості полімерного матеріалу. Проведена оптимізація складу фоточутливої композиції для виготовлення трафаретної фарби з метою формування захисного покриття (маски) високої якості та випробування фарби та покриття на виробництві.

2) С.Ф. Філоненко, О.П. Космач. Вплив часу усереднення на параметри результуючого сигналу акустичної емісії при терті композиційних матеріалів

В статті приведені результати експериментальних досліджень результуючих сигналів акустичної емісії, які формуються при терті поверхонь композиційних матеріалів. Показано зміну основних параметрів результуючого сигналу акустичної емісії при зміні величини інтервалу усереднення.

3) Т. Половинко, Л. Муравський. Знаходження j -інтеграла методом цифрової спекл-кореляції для композитних матеріалів

Досліджено поверхневі деформації в ділянці концентратора напружень методом цифрової спекл-кореляції під дією статичного навантаження. Побудовано поля переміщень та поля деформацій у ділянці концентратора напружень, а також графічні залежності J -інтеграла від довжини тріщини.

4) Інженерні основи функціонування і загальна будова аерокосмічної техніки. / В.С. Кривцов, Я.С. Карпов, М.М. Федотов. - Підручник для вищих навчальних закладів (напрямок "Авіація і космонавтика"). Ч. 1.- Харків: Нац. аерокосмічний ун-т "Харк. авіац. ін-т", 2002. - 468 с. Анотація Наведено основні початкові положення аерогідромеханіки, динаміки польоту, космонавтики, механіки матеріалів і конструкцій, будівельної механіки і міцності літальних апаратів. Подано деякі характеристики основних матеріалів для аерокосмічної техніки і галузі їх застосування. Розглянуто основні принципи польоту і загальний вигляд літальних апаратів різного типу. Дано їх класифікацію за різними критеріями. Для студентів молодших курсів вищих навчальних закладів, які навчаються за напрямом "Авіація і космонавтика". Може бути корисним широкому колу читачів, що цікавляться цією галуззю науки і техніки.

5) Жовтанецький В.І., Заблоцький Б.Ф. Методологічні основи формування регіональної економічної політики.

Проаналізовано погляди на сутність регіональної політики в Україні. Обґрунтовано пріоритети формування регіональної економічної політики. Висвітлено особливості регіональної політики зростання обсягів виробництва натурального продукту в умовах ринку. Розкрито залежність розподілу продукту й фінансування регіональних соціальних програм від обсягів створеного регіонального продукту.

6) Хумарова Н.І. Екологоорієнтоване стратегічне планування – базис розвитку територіальних економіко-екологічних систем.

Розроблено теоретичні та методологічні основи формування екологоорієнтованого стратегічного планування. Обґрунтовано імператив екологоорієнтованого стратегічного планування (ЕОСП) в умовах переходу до моделі стійкого розвитку й формування принципів «зеленої» економіки. Розроблено пропозиції щодо посилення ролі стратегічного планування як інструменту реалізації політики держави й регіонів.

7) Збірник матеріалів XIV Міжнародної науково-практичної конференції «Людина, культура, техніка в новому тисячолітті» містить тези наукових праць, у яких розглядаються актуальні проблеми соціогуманітарного знання в галузях культурології і філософії, філології та прикладної лінгвістики, історії та теорії культури, психології і педагогіки, політології і правознавства, документознавства і соціального менеджменту, окремі питання аксіології техніки, формування культур-екологічного мислення, визначення соціальних орієнтирів і соціальної компетентності спеціаліста, специфіки взаємодії мистецтва, науки й техніки у сучасному житті.

3. Перекладіть анотацію українською.

1) И.М. Стахира, О.Е. Флюнт, Я.М. Фияла. Влияние одноосного давления на низкочастотную дисперсию диэлектрической проницаемости в высокоомных кристаллах GaSe.

Проведены исследования низкочастотной диэлектрической проницаемости высокоомных кристаллов GaSe на частотах до 100 кГц с использованием блокирующих для носителей электрического заряда (изолирующих) контактов.

Одинаковая форма диэлектрического спектра на кристаллах с разными типами контактов (омическими и блокирующими) подтверждает объемный характер наблюдаемого явления поляризации, которое связывается с прыжкообразным перемещением квазилокализованных носителей электрического заряда.

Установлено, что диэлектрическая проницаемость линейно возрастает с величиной приложенного одноосного давления. Наблюдается незначительное увеличение показателя степени $1/n$ при увеличении давления, что приводит к усилению дисперсии диэлектрической проницаемости.

2) ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА АВИАЦИОННОЙ ТЕХНИЧЕСКОЙ ДОКУМЕНТАЦИИ НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК / Ю. Г. Андриенко, Ю. Н.

Богдан, А. Г. Гребеников, П. О. Науменко, Е. Н. Чмовж, В. Ю. Яценко. - Учебник. - Харьков: Нац. аэрокосм, ун-т "Харьк. авиац. ин-т", 2003. -441 с. ISBN 966-662-050-2 **Аннотация** Представлены общие принципы организации работ и перевода авиационной технической документации с английского языка на русский язык и с русского языка на английский язык. Приведены примеры оформления документации на двух языках. Раскрыты особенности перевода технической терминологии, отдельные лексические, грамматические и синтаксические трудности перевода авиационной технической документации. Практические упражнения и тексты созданы на основе реальных авиационных документов. Для студентов специальностей "Самолеты и вертолеты", "Технология самолето- и вертолетостроения" и специалистов авиационной промышленности.

3) **Основы аэрокосмической техники** / В.С. Кривцов, Я.С. Карпов, М.Н. Федотов. - Учебник для высших учебных заведений (направление "Авиация и космонавтика"). Ч. 1.- Харьков: Нац. аэрокосмический ун-т "Харьк. авиац. ин-т", 2003. - 620 с. ISBN 966-662-021-9 **Аннотация** Приведены основные начальные положения аэрогидромеханики, динамики полета, космонавтики, механики материалов и конструкций, строительной механики и прочности летательных аппаратов. Представлены некоторые характеристики основных материалов для аэрокосмической техники и области их применения. Рассмотрены основные принципы полета и общий вид летательных аппаратов разного типа. Дана их классификация по различным критериям. Для студентов младших курсов высших учебных заведений, которые учатся по направлению "Авиация и космонавтика". Может быть полезным широкому кругу читателей, интересующихся этой отраслью науки и техники.

4) Технологические процессы в машиностроении. Ч. II: Технология изготовления типовых деталей пищевого машиностроения. Лекции к курсу. Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2004. 64 с.

Изложены особенности технологии изготовления типовых деталей машин и оборудования пищевой, мясной и молочной промышленности, а также основы специализированных технологий изготовления машин и аппаратов этих отраслей. Рассматриваются подходы к построению технологических процессов и выбору требуемого варианта с учетом технических условий, особенностей конструктивного решения изделий и характера производства.

Предназначены для студентов всех форм обучения специальности 170600.

5) ИССЛЕДОВАНИЕ КИНЕТИКИ ПЛАВЛЕНИЯ И ПЕРЕНОСА ЭЛЕКТРОДНОГО МЕТАЛЛА ПРИ ЭЛЕКТРОДУГОВОЙ СВАРКЕ ПЛАВЯЩИМСЯ ЭЛЕКТРОДОМ В СРЕДЕ ЗАЩИТНЫХ ГАЗОВ

Сараев Ю. Н., Демьянченко А.А.

В работе приводятся результаты исследований по формированию структуры и свойств зон сварных соединений и наплавленных покрытий в условиях импульсного изменения энергетических параметров режима и регулируемого тепломассопереноса при их получении. Кроме того сформулированы критерии к алгоритмам управления энергетическими параметрами режима, определяющие теплосодержание сварочной ванны,

скорость ее кристаллизации, характер протекания физико-химических процессов, структурных и структурно-фазовых превращений, как в металле шва, так и зоне термического влияния (ЗТВ).

6)

7)

4. Проанотуйте поданий текст

1) Турбореактивний двигун

Реактивні двигуни, які вироблюють тягу, головним чином, від прямого імпульсу вихлопних газів, часто називаються турбореактивними,

У польоті потік повітря гальмується у вхідному пристрої перед компресором, у результаті чого його температура й тиск підвищуються. На землі у вхідному пристрої повітря прискорюється, його температура й тиск знижуються.

Проходячи через компресор, повітря стискується, його тиск підвищується в 10-45 раз, зростає його температура.

Далі стиснене повітря попадає в камеру згоряння, у так звані жарові труби, або в кільцеву камеру згоряння, яка не складається з окремих труб, а є цілним кільцевим елементом. У наші дні кільцеві камери згоряння є найпоширенішими. Трубчасті камери згоряння використовуються набагато рідше, в основному на військових літаках. Повітря на вході в камеру згоряння розділяється на первинний, вторинний і третинний. Первинне повітря надходить у камеру згоряння через спеціальне вікно в передній частині, в центрі якого розташований фланець кріплення форсунки й бере участь безпосередньо в окисненні згорянні) палива (формуванні паливо-повітряної суміші). Вторинне повітря надходить у камеру згоряння крізь отвори в стінках жарової труби, прохолоджуючись, надаючи форму факелу й не беручи участь у горінні. Третинне повітря подається в камеру згоряння вже на виході з неї, для вирівнювання поля температур. При роботі двигуна в передній частині жарової труби завжди обертається вихор розпеченого газу (що обумовлене спеціальною формою передньої частини жарової труби), що постійно підпалює формовану паливо-повітряну суміш, відбувається згоряння палива (керосину, газу), що надходить через форсунки в пароподібному стані.

Газоповітряна суміш розширюється й частина її енергії перетворюється в турбіні через робочі лопатки в механічну енергію обертання основного вала. Ця енергія витрачається, у першу чергу, на роботу компресора, а також використовується для привода агрегатів двигуна (паливних насосів, що підкачують, масляних насосів і т.п.) і привода електрогенераторів, що забезпечують енергією різні бортові системи.

Чим вище температура згоряння, тем вище КПД двигуна. Для попередження руйнування деталей двигуна використовують жаростійкі сплави, оснащені системами охолодження, і термобар'єрні покриття.

2) Поняття про фізичну картину світу.

З нагромадженням експериментальних даних поступово вимальовувалася і формувалася велична і складна картина навколишнього світу в цілому. Наукові пошуки і дослідження, проведені протягом багатьох століть, дали можливість І. Ньютону (1643 - 1727) відкрити і сформулювати фундаментальні закони механіки -

науки про механічний рух матеріальних тіл і взаємодії між ними, які при цьому відбуваються. На той час закони Ньютона були такими всеосяжними, що лягли в основу побудови так званої механічної картини світу, за якою всі тіла мають складатися з абсолютно твердих частинок, що перебувають у безперервному русі. Тіла взаємодіють між собою за допомогою сил тяжіння (гравітаційних сил). Усе розмаїття навколишнього світу, за Ньютоном, полягало у відмінності руху частинок.

Механічна картина світу панувала доти, поки Дж. Максвелл (1873) не сформулював рівняння, які описують основні закономірності електромагнітній явищ. Ці закономірності не можна було пояснити з точки зору механіки Ньютона. На відміну від класичної механіки, де припускається, що тіла взаємодіють миттю (теорія далекодії), теорія Максвелла твердила, що взаємодія відбувається із скінченною швидкістю, яка дорівнює швидкості світла у вакуумі, за допомогою електромагнітного поля (теорія близькодії). Створення спеціальної теорії відносності - нового вчення про простір і час - дало можливість повністю обґрунтувати електромагнітну теорію.

До складу всіх без винятку атомів входять електрично заряджені частинки. За допомогою електромагнітної теорії можна пояснити природу сил, які діють усередині атомів, молекул і макроскопічних тіл. Це положення покладено в основу створення електромагнітної картини світу, за якою всі явища, що відбуваються в навколишньому світі, намагалися пояснити за допомогою законів електродинаміки. Проте пояснити будову і рух матерії тільки електромагнітними взаємодіями не вдалося.

Перша половина ХХ ст. позначилась інтенсивними дослідженнями будови електронних оболонок атомів і тих закономірностей, які керують рухом електронів у атомі. Це спричинило виникнення нової галузі фізики - квантової механіки. У квантовій механіці використано поняття дуалізму: рухома матерія є водночас і речовиною, і полем, тобто має одночасно корпускулярні і хвильові властивості. У класичній фізиці матерія - завжди або сукупність частинок, або потік хвиль.

Розвиток ядерної фізики, відкриття елементарних частинок, дослідження їхніх властивостей і взаємоперетворень зумовили встановлення ще двох типів взаємодій, які назвали сильними і слабкими. Отже, сучасною фізичною картиною світу передбачено чотири типи взаємодії: сильна (ядерна), електромагнітна, слабка і гравітаційна.

III. Одиниці фізичних величин

Одиницю будь-якої фізичної величини, взагалі кажучи, можна встановити довільно. Але якщо одиниці всіх фізичних величин установити незалежно одну від одної, то до формул, які пов'язують різні фізичні величини, треба вводити багато перевідних коефіцієнтів, що ускладнить як самі формули, так і обчислення. К. Гаусе показав, що для побудови системи одиниць фізичних величин досить узяти кілька незалежних одна від одної одиниць. Ці одиниці називають основними. Одиниці фізичних величин, які визначають, користуючись рівняннями, за допомогою основних одиниць, називають похідними.

Сукупність основних і похідних одиниць називають системою одиниць.

При виборі основних одиниць треба враховувати таке.

1. Визначення основних теоретичних одиниць мають охоплювати фізичний зміст кожної з них, не допускаючи різних тлумачень.

2. Основні теоретичні одиниці мають бути встановлені так, щоб можна було з великою точністю виготовити еталони і взірцеві практичні міри.

Залежно від того, які фізичні величини взято за основні і які одиниці встановлено для їх вимірювання, можна утворити ті чи інші системи одиниць.

Багато держав, виходячи з одиниць, які історично склалися в них, створили свої системи одиниць, що призвело до серйозних утруднень у міжнародній торгівлі, обміні новинами в галузі науки і техніки.

Питання про створення універсальної системи одиниць обговорювалось на IX (1948), X (1954), XI (жовтень 1960) Генеральних конференціях з мір і ваги (ГКМВ). На XI ГКМВ було прийнято рішення про встановлення для міжнародних зносин практичної системи одиниць, яка дістала скорочене міжнародне найменування 81, в російській транскрипції СИ, в українській -СІ. Цю систему було уточнено на наступних XII-XV ГКМВ.

Міжнародна система одиниць складається з 7 основних одиниць, 2 додаткових і великої кількості похідних одиниць.

Для утворення похідних одиниць з основних використовують визначальні рівняння зв'язку між величинами. Вважають, що числові коефіцієнти в них дорівнюють 1, а величини виражають в основних одиницях СІ.

Деякі похідні одиниці, що дістали спеціальні назви, можна використати для утворення інших похідних одиниць СІ. Скорочені позначення одиниць, названих на честь учених, пишуть з великої букви.

Спеціальні найменування, присвоєні ГКМВ, обов'язкові для застосування. Так, для роботи та енергії треба застосовувати одиницю джоуль (Дж), а не ньютон-метр ($\text{Н} \cdot \text{м}$), хоч $1 \text{ Н} \cdot \text{м} = 1 \text{ Дж}$.

5. З текстів завдання 4 виписіть терміни, проаналізуйте їх за схемою:

- 1) галузь застосування;
- 2) тип за структурою;
- 3) група виникнення і термінотворчою функцією;
- 4) спосіб творення;
- 5) шлях виникнення.

6. Проаналізовані в завданні 5 терміни уведіть до словосполучень, дайте їм наукове визначення. В разі ускладнень зверніться до словника.

7. Дайте визначення термінам, користуючись спеціальним словником. З'ясуйте, чи можлива синонімія та омонімія

Теми для самостійного опрацювання

1. Мовна норма як історичне явище.
2. Історія розвитку наукового стилю української літературної мови .
3. Поняття про інформаційне «згортання».
4. Мовний етикет усного професійного спілкування.
5. Номен.
6. Інтернаціоналізм. Гіперо-гіпонімія.

II МОДУЛЬ. Письмове професійне мовлення

Теоретичний блок

Тема 7. Нормативні аспекти граматичних категорій іменника та прикметника в професійному мовленні.

7.1. Вживання віддієслівних іменників у науковому та діловому стилях.

Віддієслівні іменники

Віддієслівні іменники є необхідним і виправданим мовним засобом ділового стилю - заміна всіх віддієслівних іменників дієслівними формами неможлива. Основне завдання науково-технічної мови – описувати, пояснювати, характеризувати природні й соціальні процеси та явища, технічні об'єкти. Тому вона потребує спеціальних засобів, щоб подавати змінювання об'єктів у часі, пов'язані з цим події, їх наслідки, а також здатність до дії, перебування в дії тощо, тобто усі ці **процесові** поняття.

На перший погляд, із точки зору загальнолітературних естетичних та експресивних норм ці іменники збільшують обсяг речення, бо «ведуть» за собою цілі ряди означень і додатків у родовому відмінку; через їх вживання збільшується кількість пасивних зворотів; виникає тенденція до вживання слів без достатнього змістового наповнення (*справа здійснення, з метою створення, шляхом відмовлення*).

Зловживання віддієслівними іменниками навіть у межах ділового стилю викликає цілком справедливі нарікання. Так, часто без достатніх для цього підстав продовжують і ускладнюють речення словосполученнями, які розпочинаються словами з *метою*. Ці словосполучення стоять, як правило, після віддієслівного іменника і ведуть за собою ряд додатків і означень у родовому відмінку: *Вивчення стану справ з метою подальшого ґрунтовного поліпшення і вдосконалення виробничого процесу...* Тому можна вважати цілком слушними рекомендації замінювати словосполучення з *метою* на прийменник *для* або перебудовувати речення з простого на складнопідрядне мети (*Щоб вивчити стан справ, необхідно...*). Тоді довгий ряд іменників у родовому відмінку відпадає, речення стає чіткішим, прозорішим.

Проте деякі властивості віддієслівних іменників роблять їх необхідними для ділового стилю, закріплюють їх за офіційним діловим писемним спілкуванням. Найсамперед цьому сприяє здатність віддієслівного іменника називати не конкретну дію, а загальне уявлення, поняття про неї, порівняйте:

давати вказівки — вказувати,

провести операцію — оперувати,

зробити огляд — оглянути та ін.

Як бачимо, тут відбувається певна смислова диференціація: дієслово називає дію вузлчу, конкретнішу (*шукати*); це саме висловлення «розщеплене» на допоміжне дієслово і віддієслівний іменник,— дію широку, узагальнену (*вести пошук*).

При цьому слід мати на увазі, що такі категорії дієслова, як *вид, стан, час*, створюють абсолютно зайву в діловому та науковому стилях атмосферу «розмовності». Віддієслівні ж іменники (саме через відсутність цих категорій) забезпечують потрібну діловому стилю однозначність, а водночас і узагальненість змісту. Ця однозначність і узагальненість створює атмосферу ділової «значимості»,

офіційності (найчастіше віддієслівні іменники входять до складу готових, усталених кліше ділового стилю). віддієслівних іменників не треба уникати **скрізь**. Їх зазвичай використовують у дефініціях та заголовках наукових праць, а також у реченнях, де ці іменники виконують функцію підмета або додатка, входять до складу термінологічних словосполук

Утворення та значення.

Вживання дієслів та віддієслівних іменників в науковому мовленні затверджено ДСТУ 3966–2000 *Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять*. 3. ДСТУ 1.5:2003 *Національна стандартизація. Правила побудови, викладання, оформлення та вимоги до змісту нормативних документів*. Вони закріпили систему вимог до стилю українських нормативних документів, які мали стати дороговказом для всіх, хто пише українською мовою. У ДСТУ 3966–2000, п. Г.9.1 запропоновано в термінологічних стандартах поряд із кожним віддієслівним іменником подавати дієслово, від якого цей іменник утворено. Це дасть змогу в наукових і ділових текстах, нормативних документах уживати дієслова на правах застандартизованих термінів, наприклад, замість *виконувати лінійне згладжування швидких коливань* писати: **лінійно згладжувати швидкі коливання**.

Основний мовний засіб для відтворення процесу – **дієслово**. Називаємо категорії.

Для науково-технічної та ділової мови найважливіша із власне-дієслівних категорій – категорія **виду**, що характеризує процесуальність, виражену дієсловом. Залежно від того, як процес розвивається в часі, розрізняють два його різновиди: незавершений (нерезультативний) і завершений (результативний). **Незавершеним** є не повністю зреалізований процес, який триває (*рвати, гнути*) або повторюється нескінченно (*розривати, згинати*). **Завершеним** є повністю зреалізований процес, обмежений у часі: він може бути одноразовим (*розірвати, зігнути*) або багаторазовим, але завершеним на певному етапі (*порозривати, позгинати*). Тобто йдеться про подію і дію.

Відповідно є два види дієслів: **недоконаний** та **доконаний**, причому категорія виду притаманна всім дієсловам української та російської мови в будь-якій їх формі [7, с. 70–71, 91, 110–111; 8, с. 38–40].

Дієслова недоконаного виду виражають процес, що триває, не вказуючи ані на його початок, ані на кінець, або ж означають повторюваний процес (тобто виражають не обмежану в часі ознаку). **Дієслова доконаного виду** вказують на початок, кінець або одноразовість процесу (тобто виражають не обмежану в часі ознаку). Наприклад, відновлювати – відновити, замінювати - *змінити*.

3. Віддієслівні іменники

Для назв процесів (дій, подій) фахова мова, крім дієслів, широко вживає **віддієслівні іменники**, тобто утворені від дієслівних основ іменники, які означають опредметнений процес. Дія стає абстрагованою, уявленою в цілому.

Що відбувається у разі заміни Д. на І.

1) віддієслівні іменники означають те саме, що й дієслова, від яких їх утворено, але виконують у реченні типові для іменника функції підмета або керованого другорядного члена речення;

2) переходячи в іменник, дієслово втрачає дієслівні категорії **часу, способу та особи**, а набуває іменникових категорій **відмінка, числа, роду**;

3) з дієслівних категорій українські віддієслівні іменники зберігають лише категорію виду початкового дієслова, від якого їх утворено. Тому доречно буде замість довгих словосполук *віддієслівний іменник, утворений від дієслова недоконаного (доконаного) виду* вживати коротшу назву – *іменник недоконаного (доконаного) виду*.

У цьому полягає різниця між українською та російською мовами, оскільки відповідні російські віддієслівні іменники категорію виду втрачають. Тому зазвичай парі українських дієслів (наприклад, *знищувати / знищити*) відповідає пара російських *уничтожатъ / уничтожить*, а парі українських віддієслівних іменників *знищування / знищення* відповідає лише один російський – *уничтожение*.

Отже, українська мова, на відміну від російської, здатна не тільки формою дієслова, а й формою віддієслівного іменника завжди чітко розрізняти поняття незавершеного та завершеного процесу. Тому не слід калькувати російську мову і вживати українські віддієслівні іменники на **-ння, -ття** як нейтральні стосовно видових ознак. Наприклад, неправильно писати: *Усі роботи призупинено після розривання договору* (правильно – *після розірвання*, тобто після події), *Розірвання договору включає певні стадії* (правильно *розривання*, бо тут йдеться саме про незавершений процес). Такі помилки ускладнюють сприйняття тексту в цілому, а іноді навіть спотворюють семантичне значення термінів. На жаль, зазначений хибний підхід усталився не тільки у практичному слововживанні, але й у деяких російсько-українських словниках, про що свідчать статистичні дані.

В українській фаховій мові віддієслівні іменники недоконаного виду треба вживати, коли потрібно наголосити на перебігу процесу, а не на його результаті. Ними, як і дієсловами, від яких їх утворено, позначають загальну абстрактну назву процесу, не визначеного ні за тривалістю, ні за кількістю циклів. На ці іменники не поширюється семантико-граматичний зміст, пов'язаний з числом. Тому диференційною граматичною ознакою таких іменників-дериватів є, як відомо, неповна парадигма числа: їх **треба вживати тільки в однині**, наприклад, *лабораторія досліджування теплопровності, метод визначання напрямку*.

Віддієслівні іменники доконаного виду слід використовувати, коли йдеться про **подію**, тобто повністю завершений процес або завершений етап цього процесу, що його характеризує саме **результат, досягнутий у кінцевій точці**. Наприклад: *Проаналізуймо явища, які відбуваються після ввімкнення струму; Розірвання кола спричинює такі явища*. Віддієслівні іменники доконаного виду можна вживати в множині, якщо кількість подій якимось визначено: *серія досліджень теплопровності, кількість визначень напрямку*.

Серед віддієслівних іменників виділяємо й іменники, які втратили дієслівну семантику, а замість неї набули власне-іменникову семантику предметності. У науково-технічній та діловій мові ними позначають наслідок події в широкому розумінні, а саме: результат, об'єкт, місце, стан, явище, що виникає внаслідок події (наприклад: *відбиток, відкол, заготовка, розколина, спрямовання, угруповання, устаткування, абсорбція, індукція, корозія*); назву величини, що характеризує цей об'єкт чи стан (наприклад: *витримка, зріст, напруга*); *приріст, пробіг, розмір, тиск*); назви учасників процесів (наприклад: *викладач, керівник, годувальник, кресляр, водій, учитель, погонич, вихованець, бігун*). Вочевидь таким віддієслівним іменникам категорія виду вже не притаманна.

Отже, ми пересвідчилися, що українській мові не тільки на рівні дієслів, а й на рівні віддієслівних іменників притаманно розрізняти незавершений процес (дію),

завершений процес (подію) та наслідок події, позначаючи їх різними спільнокореневі віддієслівними іменниками, наприклад:

Дія	Подія	Наслідок
<i>виводження</i>	<i>виведення</i>	<i>вивід</i>
<i>винаходження</i>	<i>винайдення</i>	<i>винахід</i>
<i>випускання</i>	<i>випущення</i>	<i>випуск</i>
<i>розтягування</i>	<i>розтягнення</i>	<i>розтяг</i>

Але окремі віддієслівні іменники мають декілька значень. Наприклад: **сидіння** – 1. Дія і стан за значенням *сидіти*; 2. Місце або предмет, на якому сидять, на який сідають. Перше значення – це віддієслівний іменник, утворений на морфологічному ступені субстантивації. Він зберігає категорію виду початкового дієслова **сидіти** – недоконаний вид. Друге значення – віддієслівний іменник, що набув власне-іменникову семантику. Йому категорія виду не притаманна.

7.2. Проблемні аспекти вживання деяких граматичних категорій

Іменник

Категорія роду

Рід абревіатур

1. Відмінювані абревіатури, утворені поєднанням початкової частини слова (чи частин слова) з повною формою іменника, зберігають значення оду відповідного іменника: довгоочікувана зарплата, студентська профспілка, міська санепідемстанція, столичний педуніверситет.
2. Відмінювані абревіатури, що утворюються з початкових звукосполучень або звуків кількох слів, а також ті, що утворюються поєднанням початкових частин слів, значення чоловічого роду набувають за зовнішньою подібністю до іменників II-ої відміни на приголосний: Ковельський ліспромгосп, районний військомат, Центральний загс, найкращий вуз, занедбаний колгосп.
3. Невідмінювані абревіатури, утворені поєднанням початкової частини першого слова повної назви з формою непрямого відмінка другого слова, мають рід першого складового елемента: нечесний завскладом, суворий компроти, веселий помкомвзводу.
4. Рід інших невідмінюваних абревіатур визначається за родом іменника, який входить до абревіатури в називному відмінку однини: міський райвно (відділ - чол.рід), важлива НТР (революція - жін.рід). Проте тут можуть бути і винятки: НАТО повідомило - середній рід (набуто за зовнішньою подібністю до іменників середнього роду). До речі, це запозичена абревіатура - НАТО (NATO - North Atlantic Treaty Organization - з англ. Північно-атлантична договірна організація). Подібно до цього набувають рід і такі абревіатури як ЮНЕСКО, ООН, ЄС.

Рід незмінюваних іменників

При визначенні роду незмінюваних іменників треба мати на увазі, що:

- серед іншомовних слів назви осіб набувають рід відповідно до статі: ця леді, цей аташе, випещений денді;

- назви тварин мають чоловічий рід: австралійський кенгуру, домашній шимпанзе, шотландський поні;
- назви неістот належать переважно до середнього роду: бюро, журі, кіно, меню, рагу, кашне, пенсне;
- власні назви зберігають рід загальних назв: Екзюпері (письменник), Жорж Санд (письменниця), Юманіте (газета), велике Тбілісі (місто), знамените Онтаріо (озеро), мутна Огайо (річка) і Огайо (штат) прийняв гостей.

Категорія відмінка

Родовий відмінок

1. У родовому відмінку однини іменники другої відміни залежно від їхнього значення мають закінчення **-а**, **-я** або **-у**, **-ю**.

1) Іменники середн. роду в родовому відмінку однини закінчуються тільки на **-а** (у твердій та мішаній групах), **-я** (у м'якій групі): *міста, села; плеча, прізвища; знання, знаряддя, моря, обличчя, поля*.

2) Іменники чол. роду в родовому відмінку однини приймають закінчення **-а** (у твердій та мішаній групах), **-я** (у м'якій групі), коли вони означають:

а) Назви осіб, власні імена та прізвища: *промовця, робітника, студента, тесляра, учителя; Андрія, Дмитра, Дорошенка, Франка*; також персоніфіковані предмети та явища: *Вітра, Ліса, Мороза* та ін.

б) Назви тварин і дерев: *ведмедя, вовка, дуба, кілка, коня, пса, ясеня*.

в) Назви предметів: *звинта, замка, малюнка, ножа, олівця, піджака, плаща, портфеля, стола* (й *столу*).

г) Назви населених пунктів: *Воронежа, Голосієва, Житомира, Києва, Лондона, Луцька, Миргорода, Новгорода, Парижа, Святошина, Тернополя, Харкова*.

Примітка. Але **-у**, **-ю** пишеться у складених назвах населених пунктів, другою частиною яких є іменник, що має звичайно в родовому відмінку закінчення **-у**: *Давидового Броду, Зеленого Гаю, Красного Лиману, Кривого Рогу, Червоного Ставу, Широкого Яру* тощо.

д) Інші географічні назви з наголосом у родовому відмінку на кінцевому складі, а також із суфіксами присвійності **-ов**, **-ев (-єв)**, **-ин (-їн)**: *Дінця, Дністра, Іртиша, Колгусьєва, Орла, Остра, Пирятинна, Псла, Пскова, Тетерева*.

е) Назви мір довжини, ваги, часу тощо: *гектара, грама, метра, місяця, процента, тижня* (але *віку, року*); назви місяців і днів тижня: *вівторка, жовтня, листопада* (але *листопаду* — назва процесу), *понеділка*; назви грошових знаків: *гроша, долара, карбованця, фунта стерлінгів, червінця*; числові назви: *десятка, мільйона, мільярда*.

є) Назви машин та їх деталей: *автомобіля, дизеля, комбайна, мотора, поршня, трактора*.

ж) Терміни іншомовного походження, які означають елементи будови чогось, конкретні предмети, геометричні фігури та їх частини: *атома, катода, конуса, радіуса, ромба, сегмента, сектора, синуса, шківна* тощо, а також українські за походженням суфіксальні слова-терміни: *відмінка, додатка, займенника, іменника, трикутника, чисельника, числівника* тощо, але: *виду, роду*, також *синтаксису, складу, способу* 3. Закінчення **-у** (у твердій і мішаній групах), **-ю** (у м'якій групі) мають іменники чоловічого роду на приголосний, коли вони означають:

а) Речовину, масу, матеріал: *азоту, асфальту, бальзаму, борщу, водню, воску, гасу, гіпсу, граніту, квасу, кваску, кисню, льоду, меду, медку, піску, пороху, сиру, спирту*, але *хліба*.

б) Збірні поняття: *ансамблю, атласу, батальйону, березняку, вишняку, гаю, гурту, загалу, капіталу, каравану, каталогу, кодексу, колективу, лісу, оркестру, парку, полку, пролетаріату, реманенту, рою, саду, сушняку, тексту, товару, тріумвірату, хору*; сюди належать назви кушових і трав'янистих рослин: *барвінку, бузку, буркуну, гороху, звіробою, молочаю, очерету, чагарнику, щавлю, ячменю* (але *вівса*), а також назви сортів плодових дерев: *кальвілю, ренету, ренклоду* та ін.

в) Назви будівель, споруд, приміщень та їх частин: *вокзалу, танку, даху, заводу, залу, замку, каналу, коридору, магазину, мезоніну, метрополітену, молу, палацу, поверху, сараю, тину, універмагу, шинку*, але (переважно з наголосом на закінченні): *бліндажа, гаража, куреня, млина, хліва*; **-а (-я)** вживається також в іменниках — назвах архітектурних деталей: *карниза, еркера, портика*; обидва закінчення — **-а (-я)** та **-у (-ю)** приймають іменники: *мосту* й *моста, паркану* й *паркана, плоту* й *плота*.

г) Назви установ, закладів, організацій: *інституту, клубу, комісаріату, комітету, радгоспу, університету, штабу*.

д) Переважна більшість слів зі значенням місця, простору тощо: *абзацу, валу, байраку, краю, лиману, луку, майдану, рову, ручаю, світу, уривку, яру*, але: *горба, хутора* тощо, а також зменшені форми на **-к**: *ліска, майданчика, ставка, ярка*.

е) Явища природи: *вихору, вогню, вітру, граду, грому, дощу, жару, землетрусу, інею, морозу, туману, урагану, холоду*.

є) Назви почуттів: *болю, гніву, жалю, страху*.

ж) Назви процесів, станів, властивостей, ознак, формацій, явищ суспільного життя, загальних і абстрактних понять: *авралу, бігу, винятку, галасу, грипу, дисонансу, догмату, екзамену, експорту, екскурсу, звуку* (але, як термін, *звука*), *ідеалу, інтересу, канону, кашлю, клопоту, колоквіуму, конфлікту, крику, лету* (*льоту*), *ляпасу, мажору, міражу, мінімуму, модусу, моменту, принципу, прогресу, процесу, реалізму, регресу, рейсу, ремонту, ритму, руху, світогляду, сорту, спорту, способу, стиду, стогону, тифу, толку, хисту, ходу, шуму*, але: *ривка, стрибка, стусана*.

з) Терміни іншомовного походження, що означають фізичні або хімічні процеси, частину площі й т. ін.: *аналізу, електролізу, імпульсу, синтезу, ферменту*, а також літературознавчі терміни: *альманаху, епосу, жанру, журналу, міфу, нарису, образу, памфлету, роману, стилю, сюжету, фейлетону* тощо.

и) Назви ігор і танців: *баскетболу, вальсу, волейболу, краков'яку, танку, танцю, тенісу, футболу, хокею*, але: *гопака, козака*.

і) Більшість складних безсуфіксних слів (крім назв істот): *водогону, вододілу, водопроводу, живопису, живоплоту, манускрипту, родоводу, рукопису, суходолу, трубопроводу*, але: *електровоза, пароплава*.

ї) Переважна більшість префіксальних іменників із різними значеннями (крім назв істот): *вибою, випадку, вислову, відбою, відгуку, заробітку, затору, запису, опіку, опуху, побуту, поштовху, прибутку, прикладу, проводу* (дріт), *сувою, усміху, успіху*.

й) Назви річок (крім зазначених у п. 1), озер, гір, островів, півостровів, країн, областей і т. ін.: *Амуру, Бугу, Гангу, Дону, Дунаю, Єнісею, Нілу, Рейну, Сейму; Байкалу, Ельтону, Мічигану, Світязю, Чаду; Алтаю, Ельбрусу, Паміру, Уралу; Котліну, Кіпру, Криту, Родосу, Сахаліну, Каніну, Пелопоннесу; Алжиру, Афганістану, Казахстану, Єгипту, Іраку, Китаю; Донбасу, Ельзасу, Кавказу, Сибіру*.

Примітка. У ряді іменників зміна закінчення впливає на значення слова: *алмаза* (коштовний камінь) – *алмазу* (мінерал), *акта* (документ) — *акту* (дія), *апарата*

(прилад) — *апарату* (установа), *блока* (у техніці) — *блоку* (об'єднання держав), *буряка* (одиничне) — *буряку* (збірне), *вала* (деталь машини) — *валу* (насип), *елементу* (абстрактне) — *елемента* (конкретне), *інструмента* (одиничне) — *інструменту* (збірне), *каменя* (одиничне) — *каменю* (збірне), *клина* (предмет) — *клин* (просторове поняття), *пояса* (предмет) — *поясу* (просторове поняття), *рахунка* (документ) — *рахунку* (дія), *терміна* (слово) — *терміну* (строк), *фактору* (чинник) — *фактора* (маклер) і т. ін.

Місцевий відмінок

У місцевому відмінку однини іменники другої відміни мають закінчення **-ові, -еві (-єві), -у (-ю), -і (-ї)**.

1. Закінчення **-ові** в твердій групі, **-еві** (після голосного та апострофа — **-єві**) у м'якій та мішаній групах мають:

а) Іменники чол. роду, що означають істоти: *при батькові, на братові, при вчителеві, на конєві, на носієві, на робітникові, на товаришеві*.

б) Іменники середн. роду твердої групи із суфіксом **-к-** (назви істот): *на дитяткові, на теляткові, на хлоп'яткові*.

Примітка. Іменники чол. роду, що означають осіб, а також зазначені іменники середн. роду мають у місцевому відмінку однини поряд із закінченнями **-ові, -еві (-єві)** й закінчення **-у (-ю)**: *при батьку, на робітнику, на дитятку, на телятку*. Іменники чол. роду, що означають істот (не осіб), мають у місцевому відмінку однини поряд із закінченнями **-ові, -еві (-єві)** й закінчення **-і (-ї)**: *на коні, на ослі, на тигрі*.

2. Закінчення **-у** (після голосного **-ю**) мають:

а) Іменники чол. та середн. роду твердої групи із суфіксами **-к-, -ак-, -ик-, -ок-, -к(о)**, що означають неістоти: *у будинку, у війську, у гуртку, на держаку, на дощику, у ліжку, на літаку, у місячнику, у мішку, у підрахунку*. Вживаються також і паралельні форми з **-ові**: *у будинкові, на держаківі, на літакові, на ліжкові* тощо.

б) Іменники чол. роду односкладових основ із закінченням **-у (-ю)** в родовому відмінку, якщо наголос у місцевому відмінку переходить з основи на закінчення: *бою, на льоду, на снігу, у соку, у степу, на шляху*.

3. Закінчення **-і** (після голосного та апострофа **-ї**) мають:

а) Іменники чол. роду (переважно безсуфіксні), що означають неістоти: *в акті, на березі, на ґрунті, у декреті, у дзьобі, у краї, у листі, на місяці, на поверсі, на порозі, на стовпі, на ремонті, у темні, у центрі, у штабі*.

Примітка. Деякі іменники цього типу можуть мати паралельні закінчення **-і (-ї)** та **-у (-ю)**, що залежить від місця наголосу в слові: *у гаї — у гаю, у краї — у краю, на торзі — на торгу*.

б) Іменники середн. роду твердої групи (без суфікса **-к-**), а також мішаної та м'якої груп: *у місті, на селі, на письмі, у слові; на піддашші, на плечі, у прізвищі, на роздоріжжі, у становищі; на обличчі, у житті, на пригир'ї, на подвір'ї, на полі*.

Примітка. Із прийменником **по** можуть уживатися паралельні закінчення **-у (-ю)** та **-і (-ї)**: *по Дніпру — по Дніпрі, по місту — по місті, по селу — по селі*; для позначення часу вживається тільки закінчення **-і**: *по обіді, по закінченні*.

Кличний відмінок

У кличному відмінку однини іменників першої відміни вживаються закінчення **-о, -е, -є, -ю**.

а) **О** мають іменники твердої групи: *дружино, Ганно, книжко, Михайлівно, перемого, сестро.*

б) **Е** мають іменники м'якої та мішаної груп, **є** — іменники м'якої групи після голосного та апострофа: *воле, земле, Катре, робітнице, душе, круче; Маріє, мріє, сім'є, Соломіє, а також Іллє.*

в) **Ю** мають деякі пестливі іменники м'якої групи: *бабусю, Галю, доню, матусю, тітусю.*

Примітка. У звертаннях, що складаються з двох власних назв — імені та по батькові, обидва слова мають закінчення тільки кличного відмінка: *Ганно Іванівно, Маріє Василівно.*

Іменники **другої відміни** в кличному відмінку закінчуються на **-у (-ю), -е**.

1. Закінчення **-у** мають іменники твердої групи (зокрема із суфіксами **-ик, -ок, -к-о**), іншомовні імена з основою на **г, к, х** і деякі іменники мішаної групи з основою на шиплячий приголосний (крім **ж**): *батьку, синку, ударнику; Джеку, Жаку, Людвігу, Фрідриху; погоничу, слухачу, товаришу, також іменники *діду, сину, тату.**

2. Закінчення **-ю** мають іменники м'якої групи: *Віталію, вчителю, Грицю, краю, лікарю, місяцю, пролетарю, розмаю, ясеню.*

3. Закінчення **-е** мають безсуфіксні іменники твердої групи, іменники м'якої групи із суфіксом **-ець** та деякі іменники мішаної групи, зокрема власні назви з основою на **ж, ч, ш, дж** і загальні назви з основою на **р, ж**: *Богдане, голубе, друже, козаче, мосте, орле, Петре, соколе, Степане, чумаче; *женче* (від *женець*), *кравче, молодче, хлопче, шевче* (але: *бійцю, знавцю*); *гусляре, Довбуше, маляре, стороже, тесляре, школяре.**

4. Прізвища прикметникового походження на **-ів (-їв), -ов, -ев (-єв), -ин, -ін (-їн)**, такі як *Глібов, Королів, Пушкін, Романцишин, Тютчев, Чапаєв, Щоголів, при звертанні мають як форму називного, так і форму кличного відмінка: *Глібов і Глібове* та ін.*

Географічні назви, до складу яких входять зазначені суфікси, мають у кличному відмінку закінчення **-е**: *Києве, Лебедине, Львове.*

Примітка 1. У звертаннях, що складаються з двох загальних назв, форму кличного відмінка має як перше слово, так і друге, хоч друге слово може мати й форму називного відмінка: *добродію бригадире (бригадир), *пане лейтенанте* (лейтенант).*

Примітка 2. У звертаннях, що складаються з загальної назви та імені, форму кличного відмінка набуває як загальна назва, так і власне ім'я: *брате Петре, друже Грицю, колего Степане, *пані Катерино, товаришу Віталію.**

Примітка 3. У звертаннях, що складаються із загальної назви та прізвища, форму кличного відмінка має тільки загальна назва, а прізвище завжди виступає у формі називного відмінка: *друже Максименко, колего Іваничук, добродійко Скирда, товаришу Гончар.*

Примітка 4. У звертаннях, що складаються з двох власних назв — імені та по батькові, обидва слова мають закінчення кличного відмінка: *Володимире Хомичу, Галино Іллівно, Маріє Василівно, Петре Кузьмичу, Ярославе Андрійовичу.*

Прикметник

Ступені порівняння прикметників

Та сама якість може виступати в різних предметах неоднаково. Тому слова, які її передають, вказують на звичайну міру ознаки, на більшу, ніж в іншого такого

самого предмета, або більшу, ніж у всіх них. Це ступені порівняння якісних прикметників (і похідних від них прислівників): звичайний, вищий і найвищий.

В утворенні та вживанні вищого і найвищого ступенів зчаста трапляються помилки. Тож годиться запам'ятати:

1. В українській мові вищий ступінь утворюється за допомогою суфіксів -іш-, -ш-, що їх додають до основи чи кореня звичайної (так званої нульової) форми якісного прикметника: новий — новіший, розумний — розумніший; молодий — молодший, дешевий — дешевший. Причому може відбуватися чергування звуків: с+ш — щ (високий — вищий), г, з, ж+ш — жч (дорогий — дорожчий, низький — нижчий, тяжкий — тяжчий).

2. Значення вищого ступеня має також сполучення звичайної форми прикметника зі словами більш або менш: більш вдалий, більш доступний, менш вередливий, менш зрозумілий. Однак для української мови природнішими є форми із суфіксами -іш-, -ш- (зеленіший, солодший). Прислівники більш, менш найчастіше поєднуються з відносними прикметниками, дієприкметниками: “Цей район більш населений, ніж промисловий”.

Припускаються похибок ті, хто сполучає лексеми більш чи менш з формою вищого ступеня прикметника, а не з нульовою. Отже, більш лагідний, менш тривкий (а не більш лагідніший, менш тривкіший).

3. Найвищий ступінь порівняння прикметників утворюється за допомогою префікса най-, який додають до форми вищого ступеня: швидший — найшвидший, миліший — наймиліший. Форми найвищого ступеня можуть уживатися також з підсилювальними частками щонай... (що+най), якнай... (як+най), котрі надають їм значення найбільшої або найменшої міри якості ще категоричніше: щонайдорожчий, щонайтісніший, якнайкращий, якнайменший.

4. Аналітична (складена) форма найвищого ступеня порівняння утворюється додаванням слів найбільш або найменш до нульової форми: найбільш прогресивний, найбільш зручно, найменш рентабельний, найменш переконливо.

5. Не слід за російською мовою для вираження найвищого ступеня використовувати слово самий: самий близький, самий небезпечний, самий щирий. По-українському: найближчий, найнебезпечніший, найщиріший. Природні фрази: найбільша (а не сама більша) заслуга, найвартісніші (а не самі вартісні) речі, найважливіший (а не самий важливий) іспит.

6. У нашій мові ступені порівняння прикметників утворюються і вживаються не зовсім так, як у російській. *Лучшие люди* українською *найкращі люди*, высшая мера наказания — *найвища* міра покарання, высшее качество — *найвища* якість; словосполучення высшая аттестационная комиссия треба перекладати найвища аттестаційна комісія, высший законодательный орган — найвищий законодавчий орган.

7. Вищий ступінь порівняння прикметників часто виражається в російській мові не прикметником, а прислівником: брат моложе мене. По-українському: брат молодший від мене (за мене, ніж я). Неправильно: брат молодший мене, брат молодше мене.

8. Крім ступенів порівняння, українська мова володіє іншими засобами вираження міри якості. Це суфікси, префікси, відповідні прислівники: білявий, чорнявий, кислуватий (суфікси можуть мати значення неповного виявлення ознаки, тому ненормативним є вислів сир трохи кислуватий), прегарний, дуже гарний, надзвичайно талановитий і т. ін.

Для цього можуть добре прислужитися чимало сполучень простої (синтетичної) форми вищого ступеня зі словами багато, набагато, значно, далеко, ще, якомога тощо: багато кращий, не набагато сильніший, значно густіший, далеко менший, ще рівніший, “Якомога швидше утікай” (Іван Котляревський).

Невживаними в літературній мові є утворення з префіксом по-: поближче, повище, повлучніше, погарячіше, поглибше, поласкавіше, пошвидше. Тут можна легко обійтися і без нього: ближче, вище, швидше...

Числівник

Розряди числівників за значенням

За значенням і граматичними ознаками числівники поділяються на **кількісні** (відповідають на питання *скільки?*) і **порядкові** (відповідають на питання *котрий?*).

Кількісні числівники змінюються тільки за відмінками, але не мають роду й числа, крім числівників *один* (який має форми родів — *одна, одне* і числа множини — *одні*), *два* (має форму жіночого роду *дві*), *обидва* (жіночий рід *обидві*), *півтора* (жіночий рід *півтори*).

Кількісні числівники

Кількісні числівники виражають кількісну характеристику предметів або абстрактне число. До кількісних числівників належать: власне кількісні, збірні, дробові, неозначено-кількісні.

Власне кількісні числівники означають цілі числа: *чотири, сорок один, сто двадцять п'ять, тисяча, мільйон*.

Збірні числівники означають певну кількість предметів як сукупність, як одне ціле: *двоє, троє, шестеро, двадцяттеро*.

Збірні числівники поєднуються з іменниками — назвами осіб чоловічого роду (*троє друзів, шестеро випускників*), з іменниками середнього роду, що означають назви істот (*двоє кошенят, семеро каченят*) або предметів (*четверо відер, восьмеро вікон*); та з іменниками, які мають тільки форму множини (*троє саней, четверо дверей*). До збірних не належать числівники *обидва, обидві, обоє*.

Дробові числівники означають частину числа від цілого: *три четвертих, сім восьмих, двадцять сотих*.

Неозначено-кількісні числівники — назви узагальнено-кількісних понять: *багато, небагато, мало, немало, чимало, кілька, декілька, кільканадцять, кількадесят*. Вони можуть поєднуватися з іменниками, що означають масу, речовину, збірні або узагальнені поняття: *багато цукру, чимало клопоту, небагато роботи*.

Групи числівників за будовою.

Особливості відмінювання числівників

У них розгалужена система відмінювання, котру можна умовно поділити на шість основних типів.

1. Кількісні числівники *один, одна, одно (одне)* відмінюються, як займенники той, та, те. У родовому та орудному відмінках однини виступають дві паралельні форми жіночого роду: *однієї, однією* (подібно до *тієї, тією*) та *одної, одною* (подібно до *нової, новою, доброї, доброю*). Форми середнього роду *одно, одне* — паралельні. Але *одне* частіше вживане. Використання слова *одно* в науковому й офіційно-діловому стилях не допускається.

2. Числівники два (дві), три, чотири відмінюються так: родовий — двох, трьох, чотирьох, давальний — двом, трьом, чотирьом, орудний — двома, трьома, чотирма.

До цього ж типу словозміни належать: а) збірні числівники двоє, обидва, обидві, обоє, троє, четверо; б) неозначено-кількісні та займенникові числівники багато, небагато, кілька, скільки, стільки.

3. Числівники п'ять — двадцять, тридцять — вісімдесят мають у непрямих відмінках однакові закінчення. Наприклад: родовий — п'яти, п'ятьох, семи, сімох, шістдесяти, шістдесятьох; давальний — п'яти, п'ятьом, семи, сімом, шістдесяти, шістдесятьом; орудний — п'ятьма, п'ятьома, сьома, сімома, шістдесятьма, шістдесятьома. Як бачимо, всім числівникам цього типу відмінювання у непрямих відмінках властиві паралельні (стилістично нейтральні) форми.

Сюди також відносять збірні числівники п'ятеро, шестеро (і далі). Їхні вторинні (паралельні) форми розвинулися під впливом два, три, чотири (дев'ятеро учнів, дев'ятьох учнів, дев'ятьом учням, дев'ятьма (дев'ятьома) учнями). Неозначено-кількісні числівники кільканадцять, кількадесят відмінюються за зразком п'ять — десять, одинадцять, п'ятдесят і, отже, мають варіантні відмінкові форми.

Вживання форми знахідного відмінка регулюється іменниковою лексико-граматичною категорією істот-неістот, приміром: зустрів (двох, трьох, вісьмох) однокурсників, прочитав (дві, три) книжки, шість книжок. У числівниках — назвах десятків (п'ятдесят, шістдесят, сімдесят, вісімдесят) в українській мові на відміну від російської перший компонент складного слова не змінюється. Порівняймо: шестидесяти — шістдесяти (шістдесятьох), шістьюдесятью — шістдесятьма (шістдесятьома).

4. Числівники сорок, дев'яносто, сто в усіх непрямих відмінках (крім знахідного, що збігається з називним) мають закінчення -а: сорока, дев'яноста, ста.

5. У числівниках, які позначають сотні, відмінюються обидві частини: називний — триста, сімсот, родовий — трьохсот, семисот, давальний — трьомстам, семистам, орудний — трьомастами, сьомастами (сімомастами), місцевий — (на) трьохстах, (на) семистах.

Не мають форм словозміни дробові числівники пів, півтора (півтори), півторапта, неозначено-кількісні мало, немало, чимало, а також рідковживані збірні двійко, трійко, четвірко, п'ятірко.

Як числівник два відмінюються обидва, обидві, обоє.

Збірні троє, четверо в непрямих відмінках мають форми відповідних кількісних числівників: трьох, трьом... чотирьох, чотирьом...

У складених числівниках відмінюються всі частини:

Н. триста п'ятдесят вісім

Р. трьохсот п'ятдесяти (п'ятдесятьох) восьми (вісьмох)

Д. трьомстам п'ятдесяти (п'ятдесятьом) восьми (вісьмом)

З. триста (трьохсот) п'ятдесят (п'ятдесятьох) вісім (вісьмох)

О. трьомастами п'ятдесятьма (п'ятдесятьома) вісьма (вісьмома)

М. (на) трьохстах п'ятдесяти (п'ятдесятьох) восьми (вісьмох).

6. Дробові числівники мають мішаний тип відмінювання. Чисельник відмінюється як власне кількісний числівник, а знаменник — як прикметник у множині.

Н. дві третіх три цілих п'ять сьомих

- Р. двох третіх трьох цілих п'яти сьомих
- Д. двом третім трьом цілим п'яти сьомим
- З. дві третіх три цілих п'ять сьомих
- О. двома третіми трьома цілими п'ятьма сьомими
- М. (на) двох третіх (на) трьох цілих п'яти сьомих

Після прийменника близько кількісний числівник неодмінно ставиться у родовому відмінку: близько вісімдесяти кілометрів, близько десяти кілограмів.

Треба обирати правильну форму кількісних числівників при творенні складних слів (іменників і прикметників). Основними правилами є такі:

а) числівник один у складних словах набуває форми одно-: одноліток, однолюб, одноколірний;

б) у двох формах виступають у складних іменниках та прикметниках числівники два, три, чотири. Елементи дво-, три-, чотири- приєднуються до кореня, що починається на приголосний: двотижневик, двоколісний, триборство, тритомний, чотирикутник, чотириденний. Форми двох-, трьох-, чотирьох- уживаються в окремих словах, другий компонент яких починається на голосний: двохатомний, двохосьовий, трьохелементний, трьохелектродний, чотирьохактний, чотирьохетапний, а також двохсотліття, двохмільйонний тощо, хоча: двоокий, двоокис, двооксид, двоопуклий, двоутробний;

в) числівники п'ять — десять, числівники на -дцять і на -десят у складі прикметників та іменників мають форму родового відмінка (із закінченням -и): п'ятигодинний, шестиденка, десятилітровий, дев'ятнадцятиденний, п'ятдесятиметровий;

г) числівники дев'яносто, сто у складних словах зберігають форму називного відмінка: дев'яносторіччя, дев'яностопрцентний, стоголосий, стоквартирний;

д) числівники сорок, двісті — дев'ятсот виступають у складних словах у формі родового відмінка: сорокавідерний, сорокаденний, двохсотлітній, п'ятисотрічний;

е) числівник тисяча входить до складу іменників та прикметників у формі тисячо-: тисячоватний, тисячоголосий, тисячогранний, тисячократний.

* * *

Порядкові числівники відмінюються як прикметники твердої групи (шостий, шостого, шостому). Тільки третій відмінюється як прикметник м'якої групи (третього, третьому...)

У складених порядкових числівниках відмінюється лише останній компонент: тисяча дев'ятсот п'ятдесятий рік, тисяча дев'ятсот п'ятдесятого року, дві тисячі четвертий рік, дві тисячі четвертого року.

Уживання числівників з іменниками

1. Числівники *два, три, чотири* вживаються з іменниками чоловічого роду у формі називного відмінка множини та іменниками жіночого і середнього роду у формі родового відмінка однини: *два учні, дві газети, два озера; три стільці, три школи, три поля; чотири уроки, чотири книги, чотири слова.*

2. При дробових числівниках іменники мають форму родового відмінка однини: *дві шостих метра, двох шостих метра, двом шостим метра...*

3. Числівники *півтора, півтори, півтораста* вимагають від іменника форми родового відмінка: *півтори години, півтора яблука, півтораста робітників.*

4. Числівники від *п'яти і далі* у формі називного відмінка керують іменниками, вимагаючи від них форми родового відмінка множини: *вісім будинків, тридцять*

сім учнів. У всіх інших відмінках маємо узгодження: *восьми друзів, тридцятьма сімома учнями*.

5. Зі складеним числівником іменник уживається в тій формі, якої вимагає останнє слово: *триста двадцять одне дерево, сорок три столи, п'ята сторінка*.

Правопис складних числівників

Разом пишуться:

а) складні кількісні числівники: *одинадцять, п'ятдесят, триста (трьохсот, трьомстам)*;

б) складні порядкові числівники й схожі з ними прикметники, останнім компонентом яких є **-сотий, -тисячний, -мільйонний**: *дев'ятисотий, тридцятисемитисячний, п'ятсоттридцятитисячний, двохсотий, шістдесятип'ятимільйонний, багатотисячний, кількамільйонний*.

Окремо пишуться:

а) складені кількісні та порядкові числівники: *тисяча п'ятсот тридцять вісім, тисяча дев'ятсот вісімдесят восьмий*;

б) порядкові числівники, до складу яких входять слова з **половиною** й под., теж пишуться окремо: *три з половиною тисячний загін*.

Через дефіс пишуться:

а) порядкові числівники, написані цифрами й літерами: *7-й, 10-ї, 11-го, 35-мільйонний, 3-тисячний*;

б) складні займенники з компонентами **-будь, -не-будь, казна-, хтозна-**: *хтозна-скільки, скільки-небудь* іт. ін.

Правила написання скорочених слів, державний стандарт, що закріплює ці правила

У зв'язку з обмеженістю місця в документі багато слів і зворотів пишеться в ньому скорочено. Правила скорочення слів у текстах ділових паперів закріплено державним стандартом.

1. Згідно з цим стандартом після скороченого написання одиниць виміру не ставиться крапка: кг (кілограм), г (грам), т (тонна), см (сантиметр), м (метр), га (гектар), ц (центнер), сек (секунда), св (свічка), год (година) та ін. Нагадуємо, що одиниці виміру скорочуються лише після числових назв.

2. В оголошеннях, листах, повідомленнях та ін. за правописом після скороченої форми слова на означення одиниць часу (година, хвилина, секунда) крапка ставиться. Так, в оголошенні треба писати: *Збори відбудуться о 15 год. 45 хв.*

3. Назви географічних понять скорочують перед словом, до якого вони належать: с. Сестренівка, ст. Махаринці, пошт. відд. Козова, а також після цього слова: *Козятинський р-н, Вінницька обл., Білопільська с. р.* та ін.

4. Назви вчених ступенів, звань, посад і професій можуть скорочуватися безпосередньо перед прізвищем: *акад. Богомолець, інж. Семанюк, проф. Плющ*. Найпоширеніші типи скорочень тут: *акад., проф., доц., чл.-кор., інж., в. о.* (виконуючий обов'язки), *пом.* (помічник), *зав.* (завідувач) та ін.

5. Усталені також текстові скорочення загального характеру: *с.* (сторінка), *гл.* (глава), *ч.* (частина), *ін.* (інші), *див.* (дивись), *і т. ін.* (і таке інше), *ц. р.* (цього року) та ін.

6. Скорочуватись (практично) може будь-яке слово тексту (найзагальнішою вказівкою на текстове скорочення служить крапка). Не скорочуються назви процесів, види робіт, які звичайно виражаються віддієслівними іменниками (вивіз,

відрядження, аналіз, складання методики, введення дослідження, зобов'язання та ін.).

7. Написання скорочень у межах тексту документа повинне бути уніфіковане (не можна: завод “Червоний екскаватор”, з-д “Червоний екскаватор”, з-д “Черв, екск.” в одному документі). Нагадуємо, що скорочені назви трестів, комбінатів, об'єднань, підприємств пишуться у лапках і не відмінюються, якщо перед ними стоять родові назви типу “трест”, “комбінат” та ін. (фірма “Світанок” – фірми “Світанок” – фірмою “Світанок” та ін.). При відсутності родових назв найменування цього типу пишуться без лапок і відмінюються (Уралмаш – Уралмаша – Уралмашем та ін.).

8. Написання ініціалів у межах документа теж повинно бути уніфіковане (не можна: Ів.Ів.Скачук, І.І.Скачук, І.Скачук у тому самому документі).

9. Скорочення не повинно бути незрозумілим (наприклад: бук. – буксир, бух. – бухта) або двозначним (наприклад, на початку речення написання Т.Савченко може бути прочитане і як товариш Савченко і як Тимофій Савченко, тому треба було написати Пан Савченко). Ще раз нагадуємо, що слово “пан” скорочується так: на початку речення: П., всередині речення: п. Слово “пани” скорочується лише всередині речення: пп. На початку й у кінці речення пишеться повне, нескорочене слово “пани”.

Технічний перенос

1. Не можна переносити прізвища, залишаючи в кінці попереднього рядка ініціали або інші умовні скорочення, що до них відносяться:

М. Т. Рильський (а не М. Т. // Рильський), гр. Іваненко (а не гр. // Іваненко), акад. (доц., проф.) Гончаренко (а не акад. (доц., проф.) // Гончаренко), тов. Гнатюк (а не тов. // Гнатюк).

Примітка. Якщо імена, звання тощо подаються повністю, то прізвища (а також по батькові) можна переносити: Максим Тадейович Рильський й Максим // Тадейович Рильський, академік // Агатангел Кримський і т. ін.

2. Не можна відривати скорочені назви мір від цифр, до яких вони належать: 1917 р. (а не 1917 // р.), 150 га (а не 150 // га), 20 см³ або 20 куб. см (а не 20 // см³ або 20 // куб. см), 5 г (а не 5 // г).

Примітка. Якщо назви мір подаються повністю, то їх можна переносити: 1917 // рік, 150 // гектарів і т. ін.

3. Граматичні закінчення, з'єднані з цифрами через дефіс, не можна відривати й переносити:

2-й (а не 2- // й), 4-го (а не 4- // го), 10-му (а не 10- // му) й т. ін.

4. Не можна розривати умовні (графічні) скорочення типу вид-во, і т. д., і т. ін., та ін., т-во тощо.

5. Не можна переносити в наступний рядок розділові знаки (крім тире), дужку або лапки, що закривають попередній рядок, а також залишати в попередньому рядку відкриту дужку або відкриті лапки.

Синтаксичні конструкції у фахових текстах: особливості вживання

1. Характерні особливості українського синтаксису

Кожна мова має власні традиції та норми побудови словосполук і речень. Викладені нижче характерні синтаксично-стилістичні ознаки української фахової мови є наслідком її формування на ґрунті народної мови, якій властивий розмовний, активний характер синтаксичних конструкцій. Базовими засадами ж нашого мовлення, в тому числі й фахового, є такі:

1. Дієслівність української мови. У центрі вислову завжди дія, а не предмет, тому

логічний наголос у фразі найчастіше падає на присудок, а не на підмет. Енергетика українського тексту зосереджена в безпосередній дії, вираженій дієсловом. Тому найхарактернішою стилістичною помилкою у фахових текстах є надуживання віддієслівними іменниками на -ння. Щоб забезпечити легкість вимови й мелодійність, треба замість конструкцій з віддієслівними іменниками максимально використовувати дієслова, а саме: речення з неозначеною формою дієслова; речення з особовими формами дієслова; дієприслівникові звороти, дієслівні форми на -но, -то.

2. Пріоритетність активних конструкцій. З погляду побудови речення розрізняють три різновиди синтаксичних конструкцій:

а) активна конструкція – це конструкція, у якій присудок описує дію, спрямовану на об'єкт, що в реченні є додатком;

б) зворотна конструкція – це конструкція, у якій підмет одночасно є як суб'єктом, так і об'єктом дії. До таких конструкцій відносимо також взаємодію;

в) пасивна конструкція – це конструкції, у якій присудок описує дію, спрямовану на об'єкт, що в реченні є підметом.

На відміну від інших мов, зокрема російської та англійської, українська мова завжди надає переваги активним конструкціям над пасивними, уживаючи лише двокомпонентні конструкції з пасивними дієприкметниками в чітко зазначених випадках.

3. Безособовість викладу. Особливість **фахових** текстів полягає в тому, що в них переважають речення без підмета. У таких реченнях мовець, не називаючи суб'єкта, висуває на перший план процес. Наприклад: *Дозволено відновити роботу на об'єкті* або *На об'єкті з 01.06.2008 дозволили відновити роботу*. Це безпідметові речення, у яких є тільки присудок *дозволено (дозволили) відновити* з двома додатками (*роботу, на об'єкті*). Для таких висловів не важливо, хто конкретно дозволив відновити роботи. Головне, що на об'єкті можна працювати. Якщо ж суттєвим є особа-діяч, то треба вживати речення з підметом. Наприклад: *Будівельна інспекція дозволила з 01.06.2008 відновити роботи*.

4. Уживання дієслів на -ся лише як зворотних. Зворотне дієслово – це дієслово, яке позначає взаємодію чи дію, що не поширюється на інші об'єкти, а спрямована на самого діяча або ні на кого. За нормами української мови дієслова на -ся правильно вживати лише як зворотні. Тому правильно писати: *Будь-яка клітина ділиться певну кількість разів, після чого вмирає; Ядро атома розпадається на дві частини; Розчин розшаровується; Вітер швидко*

змінюється; *Двері відчиняються автоматично.* Усі подані речення – це зворотні конструкції, що описують самочинні процеси, у яких суб'єкт (підмет) одночасно є об'єктом.

5. Недопустимість конструкцій, у яких діяча подано додатком в орудному відмінку.

Українській мові не притаманні конструкції, у яких додаток позначає виконавця дії – особу, відповідаючи на питання *ким?*, але додаток може позначати знаряддя дії, відповідаючи на питання *чим?*

2. Рекомендації щодо вживання синтаксичних конструкцій у фахових текстах

1. Розробляючи фахові тексти (зокрема нормативні документи) або перекладаючи іншомовні, треба не калькувати чужі синтаксичні конструкції, а вживати лише властиві українській мові.

2. Пасивні конструкції штучні та неприродні, вони спотворюють логіку висловів і руйнують традиції української мови, тому їх треба уникати.

3. Трикомпонентну конструкцію з дієсловами пасивного стану на -ся треба замінити двоскладною активною конструкцією або означено-особовим реченням.

4. Замість двокомпонентних конструкцій з дієсловами недоконаного виду пасивного стану на -ся треба вживати форми на -но, -то (якщо йдеться про подію) або неозначено-особове речення (якщо йдеться про процес).

5. Додаток може бути в орудному відмінку тільки тоді, коли він позначає знаряддя дії та відповідає на питання *чим?*, а не *ким?*

Науково-технічний переклад: загальні зауваження

Науково-технічний переклад

Специфіка науково-технічного перекладу полягає, насамперед, у тому, що він має справу з особливою сферою людської діяльності – різними галузями науки й техніки, для вираження яких існують певні лексичні, граматичні й стилістичні засоби мови. Найчастіше маємо справу із власне технічним перекладом, що використовується для обміну технічною інформацією між людьми, які говорять різними мовами. В основі такого перекладу лежить формально-логічний стиль, який характеризується точністю, беземоційністю та безособовістю.

Види перекладу за обсягом:

1. повний переклад;
реферативний переклад;
2. анотаційний переклад;
3. переклад заголовків

Види перекладу за технікою виконання:

- усний технічний переклад (використовується у навчальному процесі та під час освоєння нової техніки, обладнання, приладів тощо).
- повний письмовий
- синхронний

За методикою виконання

-Дослівний переклад використовується при збігу в англійській і російській мові структури речення й порядку слів. Переклад є дослівним, якщо в ньому збережені ті ж члени речення й той же порядок їх проходження, як і в оригіналі.

-Від дослівного перекладу необхідно відрізнити неприпустимий у перекладацькій практиці -буквальний переклад, тобто простий механічний переклад слів іншомовного тексту в такому порядку в якому вони впливають у ньому, без обліку їх синтаксичних і логічних зв'язків. Синтаксичне уподібнення або дослівний переклад – такий переклад, при яким синтаксична структура оригіналу перетвориться в абсолютно аналогічну структуру перекладної мови.

-довільний, приблизний (авторський) переклад – не функціонує в перекладанні наукової літератури. Можливий на рівні споживача.

Роль перекладача

Перекладач технічних текстів є своєрідним посередником в обміні науково-технічною інформацією між фахівцями.

Науково-технічний переклад вимагає гарного знання мови перекладу й оригіналу. Оскільки науково-технічний переклад пов'язаний з певною галуззю науки й техніки, він вимагає гарного знання предмета, описуваного в оригіналі, а також знання методики й техніки перекладу. До нього об'єктивно висуваються такі вимоги:

1. достатнє знання іноземної мови;
2. знання рідної мови на рівні вільного грамотного викладу технічної інформації;
3. обізнаність в технічній галузі, до якої належить текст, передусім галузевої термінології;
4. володіння всіма видами технічного перекладу;
5. лінгвістична та технічна освіта (оптимальний варіант).

Основна вимога, якій повинен задовольняти переклад, - це адекватність.

Адекватний, або еквівалентний переклад, – це переклад, який здійснюється на рівні, необхідному й достатньому для передачі незмінного плану змісту разом із дотриманням відповідного плану вираження, тобто норм мови, якою здійснюється переклад.

Лексичні особливості науково-технічного стилю – велика кількість термінів, службових і вставних слів, часте вживання скорочень, лексичних новотворів, номенів (назв специфічних реалій).

Значну роль у науковій і технічній літературі відіграють **службові (функціональні) слова**, що створюють **логічні зв'язки** між окремими елементами висловлень. Це **прийменники й сполучники** (в основному складні й складені) типу *крім того, через те, що, як...так і...*, тощо. Часто вживаються **прислівники**

на зразок *отже, відтак, очевидно, швидше за все, приміром*, інші, що є невід'ємними елементами розвитку логічного міркування.

Граматика характеризується частим уживанням дієприкметникових і дієприкметникових зворотів, простих поширених у складі складнопідрядних речень. Основною формою речень у науковій і технічній літературі є складнопідрядні речення. Безособові дієслова та інфінітиви часто використовуються у функції додатків й обставин. Виклад матеріалу, як правило, здійснюється від першої особи множини.

Трансформації в процесі перекладу

- Перестановки – зміна порядку слів при розбіжності значеннєвого центру речення.
- Заміни, яким можуть зазнати як частини мови, так і члени речення. Часто заміни супроводжуються перебудовою всього речення при передачі англійської пасивної конструкції дійсним станом у російській мові. До заміни ставиться й антонимический переклад, при яким негативна структура замінюється стверджувальною. Лексико-семантичні заміни – це спосіб перекладу лексичних одиниць іноземної мови шляхом використання одиниць мови перекладу, які не збігаються за значенням з початковими, але можуть бути виведені логічно. Приймання смислового розвитку полягає в заміні словникової відповідності при перекладі контекстуальним, логічно пов'язаним з ним.
- Опущення – у всіх випадках семантичного дублювання – при перекладі парних синонімів опускається повтор.
- Додавання – не додавання змісту, а додавання слів для збереження змісту речення.

Шляхи (способи) перекладу:

- Переклад шляхом використання російських **еквівалентів**, тобто постійних і рівнозначних відповідностей у дві дані мови, у більшості випадків не залежних від контексту.
- Переклад за допомогою **аналогів**, тобто слів синонимичного ряду. У цьому випадку одному іноземному слову відповідає кілька російських слів. Необхідно вибрати варіант, найбільш підходящий по контексті.
- **Калькування** або дослівний переклад полягає в перекладі слова або стійкої сполуки шляхом точного відтворення їх засобами української мови, при цьому зберігається структура, кожне слово перекладається так, як воно дане в словнику. Калькування – відтворення не звукового, а комбінаторного складу слова або словосполучення, коли складові частини слова (морфеми) або фрази (лексеми) переводяться відповідними елементами мови, що перекладає. Особливості перекладу термінів та.

Утруднення можуть викликати багатокomпонентні терміни, створені лексичним і синтаксичним способом, тобто словосполучення, утворені за певними моделями. Терміни у вигляді ланцюжка слів дуже поширені.

Перекладаємо також через еквіваленти, зрідка – через добір аналогів (доцентрове прискорення, мутровий ключ тощо)

- **Описовий переклад** використовується для перекладу англійських слів, що не мають лексичних відповідностей у російській мові. Передача значення англійського слова за допомогою більш-менш розповсюджених пояснень використовується для пояснення неологізмів. Описовий переклад має місце, коли повністю розходяться граматичні структури англійського й російського мов, викликаний особливостями сполучуваності слів англійської мови.
- **Транслітерація** – передача буквами російського листа букв англійського листа, незалежно від вимови англійського слова. Іншими словами, транслітерація – формальне побуквенне відтворення вихідної лексичної одиниці за допомогою алфавіту, що перекладає мови, буквена імітація форми вихідного слова. При цьому вихідне слово в перекладному тексті представляється у формі, пристосованої до произносительным характеристикам мови, що перекладає. Приймання транслітерації можна використовувати в тих випадках, коли передана реалія викликає в читача асоціації, що твердо зміцнилися, а якщо ні, то транслітерація повинна супроводжуватися відповідною приміткою, що розкривають зміст даної реалії. Транслітерація доцільна тоді, коли бажане відтворити лаконізм оригіналу й зберегти специфічну характеристику даної реалії в іноземній мові. Сканер, декодер, каталізатор тощо
- **Транскрибування** – передача вимови англійського слова російськими буквами. Це основне приймання перекладу при передачі імен і назв. Перекладацька транскрипція – це формальне пофонемне відтворення вихідної лексичної одиниці за допомогою фонем мови, що перекладає, фонетична імітація вихідного слова. **Номени** – назви фірм, підприємств, марок устаткування, місцезнаходження підприємств. Реалії, як правило, не переводяться, а даються в тексті перекладу в їхньому оригінальному написанні або в транслітерації. Географічні назви й загальновідомі власні імена наводяться відповідно до україномовної традиції, найчастіше – через транскрипцію.
- **Заміна** застосовується, коли одиниця іноземної мови перетвориться в одиницю мови перекладу з іншим граматичним значенням, однак, із тим самим логічним.

Проблеми технічного перекладу зводяться до того, що такий вид діяльності вимагає поєднання досконалого знання іноземної мови зі знанням техніки та технологій. Нестача технічних перекладачів-професіоналів очевидна. Тож, ведуться дискусії про найбільш зручну базову освіту таких фахівців. З одного боку, більш бажаною є лінгвістична освіта в області іноземних мов з подальшим нарощуванням термінологічної бази і технічних знань. З іншого боку, грамотний технічний переклад вимагає досконалих технічних знань, а філологічний аспект не такий важливий, особливо при перекладі рідною мовою. Все це знайшло відбиття в сучасних технологіях перекладу, які використовуються в бюро перекладів.. Прихильники першого підходу виконують переклади силами перекладачів-лінгвістів з подальшою редактурою, виконуваною профільними технічними фахівцями. Прихильники другого – залучають саме інженерів, а суто лінгвістичне редагування здійснюється лише у разі перекладу іноземною мовою. Незалежно від

обраного шляху, існує проблема пошуку кваліфікованих кадрів для виконання гідних перекладів, що пов'язано як з недостатнім рівнем освіти перекладачів, так і з загальною ситуацією на ринку перекладацьких послуг. Наслідок – відносно невисокий рівень виконання технічних перекладів в Україні, і багато компаній, які потребують виконання подібних робіт, організовують все своїми силами без допомоги бюро перекладів.

Перекладні технічні словники. Треба наголосити, що зараз існують два різновиди перекладних словників: традиційні дво- та тримовні власне перекладні та тлумачно-перекладні. Все більшого поширення набувають електронні перекладні словники. Розглянемо один з них.

Російсько-український та україно-російський словник з інженерних технологій PoliDic. Особливість цього словника – у його відносній універсальності. Відбито досягнення механіки, тепло- та електротехніки, будівельної та гірничої справи, металургії, металообробки, хімічної та інших галузей виробництва. Відповідно дібрані й тематичні групи (рубрики) словника. Враховано терміни х фундаментальних наук – фізики, математики, хімії. Крім того, подаються синоніми та пояснення (найзагальніші, не визначення термінів як такі). Словник містить 50 тисяч термінів (іменників, прикметників, дієслів, дієприкметників), сформований за гніздовою системою. Російська частина сформована за абетковою системою із абетковими підсистемами для компонентів словосполучень у базовому гнізді.

Ёмкость ел. – ємність, -ності; місткість, -кості

Ё. входящая – ємність вхідна

Ё. загрузочная – місткість завантажувальна.

Частина ж термінів, які мають самостійне значення, записуються поза гніздом окремою статтею (гаечный ключ – мутровий ключ, дымовая труба – димар, -ря)

Якщо багатозначний російський термін передається різними українськими відповідниками (добір аналогів із синонімічного ряду), то вони відокремлюються арабськими цифрами і розділюються крапкою з комою разом з поясненням. Наприклад:

Редуктор – редуктор, -ра (1. механізм, який змінює величину швидкості обертання під час передачі руху від одного валу до іншого; 2. пристрій, який зменшує тиск рідини або газу в трубопроводі)

Слова іншомовного походження подано з поясненнями:

Реография – реографія (метод реєстрування опору тіла людини змінному струмові).

Реометр – реометр, -ра (прилад, яким вимірюють витрату газів).

У словнику враховано норми «нового» українського правопису щодо написання іншомовних слів:

- у чужомовних термінах «іа» передавати як «ія» радіяція, авіяція, потенціал тощо.
- терміни з коренем «магнет» послідовно пишуться через е: магнетик, магнетний, магнетострикція;
- повернено «притаманні українській мові» написання термінів метер, циліндер, фільтер (але метра, циліндричний, фільтрувати), а також проєкт, проєкія, йон;

- у термінах негрецького походження латинську «h» передавати укр.. «г», а латинську «g» - через «г»: газ, гібс, градієнт, оригінал, інтеграл тощо;
- уведено написання кореня «хемія» (замість традиційної «хімії»): хемосорбція, хемілюмінесценція тощо;
- у термінах грецького та латинського походження сполуку «au» передано українським «ав»: аудіо, автентичний тощо.

Щоб укласти галузевий словник необхідно:

- організувати його термінологічну базу на підставі чинних стандартів, «термінологічних словників Інституту української наукової мови УАН (! Харків 1926-1934)»;
- до реєстру словника залучити:
 - 1) фахові терміни з похідними формами,
 - 2) притягнуті терміни,
 - 3) загальнонаукові слова, що використовуються й в предметній галузі,
 - 4) дотичні терміни та загальнонавчани слова,
 - 5) стійкі вирази (галузеву фразеологію),
- філологічно опрацювати термінологічний матеріал відповідно до норм Правопису та настанов Держстандарту.

Російсько-український словник з інженерних технологій / Уклад. М.

Ганіткевич, Б. Кінаш – Львів: Ліга-Прес, 2005. – 1024 с. – Диск із електронною версією

Особливості комп'ю

терного перекладу наукового тексту

Автоматичний, або машинний переклад – один із напрямів автоматичної обробки мови, що займається створенням автоматичних або автоматизованих систем перекладу науково-технічної та ділової прози.

З перших же кроків у машинному перекладі вималювалися три основні інваріантні функціонально-процедурні блоки:

1) аналіз вхідного тексту за допомогою спеціального машинного словника та граматики;

2) перетворення результатів аналізу на інформацію, необхідну для побудови перекладеного еквівалента;

3) синтез вихідного тексту, що використовує два типи інформації: отриману на етапі трансферу та граматику синтезу вихідного тексту.

Машинний переклад еволюціонував від максимально спрощених версій ("лексиконних") до версій, "заглиблених" у смисл. Його еволюцію можна представити як "естафету" п'яти послідовних генерацій та, відповідно, типів систем:

1. Системи послівного перекладу (word for word translation), доповнені деякими допоміжними граматичними конструкціями – системи, що здатні опрацьовувати лише окремі мовні ситуації в окремих випадках, але не здатні оперувати ними в цілому, тобто на рівні типів, класів, груп тощо.

2. Структурно-граматичні системи машинного перекладу, що базуються на морфологічних кореляціях між вхідною та вихідною мовами -"морфологічні системи" – виявляються ефективними для організації перекладу в межах споріднених мов (наприклад, українсько-російський машинний переклад та навпаки).

3. Структурно-граматичні системи машинного перекладу, що спираються на синтаксичні кореляції між вхідною та вихідною мовами -"синтаксичні системи". Центральною процедурою тут є синтаксичний аналіз вхідної фрази, яка далі трансформується в структурно-синтаксичний каркас вихідної фрази.

4. Структурно-семантичні системи машинного перекладу, що оперують глибинними структурами вхідного та вихідного контекстів.

В таких системах передбачається багаторівневе опрацювання мовного матеріалу.

5. Автоматизовані робочі місця (станції) перекладача – інтерактивні словниково-орієнтовані системи машинного перекладу з великими за обсягом і деталізованими термінологічними словниками.

Концепція – системи машинного перекладу принципово неспроможні забезпечити його високу якість, тому вони не можуть цілком замінити користувача-перекладача, але мають допомагати йому.

Отже, наприкінці ХХ сторіччя машинний переклад існує вже не лише як теоретична дисципліна з експериментальним супроводженням, але і як технологічна реальність. Проте, навіть при такому рівні розвитку сучасних систем автоматичного перекладу, не завжди вдається правильно перекласти деякі словосполучення у сфера професійного спрямування. Далі наведений список слів, які комп'ютер помилково перекладає (переклад відбувався за допомогою он-лайн перекладача сайту www.pereklad.online.ua та програми-перекладача Pragma):

Похідний текст
Результат
Правильний переклад
ввода/вывода
введення/выводу
вводу/выводу (введення/выведення)
оборудование
устаткування
обладнання
ячейка
осередок(чарунка)
комірка
питание
харчування
живлення
считывание
прочитывание
зчитування
вскрытие ключей
розтин ключ
ів
розкриття ключів
временн
ый
тимчасовий
часо

Практичний блок

1. Запишіть текст, заповнюючи пропуски, розкриваючи дужки та прибираючи навскісну риску.

1) У діяльн..сті (А,а)рхівного управління при (Р,р)аді (М,м)іністрів УРСР в 1963-1964 рр. важливе місце посіла організація виконання (П,п)останови (Р,р)ади Міністрів СРСР "Про заходи що/до поліпш..ння архівної справи в СРСР" від 25 липня 1963 р. № 829 та аналог(и,і)чної (П,п)останови (Р,р)ади (М,м)іністрів УРСР від 27 вересня 1963 р. № 1107, відповідно до якої на архівні установи р(и,е)спубліки, крім вирішення проблем (А,а)рхівної справи, покладалося й завдання з організації підви..ення кваліфікац..ї прац..вників служб діло/водства міністерств, відомств, установ та організацій. На виконання зазнач..ної (П,п)останови (А,а)рхівне управління при (Р,р)аді (М,м)іністрів УРСР та (К,к)и(є,і)вський (Д,д)ержавний (У,у)ніверситет ім. Т. Г. Шевченка (КДУ) у 1964 р. організували при (К,к)афедрі (А,а)рхіво/знавства університет(а,у) постійно діюч(и,і) три/місяч..ні курси підви..ення кваліфікації к..рівних прац..вників служб діло/водства міністерств, відомств, установ та організацій р..спубліки. Метою курсів була підготовка кваліфікованих прац..вників діло/водства відповідно до нових завда(нн,н)ь з удоск..налення роботи управлінського а(п,пп)арат(а,у), рац..аналізації діло/водства, впрова..ення новітніх на той/час засобів механ..зації діло/водних проце(сс,с)ів й т(і,и)ражування документів; озна..омлення слухачів із зразковою організацією роботи канцелярій та основними напрямками (з,с)творення (Є,є)диної (Д,д)ержавної (С,с)истеми діловодства. До проведення заня(тт,т)ь було залучено профе(сс.,с)орсько/виклада(тс,ц)ький склад (К,к)афедри (А,а)рхіво/знавства КДУ, спец..алістів (А,а)рхівного управління при (Р,р)аді (М,м)іністрів УРСР, а також най/більш досві..чених практик..них прац..вників діло/водних служб (М,м)іністерств і (В,в)ідомств.

2) Нормативно/методичне забе..печення захист(а,у) конф..денційної інформації пр(е,и)значено для р..гламентації проце(сс,с)ів забе..печення інформаційної бе..пеки фірми, в/тому числі при роботі персонал(а,у) з конф..денційною інформацією, документами, справами і базами да(нн,н)их. Воно містить ряд обов..язкових організаційних, інструкт..вних і інформаційних документів, що встановлюють принципи, вимоги і способи попере..ення па(сс.,с)ивних і активних загроз ці(н,нн)ій інформації, які можуть виникнути з провини персонал(а,у), конку(рр,р)ентів, зловмисників та інших осіб.

Нормативно/методичне забе..печення базу..т..ся на тих обов..язкових положеннях, які повинні міститися в (З,з)асновницьких та інших осново/положних документах фірми (й,і) визначати (П,п)равовий (С,с)татус інформаційної бе..пеки фірми. (У,В)казані положення дозволяють на зако(н,нн)их підставах вести мову про (с,з)б..реження підпр..ємницької та..мниці, виділяти ці(н,нн)у інформацію, яка (з,с)кладає власність і та..мницю фірми, (і,й) виконувати дії з її зах..сту. Предмет (й,і) спрямованість зах..сту повинні знайти відображ..ння, наприклад, в (С,с)татуті фірми, т..пових формах контрактів, різного род(а,у) пр(и,е)значеннях, (П,п)оложеннях про структурні підрозділи фірми, (П,П)осадових (І,і)нструкціях та інших документах.

Най/більш важливими організаційними документами, що фіксують завдання, функції (й,і) відповідальніс..ть служб, які (с,з)дійснюють зах..ст ці(н,нн)ої документові(нн,н)ої інформації фірми, є (П,п)оложення про (С,с)лужбу (Б,б),е..пеки, (П,п)оложення про (С,с)лужбу конф..денційної документації, (П,п)осадові (І,і)нструкції спів/робітників цих служб, (П,п)осадова (І,і)нструкція менеджер(у,а) (реф..рента) з бе..пеки не/великої підпр..ємницької фірми та інші документи.

3) Значну роль у здійсне(н,нн)і організаційних та методичних заходів, спрямова(н,нн)их на удоск..налення діловодства в (М,м)іністерствах і (В,в)ідомствах УРСР згідно з вимогами ЄДСД та ГОСТів на організаційно/розпорядчу документацію відігравали (А,а)рхівні (У,у)станови республіки, які розгорнули широку діяльність у нада(н,нн)і (М,м)іністерствам і (В,в)ідомствам методичної і практичної допомоги у розроблю(н,нн)і нормативних документів з реглам..нтації діловодства, склада(н,нн)і типових, пр..мірних та інд..відуальних ном..нклатур справ, організації постійно/діючих та пер..одичних курсів підви..ення квал..ф..кації працівників діловодного а(п,пп)арату, проведе(н,нн)і інструктивних нарад з керівниками діловодних служб і лекційної проп..ганди значення (О,о)сновних (П,п)оложень ЄДСД для поліпш..ння управлінь..ської роботи.

У науково/методичній роботі (А,а)рхівних (У,у)станов важлива роль належала "Науково/інформаційному (Б,б)юл..теню (А,а)рхівного (У,у)правління УРСР", що 1965 р. дістав назву - "Архіви України". Прагнуч.. допомогти архівістам у розробл..нні нормативного та науково/методичного забе..печення організації діловодства, редакція (Б,б)юлетеню організувала публікацію ста(т,тт)ей і повідомле(н,нн)ь, в яких викладалася методика діловодних проце(с,сс)ів, узагальнювався нагрома..е(н,нн)ий досвід здійснення контролю за станом діловодства з боку архівних установ республіки . З огляду на не/достатність і не/досконалість нормативної і методичної літератури з питань відбору документів на державне збер..гання та організації загального діловодства, у (Б,б)юлетені були опубліковані, як вз..рцеві, типові та примірні ном..нклатури справ для (О,о)блвиконкомів і (Р,р)айвиконкомів, одно/рідних установ сільського і комунального господарства, споживчої кооперації, науково/дослідних і (П,п)роектних інститутів тощо, розроблені (А,а)рхівними (У,у)становами республіки.

4) Існують стандарти на мат..ріальну основу документ(у,а), покликані гарантувати механік..ну міц..ніс..ть (здатніс..ть прот(е,и)/стояти руйнації документ(у,а) під/дією механік..ного навантаж..ння), біо/стійкіс..ть (здатність прот(е,и)/стояти дії біологіч..ного фактор(а,у) – грибок(у,а), бактерій), зносо/стійкіс..ть (здатність прот(е,и)/стояти (з,с)т(е,и)ранню) та довго/віч..ність (здатність тр(е,и)валити час (с,з)берігати експлу..таційні властивос..ті).

Ін..ша атр..бутивна складова документ(у,а) – його речовинна (субстанціо(нн,н)альна) форма, мат..ріальна основа носі(ю,я) інформації, особливос..ті якої (з,с)кладають другу гру(пп,п)у відносно/самостійних засад ро(с,з)поділу документів на види та підвиди за мат..ріалом носі(ю,я) інформації, за мат..ріальною конструкці..ю то/що. За матириалом носі(ю,я) інформації виділяють класи документів на штуч..ній та природ..ній основі.

Основними різновидами сучасних документів на природній основі є паперові та полімерні (полімерно/плівкові (й,і) полімерно/платівкові) документи.

Паперовий документ виготовлений на папері або інших матеріалах, за своїми властивостями (з,с)хожих з папером (папірус, пергамент або синтетичні замінники паперу). До класифікації паперових документів відносять книги, газети, журнали, ноти, карти, патенти, нормативні документи та інші види видаць, а також перфокарти, паперові перфострічки, фотокартки (й,і) т. п.

Форма носія інформації - спеціальна конструкція матеріального носія, яка забезпечує виконання документом його основної функції, що робить його зручним для зберігання та використання. На відміну від історичних документів сучасні відзначаються різноманітністю та практичністю у використанні.

5) Термін "реквізит" латинського походження (requisitum), що перекладається як "потреба". (В,У) середньовічній Італії ним означали необхідні (і,й) обов'язкові елементи боргових зобов'язань цінних паперів, в першу чергу векселів.

Широке розповсюдження векселі мали з середини XII до середини XVII ст., і саме Італію називали їх батьківщиною. При цьому необхідність проставлення тих чи інших елементів при формулюванні векселів визначалася (В,в)ексельним (П,п)равом, норми якого різнилися в кожній з країн.

З другої половини XIX століття зміст векселя ув'язувався з наявністю на ньому тих чи інших обов'язкових елементів й повинен був відповідати тим сукупним ознакам, що зазначені в (З,з)аконі. У 1848 р. (П,п)руським (У,у)рядом був прийнятий загальнонімецький вексельний статут, що закріпив правила користування вексьлями. На початку XX ст. в 1930р. в Женеві була прийнята (К,к)онвенція, що уніфікувала елементи векселів й основні норми міжнародного (В,в)ексельного (П,п)права, які діють й до нині.

У (Т,т)ермінологічному (С,с)ловнику слово "реквізит" подається як обов'язковий елемент офіційного документу (у,а). Це означає, що реквізити проставляються лише на офіційних документах. (В,У) (Н,н)аціональному (С,с)тандарті України ДСТУ 2732-2004 "Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення" під реквізитом розуміється інформація, зафіксована на службовому документі для його ідентифікування, організування обігу (й,і) (або) надання йому юридичної сили.

6) Зрушення, що відбувалися в архівному будівництві СРСР у другій половині 50-х рр. в процесі виконання урядової (П,п)останови, вимагали внесення відповідних змін у чинне на той час "(П,п)оложення про (Д,д)ержавний (А,а)рхівний (Ф,ф)онд СРСР", (з,с)хвалене ще у березні 1941 р. У зв'язку з цим (Р,р)ада (М,м)іністрів СРСР 13 серпня 1958 р. прийняла (П,п)останову (П,п)ро затвердження нового "(П,п)оложення про (Д,д)ержавний (А,а)рхівний (Ф,ф)онд СРСР". Порівняно з попереднім це положення окреслювало науково-дослідні завдання, що покладалися на центральні державні архіви СРСР, союзних і автономних республік та їх філіали, державні архіви областей та міські державні архіви з постійним складом документів. Крім того, за новим (П,п)оложенням було встановлено більш подовжені строки зберігання документів у (В,в)ідомчих архівах. Так, строк зберігання документів в (О,о)рганах державної влади і

управління СРСР, союзних і автономних республік, в установах і організаціях загально/союзного і республіканського значення встановлювався п'ятнадцять років замість десяти.

Підвищення ролі архівів у державному і науковому житті країни, зміни у характері та напрямках архівної справи зумовили пер...дачу у 1960 р. (Г,г)оловного архівного управління із системи (М,м)іністерства (В,в)нутрішніх (С,с)прав СРСР у безпосереднє підпорядкування Раді Міністрів СРСР. Аналогічні зміни сталися й в (У,у)країнській РСР. У червні 1960 р. відбулася пер...дачу архівних установ республіки з системи МВС УРСР у відання Архівного управління при (Р,р)аді (М,м)іністрів УРСР. Новим "(П,п)оложенням про (А,а)рхівне (У,у)правління при (Р,р)аді (М,м)іністрів УРСР", затвердже(н, нн)им у вересні 1961 р., на нього, зокрема, покладалося вивчення, узагальнення та поширення пер...дового досвіду ві...чизняних і зарубіжних установ у галузі архівної справи, архео/графії та організації документальної частини поточного діловодства.

7) У червні 1960 р. відбулася передача архівних установ республіки з системи МВС УРСР у відання (А,а)рхівного (У,у)правління при (Р,р)аді (М,м)іністрів УРСР. Новим "(П,п)оложенням про (А,а)рхівне (У,у)правління при (Р,р)аді (М,м)іністрів УРСР", затвердже(н,нн)им у вересні 1961 р., на нього, зокрема, покладалося вивчення, узагальнення та поширення передового досвіду ві...чизняних і зарубіжних установ у галузі архівної справи, архео/графії та організації документальної частини поточного діловодства. Від того часу в установах все більше уваги стало приділятися організації поточ...ного діловодства, формува(н,нн)ю справ за номенкл...турами, розроблю(н,нн)ими і погодже(н,нн)ими з (А,а)рхівними (У,у)становами. Останні, в свою чергу, почали с...стематич...но проводити р...спублікан...ські й облас...ні громад...ькі огляди стану архівів установ, створювали в областях і рай...онах госп/розрахункові групи з упорядкування документів, організували мережу постійно/діючих курсів та коротко/строкових нарад і сем...нарів для підви...ення кваліфікації працівників служб діловодства, посилили практичну і методичну допомогу (М,м)іністерствам, (В,в)ідомствам, установам і організаціям в упорядкуванні документів. У багатьох (В,в)ідомчих (А,а)рхівах поліпшилися умови збер...гання документів, своє/часно стало проводитися їх упорядкування та передач(а,я) на державне зберігання. Для керівництва цією роботою у 1963 р. в (А,а)рхівному (У,у)правлінні при (Р,р)аді (М,м)іністрів УРСР було створено (В,в)ідділ (В,в)ідомчих (А,а)рхівів та організації діловодства.

Значну роль у здійсне(н,нн)і організаційних та методичних заходів, спрямова(н,нн)их на удоск...налення діловодства в (М,м)іністерствах і (В,в)ідомствах УРСР згідно з вимогами ЄДСД та ГОСТів на організаційно/розпорядчу документацію відігравали (А,а)рхівні (У,у)станови республіки.

Запишіть іменники, вживаючи їх у родовому та давальному відмінку однини (якщо можливі дві форми – подати їх у відповідних словосполученнях або з поясненням):

1) *компресор, розвиток, процес, Донецьк, олівець, студент, документ, повстанець, кран, Іван, розтин, літак, інженер, пріоритет, коректор.*

2) ринок, процес, вибір, Краматорськ, важіль, доцент, футляр, історик, лист, Анатолій, корабель, реалізатор, інститут, пріоритет, волонтер.

3) пластик, оригінал, ремікс, Китай, струм, вектор, класицизм, фізик, телефон, Тарас, знаменник, керівник, колегіум, елемент, знавець.

4) секретар, інженер, воротар, полімер, бригадир, повістяр, димар, календар.

5) 4.2. Запишіть іменники, вживаючи їх у родовому відмінку однини (якщо можливі дві форми – подати їх у відповідних словосполученнях або з поясненням).

тиск, уривок, «Кривбас», катет, двигун, стереотип, промінь, Олексій, дисонанс, важіль, брокер, розмір, старт, презент, статут.

4.3. Від поданих імен утворіть жіночі та чоловічі імена по батькові: Олег, Анатолій, Григійр, Євген, Михайло, Володимир, Сергій, Олексій, Семен, Юрій.

6)

7)

4.2. Утворіть форми кличного відмінка іменників: Катерина Миколаївна, Валерій Андрійович, читач, друг, Ганнуся, добродій, панна, шановна громада, директор, виконавець.

4.2. Запишіть числівники словами, поставте у форми родового, давального, знахідного, орудного відмінків, уведіть у словосполучення типу «кількісний числівник + іменник», де числівник – головне слово:

1) 35,56; 642; 1987; 182; $1\frac{1}{3}$

2) 43,7; 456; 1678; 0,25

3) 123; 456; 789; 10246; 0,357

4)

5)

Від поданих у дужках числівників утворіть збірні числівники; узгоджуючи з ними іменники, запишіть словосполучення в називному, давальному та орудному відмінках:

(3) академіки, (5) дисертанти, (9) науковці, (12) колеги, (17) студенти.

4.3. Узгодьте кількісні числівники з іменниками та прикметниками, запишіть словами:

5 – мільйон – мешканець, 12 – половина – тисяча – гектар, 2 – ціла – 4 – десята – площа – приміщення, 45 – кілометр – дорога, 10 – метр кубічний – об'єму, 16 – поверхів – будинок, 7 – 3 – чверть – весь – обсяг, 789 – студент – університет.

Від поданих іменників утворіть назви мешканців міст (у множині): Київ, Львів, Донецьк, Дніпропетровськ, Чернівці, Луганськ, Маріуполь, Сімферополь, Тернопіль, Переяслав.

4.2.

4.3. Поставте у форму давального відмінка подані словосполучення: директор Андрій Коваленко, службовець Микола Лановий, приятель Віктор Семенович, командир Світлана Руденко, космонавт Дмитро Кононенко, виробник АТ «Азовсталь», подруга Тетяна Іванчук, колега Олена Степаншина.

3) **Визначте рід іменників:** аерозоль, путь, розкіш, ступінь, бандероль, Марокко, ХТЗ, аташе, хінді, суддя, коняка, екю, леді, Онтаріо, Огайо.

2) (якщо можливі варіанти, їх необхідно подати з поясненням у дужках): (густонаселений) Мехіко, (широкий, африканський) Конго, (відомий) Мечіган, (рідне) Осло, (неперевершений) Оноре, (зручний) Auto-CAD, (незрозумілий) урду, (далекий) Сибір, (теплий) Гаїті, (африканський) Замбезі.

3) доктор, Монако, доцент, Канари, інженер, леді, суддя, рефері, майя, маестро, Міссурі, Алжир, Альпи, США, Кіліманджаро.

Утворіть форми кличного відмінка імен по батькові: Степан Іванович, Леонід Матвійович, Олександр В'ячеславович, Ігор Віталійович, Микола Семенович, Валерій Миколайович, Дмитро Олексійович, Сергій Анатолійович.

Виправте помилки в поданих формах ступенів порівняння:

1) вчасно – вчасніше; швидкий – найшвидший, самий швидкий; зрозумілий – якнайзрозумілий, зрозуміліший; якісно – якісніший, найбільш якісно; економно – економніше; вузький – вузьчий, найбільш вузький; очевидний – очевидніший.

2) більш пріоритетніший, менш випадковий, більш великий, вузькіший, найекономний, найбільш привабливіший, менш сильний, більш слабкий, самий старіший, дуже відомий.

За допомогою суфіксів - зьк-, -ськ-, -цьк- від поданих іменників утворіть прикметники: Норвегія, Данія, Словенія, Чехія, Швеція, Ірландія, Німеччина, Бельгія, Польща, Румунія

Розподіліть подані іменники на відмінювані та невідмінювані:

Турне, діти, ВАК, Михайло Пономаренко, студіювання, Оксана Забужко, ТУ-134, «Харків» (готель), ЮНЕСКО, завкафедри, книгарня, кава, міноборони, прізвище, Монако, урду, таксі, паливо, змагання.

4.3. утворіть можливі форми ступенів порівняння прикметників вузький, визначний, ефективний, можливий, абсолютний.

2) **Утворіть, якщо це можливо, ступені порівняння:** широкий, додатний, прискорений, складний, легкий, задовільно, високо, добре, активно, наполегливо.

Дієслово

1) Від поданих дієслів утворіть, якщо це можливо, активні та пасивні дієприкметники теперішнього та минулого часу: виробляти, виробити, використовувати, усувати, усунути, спричинити, спричиняти, ознайомити, розв'язати, розв'язувати.

2) Від дієслів утворіть іменники - назви виконавця дії: вантажити, розробляти, завідувати, командувати, креслити, укладати, користуватися, симулювати, програмувати, диригувати.

теперішнього та минулого часу): *завдавати, позичати, мотивувати, відрізняти, врахувати, стиснути, встигнути, додати.*

2. Розставте пунктуаційні знаки, поясніть їх.

1. Отже документ є носієм об'єктивної достовірної інформації матеріальним об'єктом з інформацією закріпленою вигаданим людиною способом для передавання її (інформації) в часі і просторі й має згідно з чинним законодавством юридичну силу.
2. Документи Національного архівного фонду є культурними цінностями що постійно зберігаються на території України або згідно з міжнародними договорами згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, підлягають поверненню в Україну.
3. Від того часу в установах все більше уваги стало приділятися організації поточного діловодства формуванню справ за номенклатурами розробленими і погодженими з архівними установами.
4. Якщо міжнародним договором згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України встановлено інші норми ніж ті що передбачені законодавством України про Національний архівний фонд та архівні установи застосовуються норми міжнародного договору.
5. Документи як основний вид ділової мови, носії інформації є засобом засвідчення доведення певних фактів отже є основою для прийняття рішень узагальнень для доказів тобто мають велике правове значення.
6. Національний архівний фонд формується у порядку встановленому цим Законом з архівних документів органів державної влади органів місцевого самоврядування підприємств установ та організацій усіх форм власності а також архівних документів громадян і їх об'єднань.
7. Державна автомобільна інспекція (Державтоінспекція) є головним органом на який покладається забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні що входить до системи органів Міністерства внутрішніх справ України.
8. Технічні умови на ремонт це документ який містить технічні вимоги до дефектації виробів значення показників і норми яким має задовольняти певний виріб після ремонту вимоги до приймання контрольного випробування комплектації пакування транспортування та зберігання виробу після ремонту гарантійні зобов'язання.
9. Погодження оформлюють візою що містить підпис того хто візує розшифрування підпису ініціали прізвище та дату за необхідності посаду того хто візує.
10. Саме канцелярським підстилем створюють майже всі документи необхідні для встановлення офіційних ділових службових партнерських контактів між організаціями установами та громадянами.
11. Держава вживає заходів для поповнення Національного архівного фонду документами культурної спадщини України що знаходяться за кордоном та

документами іноземного походження що стосуються історії України у пріоритетному порядку фінансує їх виявлення взяття на облік передавання придбання або відтворення в копіях.

12. Голова правління Пенсійного фонду України звітує перед Міністром про виконання річного плану роботи Пенсійного фонду України та покладених на нього завдань про усунення порушень і недоліків виявлених під час проведення перевірок діяльності Пенсійного фонду України його територіальних органів а також про притягнення до відповідальності посадових осіб винних у допущених порушеннях.

13. Креслення це графічний конструкторський документ що визначає конструкцію виробу а також містить відомості необхідні для розроблення виготовлення контролю монтажу й експлуатації виробу включаючи його ремонт.

14. Колективний договір укладений на основі чинного законодавства України прийнятих сторонами зобов'язань і є правовим актом який регулює виробничі трудові та соціально-економічні відносини між власником і найманими працівниками на основі взаємного узгодження інтересів сторін.

4. Перекладіть словосполучення українською

1) *Списочная структура, равномерное ускорение, штатное расписание, кипение при температуре, числовые значения, прохождение электрического тока через электролиты, определяется отношением, к юбилею университета, отметить особым знаком, говорить по-английски.*

2) *Следует отметить, задачи исследования, согласно постановления, разнонаправленные векторы, взвешенные частицы, электронная проводимость в высоком вакууме, состояние дел, дисциплинарное взыскание, при комнатной температуре, до недавнего времени.*

3) *Прийти в упадок, следующее из вышесказанного, искусственный интеллект, при планировании бюджета, элементарные частицы, параллельное включение сопротивлений, о чем идет речь, исследуемые явления, действующее распоряжение, обеспечение потребителя.*

4) *При наличии факторов, учитывая вышесказанное, фоточувствительной слой, в случае выявления неточностей, параметры загрузки, применение электромагнитов, коэффициент полезного действия, ходить по улицам, спешить по делам, трехфазный ток.*

5) *Принимать участие, говорить по-китайски, приготовление взвеси, жидкостной двигатель, определение параметров, принять меры, рабочие характеристики, значение магнитной проницаемости, тангенциальное ускорение, увлекаться математикой.*

6) *Совершенствовать технологии, по аналогии с предыдущим, обновление данных, рулевой механизм, работать при повышенном давлении, иметь вид параболы, изучать по книгам, с помощью компьютера, руководство по эксплуатации, резонансные явления в упругой системе.*

7) *Классификация по признакам, таможенный контроль, приводит к выводам, переменное напряжение, высокие частоты, знать по опыту, преобразование механической энергии в кинетическую, при вращательном движении, определяющая роль, работать по праздничным дням.*

5. Перекладіть текст, прокоментуйте моменти, що можуть викликати утруднення під час перекладу

1) Материальное производство – это главная сфера людской деятельности. Она предопределяет возникновение, становление и развитие нематериального производства, в свою очередь, нематериальная сфера (особенно в развитых странах) имеет большое влияние на развитие материального производства.

Все составные структуры производства не только глубоко взаимосвязаны и взаимодействуют, а и постоянно изменяются. Иначе говоря, категория «структура экономики» – не статическая, а динамическая. Так, процесс индустриализации страны предусматривает преобладающее развитие производства, средств производства, тяжёлой промышленности.

Однако, как свидетельствует опыт развитых стран, преобладающий рост производства средств производства по сравнению с производством предметов потребления приводит к существенным искажениям в развитии экономики.

Например, наша страна достигла наивысших показателей производства материальных ресурсов и вместе с тем намного отстала в производстве конечной продукции, прежде всего товаров народного потребления, услуг. В развитых странах на добывающие отрасли приходится в среднем 6 % промышленного производства, на машиностроительный комплекс – свыше 45%, на легкую и пищевую промышленность – приблизительно 15 % (данные приведены из издания: Єщенко П. С., Палкін Ю. А. Современная экономика. - К.: Высшая шк. 2005 г. – С. 12.)

2) Одной из важнейших задач развития водородной энергетики является способ хранения и транспортировки водорода. К настоящему времени освоена широкомасштабная промышленная реализация физических методов: газобаллонного и криогенного. Однако эти методы довольно неэффективны из-за больших энергозатрат на поддержание давления и температуры хранения водорода. Самым перспективным решением может быть металлгидридный способ. Наиболее изученными являются гидриды платиновой группы, однако их использование в качестве накопителей водорода и катализаторов для топливных элементов приводит к нерентабельности развития экологически чистых источников энергии на основе водорода. Поэтому одной из проблем является подбор более дешевых металлов, способных накапливать водород в качестве гидридов.

Другая проблема связана с изучением механизма наводороживания металлов в процессе получения гальванических покрытий и накопителей водорода. Во-первых, нет единого мнения о распределении водорода в металле при наводороживании. Во-вторых, при широком исследовании свойств гидридов различными методами, пока не существует единой системы классификации полученных результатов.

3) Выбор метода анализа информации во многом определяет качество получаемых итоговых результатов и облегчает возможность принятия решения в реальных условиях. Эта проблема особенно актуальна в экономических системах, системах управления, где правильно выбранные методы и алгоритмы анализа и обработки данных существенно определяют качество получаемого решения. Сейчас для обработки данных широко применяются компьютерные и информационные технологии. Задача выбора системы или процедуры анализа данных с помощью информационных технологий является многокритериальной и от правильного ее решения зависит качество результирующих показателей.

В настоящее время разработано множество технологий анализа информации.

Аналитические приложения позволяют собирать информацию, нацеленную на специфические проблемы бизнеса, сверять ее с данными из других источников и составлять общую картину поведения клиентов, доходности производства по видам продукции, эффективности продвижения продукции, стратегического планирования и т.д. Поиск по теме обладает более высокой точностью и полнотой по сравнению с простым контекстным поиском. Так, если контекстный поиск находит все документы, содержащие заданные слова, то тематический поиск возвращает лишь те документы, в которых словам запроса соответствует одна из ключевых тем.

4) В основе технологий Oracle лежит использование семантического словаря английского языка - тезауруса, который содержит около полумиллиона слов, классифицированных по тематическим категориям и синонимическим рядам: для каждого слова установлены его синонимы, более общие и более частные понятия, а также “родственные” слова, часто имеющие с ним смысловую связь в тексте. Использование тезауруса в InterMedia Text может оказать помощь при контекстном поиске документа за счет расширения слов запроса различными видами близких по смыслу слов.

Наличие тезауруса также позволяет InterMedia проводить тематический анализ текста на английском языке. Относя каждое слово текста к соответствующим разделам тезауруса и учитывая частоту встречаемости слов, InterMedia Text может выделить несколько главных тем документа. Классификация документов по темам может оказать большую помощь при поиске, например в случае, если пользователь затрудняется точно подобрать ключевые слова, или же, если он хочет сузить область поиска, уточнив тематику, по которой следует искать документы. Поиск по теме обладает более высокой точностью и полнотой по сравнению с простым контекстным поиском. Так, если контекстный поиск находит все документы, содержащие заданные слова, то тематический поиск возвращает лишь те документы, в которых словам запроса соответствует одна из ключевых тем.

5) AutoCAD – это мощная, самая распространенная у нас и за рубежом инженерная система автоматизации проектирования самых разнообразных объектов: от планов офисов до космических станций. Постоянно развивающаяся система AutoCAD состоит из трех основных компонентов: графического редактора AutoCAD, языка программирования высокого уровня AutoLISP, и инструментальных средств для создания графического интерфейса пользователя.

Формы представления программы и обрабатываемых ею данных в LISP одинаковы. И то и другое представляется в виде списочной структуры. Программы могут обрабатывать, а также преобразовывать другие программы и даже самих себя, что позволяет эффективно использовать LISP для решения широкого круга задач.

В настоящее время на языке LISP реализованы многие программные продукты: GNU EMACS для различных языков программирования на ЭВМ семейства VAX, математическое обеспечение системы инженерного проектирования AutoCAD, системы аналитических преобразований, объектно-ориентированные системы, большинство экспертных систем и другие.

Для 14-й версии AutoCAD создана мощная интегрированная среда программирования Visual LISP. Кроме того, Visual LISP полностью поддерживает интерфейс Windows. По сравнению с традиционными системами современные среды программирования, которой является интегрированная среда Visual LISP, позволяют повысить производительность программирования в несколько раз.

6) Статистическая радиофизика изучает те случайные (в том числе флуктуационные) явления, с которыми приходится сталкиваться в радиофизике. Увеличение чувствительности измерительных и приемных устройств, повышение точности измерений привели к тому, что во многих областях физики и техники проблемы флуктуации играют все более существенную роль. В радиотехнике этот процесс совершенствования методов и средств наблюдения был в значительной мере стимулирован развитием радиолокации и радиоастрономии.

Как известно, флуктуациями называются случайные отклонения макроскопических величин от их средних (в частности, термодинамически равновесных) значений. Существование таких отклонений связано с наличием у всякой макроскопической системы огромного числа степеней свободы, если не макроскопических (как, например, у распределенных систем), то уж во всяком случае микроскопических, обусловленных в конечном счете атомизмом вещества и электричества.

К статистическим явлениям при генерации электромагнитных сигналов относятся в первую очередь флуктуации в автоколебательных системах и связанные с ними вопросы о немонохроматичности автоколебаний, о стабильности частоты и точности ее измерения (а значит, и точности измерения времени).

7) Электромагнитное излучение (электромагнитные волны) — распространяющееся в пространстве возмущение электромагнитного поля (то есть иначе говоря — взаимодействующих друг с другом электрического и магнитного полей).

Среди электромагнитных полей, порожденных электрическими зарядами и их движением, принято относить собственно к излучению ту часть переменных электромагнитных полей, которая способна распространяться наиболее далеко от своих источников — движущихся зарядов, затухая наиболее медленно с расстоянием.

К электромагнитному излучению относятся радиоволны (начиная со сверхдлинных), инфракрасное излучение, видимый свет, ультрафиолетовое, рентгеновское и жесткое (гамма-)излучение. Электромагнитное излучение способно распространяться в вакууме (пространстве, свободном от вещества), но в

ряде случаев достаточно хорошо распространяется и в пространстве, заполненном веществом (несколько изменяя при этом свое поведение).

Основными характеристиками электромагнитного излучения принято считать частоту, длину волны и поляризацию. Длина волны прямо связана с частотой через (групповую) скорость распространения излучения. Групповая скорость распространения электромагнитного излучения в вакууме равна скорости света, в других средах эта скорость меньше.

6. Відредагуйте текст, перекладений за допомогою автоматичного перекладача. Виявлені помилки прокоментуйте

1) Лінгвісти зосередили свої зусилля на вивченні процесу перекладу, побудові його гіпотетичних моделей, зіставленні текстів оригіналу й перекладу з ціллю встановлення лексичних, граматичних і текстових відповідностей і на визначенні перекладацьких приймань при передачі змісту оригіналу, а також на пошуках критеріїв еквівалентності (адекватності) перекладу й ефективних методів навчання перекладу.

Що стосується машинного напрямку, то воно виникло в період захоплення ідеєю створення автоматичного перекладу й має прикладне значення. Воно розробляє проблеми моделювання машинного перекладу, «прямого» через мову-посередник, або трехетапного (аналіз-перетворення-синтез), намагається формалізувати перекладацьку діяльність людини, знайти методи ефективної обробки лінгвістичної інформації, виявлення синтаксичних структур мови, опису змісту лексичних одиниць, складання алгоритмів і програм перекладу з однієї мови на іншій.

Теорія перекладу звичайно визначається як наукова дисципліна, у завдання якої входить вивчення процесу перекладу і його закономірностей; розкриття сутності, характеру й регулярності міжъязыкових перекладацьких відповідностей різного рівня шляхом узагальнення й систематизації спостережень над конкретними текстами оригіналу й перекладу; опис приймань і способів перекладу, розгляд історії перекладацької практики й теорії, визначення ролі перекладів у розвитку вітчизняної культури.

Лингвисты сосредоточили свои усилия на изучении процесса перевода, построении его гипотетических моделей, сопоставлении текстов оригинала и перевода с целью установления лексических, грамматических, и текстовых соответствий и на определении переводоведческих закономерностей, описании переводческих приемов при передаче содержания оригинала, а также на поисках критериев эквивалентности (адекватности) перевода и эффективных методов обучения переводу.

Что касается машинного направления, то оно возникло в период увлечения идеей создания автоматического перевода и имеет прикладное значение. Оно разрабатывает проблемы моделирования машинного перевода, «прямого» через язык-посредник, или трехэтапного (анализ—преобразование—синтез), пытается формализовать переводческую деятельность человека, найти методы эффективной обработки лингвистической информации, выявления синтаксических структур языка, описания смысла лексических единиц, составления алгоритмов и программ перевода с одного языка на другой.

Теория перевода обычно определяется как научная дисциплина, в задачу которой входит изучение процесса перевода и его закономерностей; раскрытие сущности, характера и регулярности межъязыковых переводческих соответствий различного уровня путем обобщения и систематизации наблюдений над конкретными текстами оригинала и перевода; описание приемов и способов перевода, рассмотрение истории переводческой практики и теории, определение роли переводов в развитии отечественной культуры.

2) До важливих проблем державного значення ставиться проблема забезпечення населення України якісною питною водою. Головна причина заострення цієї проблеми – зростаючі антропогенні навантаження на водні системи за рахунок інтенсивного хімічного, біологічного й радіаційного забруднення і як наслідок – неприпустиме забруднення діючих і потенційних джерел водопостачання. Це стосується насамперед поверхневих джерел.

Якість води з підземних джерел у системах централізованого водопостачання в цілому ряді населених пунктів не відповідає вимогам діючих стандартів.

Високий рівень забруднень джерел водопостачання, неефективні технології, що застаріли, водоподготовки, розраховані на джерела І класу, у той час як переважний більшість джерел по показниках перебувають на грані ІІІ класу, є передумовою одержання неякісної питної води й, природно, загрозою здоров'ю населення.

Ситуація збільшується й внаслідок незадовільного технічного стану магістральних трубопроводів, про що свідчить той факт, що після фільтрувальних станцій якість води значно вище, чим на виході «з-під крана» у місці безпосереднього споживання.

К числу важных проблем государственного значения относится проблема обеспечения населения Украины качественной питьевой водой. Главная причина заострения этой проблемы – возрастающие антропогенные нагрузки на водные системы за счет интенсивного химического, биологического и радиационного загрязнения и как следствие – недопустимое загрязнение действующих и потенциальных источников водоснабжения. Это касается прежде всего поверхностных источников.

Качество воды из подземных источников в системах централизованного водоснабжения в целом ряде населенных пунктов не отвечает требованиям действующих стандартов.

Высокий уровень загрязнений источников водоснабжения, неэффективные, устаревшие технологии водоподготовки, рассчитанные на источники I класса, в то время как подавляющее большинство источников по показателям находятся на грани III класса, являются предпосылкой получения некачественной питьевой воды и, естественно, угрозой здоровью населения.

Ситуация усугубляется и вследствие неудовлетворительного технического состояния магистральных трубопроводов, о чем свидетельствует тот факт, что после фильтровальных станций качество воды значительно выше, чем на выходе «из-под крана» в месте непосредственного потребления.

3) Завдання контекстно-вільного пошуку інформації – одна з основних на даний момент. Найпростішим методом є пошук за формальною ознакою – подібність словникового складу запиту документів, що й відбираються. Найбільш якісні системи передбачають розширення запиту морфологічними словоформами, а також синонімами із представленого розроблювачами словника. Основа такого підходу – наступне судження: якщо документи схожі по словниковому складу, то з більшою часткою ймовірності вони схожі й по змісту. Традиційними є методи вистави семантичної структури тексту у вигляді семантичної мережі, або фреймів. Автоматичне реферування також є однією із завдань, необхідної для бібліотечно-інформаційного обслуговування. Метод формування короткого викладу припускає два основні підходи: перший опирається на традиційний лінгвістичний метод синтаксичного розбору речень, при яким будується дерево розбору, після чого скорочуються його галузі на основі деяких структурних критеріїв. Другий підхід до складання короткого викладу ґрунтується на розумінні природньої мови у форматі штучного інтелекту, коли формуються концептуальні репрезентативні структури всієї вихідної інформації, які акумулюються в текстовій базі знань.

Задача контекстно-свободного поиска информации – одна из основных на данный момент. Самым простым методом является поиск по формальному признаку – сходство словарного состава запроса и отбираемых документов. Наиболее качественные системы предусматривают расширение запроса морфологическими словоформами, а также синонимами из представленного разработчиками словаря. Основа такого подхода – следующее суждение: если документы похожи по словарному составу, то с большей долей вероятности они похожи и по содержанию. Традиционными являются методы представления семантической структуры текста в виде семантической сети, или фреймов. Автоматическое реферирование также является одной из задач, необходимой для библиотечно-информационного обслуживания. Метод формирования краткого изложения предполагает два основных подхода: первый опирается на традиционный лингвистический метод синтаксического разбора предложений, при котором строится дерево разбора, после чего сокращаются его ветви на основе некоторых структурных критериев. Второй подход к составлению краткого изложения основывается на понимании естественного языка в формате искусственного интеллекта, когда формируются концептуальные репрезентативные структуры всей исходной информации, которые аккумулируются в текстовой базе знаний.

4) Економічний ріст – центральна проблема, яка коштує перед усіма країнами. За його динамікою судять про розвиток національних економік, про життєвий рівень населення, про те, як вирішуються проблеми обмеженості ресурсів.

Екстенсивний ріст – це збільшення національного продукту за рахунок залучення додаткових факторів виробництва (таким способом, наприклад, збільшення обсягів виробництва зерна наприкінці 50-х років ХХ ст. у СРСР здійснювали шляхом освоєння нових земель у Казахстані).

Інтенсивне зростання – це збільшення національного продукту за рахунок ефективності вдосконалень техніки, технології, трудових ресурсів.

Як бачимо, визначення майже дослівно збігаються з розглянутими нами вище (щодо екстенсивного й інтенсивного відтворення).

Дослідники наголошують на тому, що в реальнім житті не існує якого-небудь із названих типів росту в чистому виді. Змішаний (реальний) тип росту – «це збільшення виробничих потужностей у результаті використання більшої кількості факторів виробництва й удосконалення техніки й технології».

Фахівці відзначають, що питання про більш вигідні темпи – дискусійний. Тут можливі такі варіанти: високі темпи, нульові темпи й негативні. На перший погляд здається, що вигідно мати високі темпи росту. Але потрібно враховувати, по-перше, якість продукції, по-друге, структуру приросту продукції.

Экономический рост – центральная проблема, которая стоит перед всеми странами. За его динамикой судят о развитии национальных экономик, о жизненном уровне населения, о том, как решаются проблемы ограниченности ресурсов.

Экстенсивный рост – это увеличения национального продукта за счет привлечения дополнительных факторов производства (таким способом, например, увеличения объемов производства зерна в конце 50-х лет XX ст. в СССР осуществляли путем освоения новых земель в Казахстане).

Интенсивный рост – это увеличения национального продукта за счет эффективности усовершенствований техники, технологии, трудовых ресурсов.

Как видим, определения почти дословно совпадают с рассмотренными нами выше (относительно экстенсивного и интенсивного воспроизводства).

Исследователи делают ударение на том, что в реальной жизни не существует какого-либо из названных типов роста в чистом виде. Смешанный (реальный) тип роста – «это увеличения производственных мощностей в результате использования большего количества факторов производства и усовершенствование техники и технологии».

Специалисты отмечают, что вопрос о более выгодных темпах – дискуссионный. Здесь возможные такие варианты: высокие темпы, нулевые темпы и отрицательные. На первый взгляд кажется, что выгодно иметь высокие темпы роста. Но нужно учитывать, во-первых, качество продукции, во-вторых, структуру прироста продукции.

5) У цей час має місце перехід від людино-машинних систем, у яких основними типами діяльності людину були ручне керування виробничими машинами й механізмами, а також обробка інформації по типу “стимул - реакція”, до людино-машинних систем, призначених для розв'язку інтелектуальних завдань. При цьому на перший план виходить пізнавальна парадигма, заснована на придбанні людиною нових знань і їх активнім використанні при вирішенні виникаючих проблем.

Розв'язок складних інтелектуальних завдань за допомогою людино-машинних систем реального часу суттєво ускладнюється тем обставиною, що людина переробляє інформацію послідовно, затрачаючи приблизно 0.1 сек. на одну

елементарну операцію, і не здатний самостійно здійснювати інтелектуальну обробку більших обсягів інформації, роблячи помилки в процесі інтеграції інформації з різних джерел. Основні складності успішної комп'ютеризації часто зв'язані не з технологічними проблемами, а з необхідністю обліку особливостей людини – користувача інформаційних систем. Тому доцільно застосування організмической теорії побудови людино-машинних систем, яка дає можливість здійснити синтез суб'єктивних поглядів людей з об'єктивними даними про розв'язуване завдання.

В настоящее время имеет место переход от человеко-машинных систем, в которых основными типами деятельности человека являлись ручное управление производственными машинами и механизмами, а также обработка информации по типу “стимул - реакция”, к человеко-машинным системам, предназначенным для решения интеллектуальных задач. При этом на первый план выходит познавательная парадигма, основанная на приобретении человеком новых знаний и их активном использовании при решении возникающих проблем.

Решение сложных интеллектуальных задач с помощью человеко-машинных систем реального времени существенно осложняется тем обстоятельством, что человек перерабатывает информацию последовательно, затрачивая примерно 0.1 сек. на одну элементарную операцию, и не способен самостоятельно осуществлять интеллектуальную обработку больших объемов информации, совершая ошибки в процессе интеграции информации из различных источников. Основные сложности успешной компьютеризации часто связаны не с технологическими проблемами, а с необходимостью учета особенностей человека – пользователя информационных систем. Поэтому целесообразно применение организмической теории построения человеко-машинных систем, которая дает возможность осуществить синтез субъективных взглядов людей с объективными данными о решаемой задаче.

б) База знань – це особливий вид бази даних для керування знаннями. Вона забезпечує засоби для комп'ютерного збору, організації й пошуку знань. Більш сучасні бази знань також здатні містити автоматизований дедуктивний умовивід, застосовуване до них. У таких відпрацьованих випадках до їхнього складу входить безліч вихідних формул, де кожна формула має логічний зміст.

Автоматизований машинний переклад не є традиційною послугою бібліотечно-інформаційного обслуговування через складність завдання одержання якісного перекладу. Однак це завдання, по своїй суті, ставиться до бібліотечної сфери – надати користувачеві підходящу інформацію в підходящому виді. Останнім з перерахованих вище методів значенневої обробки тексту є експертні системи.

Експертні системи – це прикладні системи штучного інтелекту, у яких бази знань являє собою формалізовані емпіричні знання висококваліфікованих фахівців (експертів) у якій-небудь вузькій предметній області, тобто склад інформації, що перебуває в базі знань, завжди пов'язаний з деякою конкретною проблемною областю й відбиває стан знань про цю область.

База знаний – это особый вид базы данных для управления знаниями. Она обеспечивает средства для компьютерного сбора, организации и поиска знаний. Более современные базы знаний также способны содержать автоматизированное дедуктивное умозаключение, применяемое к ним. В таких отработанных случаях в их состав входит множество исходных формул, где каждая формула имеет логическое содержание.

Автоматизированный машинный перевод не является традиционной услугой библиотечно-информационного обслуживания из-за сложности задачи получения качественного перевода. Однако эта задача, по своей сути, относится к библиотечной сфере – предоставит пользователю подходящую информацию в подходящем виде. Последним из перечисленных выше методов смысловой обработки текста являются экспертные системы.

Экспертные системы – это прикладные системы искусственного интеллекта, в которых базы знаний представляет собой формализованные эмпирические знания высококвалифицированных специалистов (экспертов) в какой-либо узкой предметной области, то есть состав информации, находящейся в базе знаний, всегда связан с некоторой конкретной проблемной областью и отражает состояние знаний об этой области.

7) Фізичні основи ефектів, використовуваних для виміру змісту водню у твердому тілі, визначаються особливостями його взаємодії з елементами структури речовини, у якій він перебуває. Ці особливості багато в чому визначаються тим фактом, що водень досить легко проникає в міжвузля кристалічних ґрат, викликаючи зсув атомів з їхніх положень рівноваги. Виникаючі при цьому викривлення структури речовини-розчинника приводять до цілого ряду змін фізичних властивостей речовини. Ці зміни становлять інтерес як з погляду фундаментальних досліджень, пов'язаних з вивченням процесів утворення, взаємодії й динаміки дефектів у структурно впорядкованих середовищах і їх впливу на властивості досліджуваних матеріалів, так і для вироблення рекомендацій для їхнього практичного використання.

Нами наведені результати експериментальних досліджень по вторинному наводороживанню хромових покриттів у розчині сірчаної кислоти.

Як впливає на характеру зміни піка внутрішнього тертя, кількість водню, що поглинається, пропорційно амплітуді піка. Таким чином, ця методика може бути рекомендована для визначення впровадженого в структуру металу водню, що як забезпечує гарну відтворюваність результатів незалежно від щільності розподілу водню по товщині покриття.

Физические основы эффектов, используемых для измерения содержания водорода в твердом теле, определяются особенностями его взаимодействия с элементами структуры вещества, в котором он находится. Эти особенности во многом определяются тем фактом, что водород достаточно легко проникает в междоузлия кристаллической решетки, вызывая смещение атомов из их положений равновесия. Возникающие при этом искажения структуры вещества-растворителя приводят к целому ряду изменений физических свойств вещества. Эти изменения представляют интерес как с точки зрения фундаментальных исследований, связанных с изучением процессов образования, взаимодействия и динамики дефектов в структурно упорядоченных средах и их влияния на свойства

изучаемых материалов, так и для выработки рекомендаций для их практического использования.

Нами приведены результаты экспериментальных исследований по вторичному наводороживанию хромовых покрытий в растворе серной кислоты.

Как следует из характера изменения пика внутреннего трения, количество поглощаемого водорода пропорционально амплитуде пика. Таким образом, эта методика может быть рекомендована для определения внедренного в структуру металла водорода как обеспечивающая хорошую воспроизводимость результатов независимо от плотности распределения водорода по толщине покрытия.

Теми для самостійного опрацювання

1. Мовна норма як історичне явище.
2. Історія розвитку наукового стилю української літературної мови .
3. Поняття про інформаційне «згортання».
4. Мовний етикет усного професійного спілкування.
5. Номен.
6. Інтернаціоналізм. Гіперо-гіпонімія.

Питання до іспиту

Стилі сучасної української літературної мови. Ознаки наукового стилю.

2. Особливості використання іменників у професійному мовленні
 1. Науковий та офіційно-діловий стилі: порівняльна характеристика.
 2. Основні ознаки синтаксису наукового тексту.
 1. Поняття «термін» та «професіоналізм» (визначення, особливості функціонування).
 2. Реферат як спосіб фіксування наукової інформації.
 1. Мовна норма, види мовних норм, засоби їх уніфікації.
 2. Особливості вживання дієслова та віддієслівних іменників у науковому тексті.
 1. Національна мова, її компоненти. Діалектна диференціація української мови.
 2. Проблема синонімії та омонімії в терміносистемах.
 7. Структура та мовні засоби наукового повідомлення (тези, доповідь).
 8. Типи термінів за структурою. Співвідношення значення та структури термінів.
 9. Поняття «термін», його основні ознаки та структура.
 10. Випадки використання безособових конструкцій у науковому мовленні.
 11. Різновиди словників.
 12. Особливості узгодження прикметників з невідмінюваними іменниками.
 13. Підстилі та жанри наукового мовлення.
 14. Особливості використання числівників у професійному мовленні (узгодження з іменниками, відмінювання).
 15. Сфера використання та мовні засоби наукового стилю.
 16. Трансформації в процесі російсько-українського перекладу.
 17. Шляхи формування терміносистем.

18. Поняття «літературна мова», визначення, ознаки.
19. Спільні та відмінні риси наукового та офіційно-ділового стилів.
20. Особливості перекладу наукових текстів.
21. Способи перекладу, особливості перекладу спеціальної лексики.
22. Особливості використання дієслів у професійному мовленні.
23. Визначення поняття «термін», його основні ознаки, приклади фахових термінів.
24. Основні види мовних норм, мотивація необхідності їх дотримання у професійному
25. Анотування як спосіб фіксації наукової інформації. Особливості форми й змісту.
26. Способи та види скорочення слів, правопис таких одиниць.
27. Поняття адекватності перекладу. Основні форми та види перекладу.
28. Охарактеризуйте основні риси наукового стилю.
29. Пріоритетні синтаксичні конструкції в науковому тексті.
30. Правопис закінчень іменників чоловічого роду II відміни в Р.в. однини.
31. Особливості використання дієслівних форм у наукових текстах.
32. Правопис кличного відмінка.
33. Етапи укладання терміносистем. Організації, що координують цей процес.
34. Основні вимоги до оформлення наукової статті.
35. Галузеві словники, види, сфера застосування.
36. Види, способи та правила запису скорочень.

1. Актуальні проблеми мовної культури фахівця — 2008 / Матеріали І міжвузівської студентської науково-практичної конференції. — Донецьк, ДонНТУ — 2008, с. 52-53.
2. Большой политехнический энциклопедический словарь / CD / разр. Мультитрейд. — 2004 // <http://xtreme.ws/news/2009-01-25-7406>
3. Васенко Л. М., Дубічинський В. В. Крилець О.М. Фахова мова : навчальний посібник. — К., 2008. — 272 с.
4. Галузинська Л. І., Науменко Н. В. Колосюк В. О. Українська мова (за професійним спрямуванням) : навчальний посібник. — К. : Знання, 2008. — 430 с.
5. Головащук С. І. Російсько-український словник сталих словосполучень / С. І. Головащук. — К. : Наукова думка, 2001. — 638 с.
6. Гуцько В. М., Олійник І. Г., Ющук І. П. Українська мова у професійному спілкуванні : навчальний посібник. — К. : Міжнародна агенція «BeeZone», 2004. — 217 с.
7. Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спілкування : навчальний посібник. — К. : Каравела, 2006. — 352 с.
8. Михайлюк В. О. Українська мова професійного спілкування : навчальний посібник. — К. : Професіонал, 2005. — 268 с.
9. Національні та інтернаціональні компоненти в сучасних терміносистемах / Л. О. Симоненко, Л. О. Соколова, І. В. Коропенко, М. П. Годована та ін.; АН України, Ін-т укр. мови. — К. : Наук. думка, 1993. — 237 с.
10. Новый политехнический словарь : 10 000 ст. / под ред. А. Ю. Ишлинского. — М. : «Большая российская энциклопедия», 2001. — 671 с.
11. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. / укл. : В. Яременко, О. Сліпущко. — К. : Вид-во «Аконіт», 2007.
12. Орфографічний словник наукових і технічних термінів / В. Я. Карачун. — К. : Криниця, 1999. — 528 с.
13. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. С. Дьяков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько — К. : Вид. Дім «KM Academia», 2000. — 218 с.
14. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство: Підручник. - Львів: Світ, 1994. — 216 с.
15. Прикладне термінознавство : навчальний посібник. Ч. 1 / за ред. В. В. Дубічинського, Л.М. Васенко, — Х. : НТУ «ХП», 2003. — 145 с.
16. Російсько-український та українсько-російський словник : Обчислювальна техніка. Програмування. Електротехніка. Робототехніка. / Л. І. Алексеєнко, М. Т. Березюк, Г. І. Костюк та ін. — Х. : ХАІ, 1998. — 429 с.
17. Склад і структура термінологічної лексики української мови/А.В. Крижанівська, Л.О. Симоненко, Т.І. Панько та інші; Відп. ред. Л.В. Крижанівська. — К.: Наук. думка, 1984. — 194 с.
18. Словник іншомовних слів / [уклад. Л. О. Пустовіт та ін.]. — К. : Довіра, 2000. — 1018 с.
19. Словник української мови : в 11 т. / [ред. колегія: І. Білодід (голова) та ін.]. — К. : Наук. думка, 1971–1980.
20. Тлумачний словник української мови / укладачі: Т. В. Ковальова, Л. П. Коврига. — Харків : Синтекс, 2002. — 672 с.

21. Український правопис : 4-те видання, випр. і доп. / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України ; Ін-т української мови НАН України. – К. : Наукова думка, 1994. – 240 с.

Дмитренко Євгенія Валеріївна

**УКРАЇНСЬКА МОВА
ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ:**

модульний курс